

Regionale huishoudens- dynamiek

Achtergronden
bij de regionale
huishoudens-
prognoses met het
model PEARL

19 20-2
- 44 45-

R P B

Centraal Bureau voor de Statistiek

<i>Geluid rondom luchthavens</i> Gordijn et al. (2006) ISBN 90 5662 587 x	<i>Kennishubs in Nederland. Ruimtelijke patronen van onderzoekssamenwerking</i> Ponds et al. (2006) ISBN 90 5662 508 x	<i>Bloeiende bermen. Verstedelijking langs de snelweg</i> Hamers et al. (2006) ISBN 90 5662 506 3
<i>Atlas Europa. Planet, people, profit, politics</i> Evers et al. (2006) ISBN 90 5662 586 1	<i>Indelen en afbakenen. Ruimtelijke typologieën in het beleid</i> De Vries et al. (2006) ISBN 90 5662 547 0	<i>Achtergronden en veronderstellingen bij het model PEARL. Naar een nieuwe regionale bevolkings- en allochtonenprognose</i> De Jong et al. (2006) ISBN 90 5662 501 2
<i>De nieuwe stad. Stedelijke centra als brandpunten van interactie</i> Van Engelsdorp Gastelaars & Hamers (2006) ISBN 90 5662 592 6	<i>Monitor Nota Ruimte. De opgave in beeld</i> Snellen et al. (2006) ISBN 90 5662 509 8	<i>Winkelen in Megaland</i> Evers et al. (2005) ISBN 90 5662 416 4
<i>Krimp en ruimte. Bevolkingsafname, ruimtelijke gevolgen en beleid</i> Van Dam et al. (2006) ISBN 90 5662 527 6	<i>Economische netwerken in de regio</i> Van Oort et al. (2006) ISBN 90 5662 477 6	<i>Waar de landbouw verdwijnt. Het Nederlandse cultuurland in beweging.</i> Pols et al. (2005) ISBN 90 5662 485 7
<i>Files en de ruimtelijke inrichting van Nederland</i> Hilbers et al. (2006) ISBN 90 5662 532 2	<i>Verkenning van de ruimte 2006. Ruimtelijk beleid tussen overheid en markt</i> Van der Wouden et al. (2006) ISBN 90 5662 506 3	<i>Tussen droom en retoriek. De conceptualisering van ruimte in de Nederlandse planning.</i> Zonneveld & Verwest (2005) ISBN 90 5662 480 6
<i>Vele steden maken nog geen Randstad</i> Ritsema van Eck et al. (2006) ISBN 90 5662 505 5	<i>Wegen naar economische groei</i> Thissen et al. (2006) ISBN 90 5662 502 0	<i>Het gras bij de burens. De rol van planning bij de bescherming van groene gebieden in Denemarken en Engeland</i> Van Ravesteyn et al. (2005) ISBN 90 5662 481 4
<i>Bereikbaarheid van koopwoningen en het ruimtelijk beleid</i> Renes et al. (2006) ISBN 90 5662 532 2	<i>De prijs van de plek. Woonomgeving en woningprijs</i> Visser & Van Dam (2006) ISBN 90 5662 479 2	<i>De LandStad. Landelijk wonen in de netwerkstad</i> Van Dam et al. (2005) ISBN 90 5662 440 7
<i>Economische vernieuwing en de stad. Kansen en uitdagingen voor stedelijk onderzoek en beleid</i> Van Oort (2006) ISBN 90 5662 551 9	<i>Woningproductie ter tijde van Vinex. Een verkenning</i> Jókövi et al. (2006) ISBN 90 5662 503 9	
	<i>Vinex! Een morfologische verkenning</i> Lörzing et al. (2006) ISBN 90 5662 475 x	

REGIONALE HUISHOUDENS DYNAMIEK ACHTERGRONDEN BIJ DE REGIONALE HUISHOUDENS PROGNoses MET HET MODEL PEARL

Andries de Jong (RPB)
 Peteke Feijten (RPB)
 Carola de Groot (RPB)
 Carel Harmsen (CBS)
 Mila van Huis (CBS)
 Frank Vernooij (RPB)

NAi Uitgevers, Rotterdam
 Ruimtelijk Planbureau / Centraal Bureau voor de Statistiek, Den Haag
 2006

<i>Het gedeelde land van de Randstad. Ontwikkelingen en toekomst van het Groene Hart</i> Pieterse et al. (2005) ISBN 90 5662 442 3	<i>Een andere marktwerking</i> Needham (2005) ISBN 90 5662 437 7	<i>Duizend dingen op een dag. Een tijdsbeeld uitgedrukt in ruimte</i> Galle et al. (2004) ISBN 90 5662 372 9
<i>Verkenning regionale luchthavens</i> Gordijn et al. (2005) ISBN 90 5662 436 9	<i>Kennis op de kaart. Ruimtelijke patronen in de kenniseconomie</i> Raspe et al. (2004) ISBN 90 5662 414 8	<i>De ongekende ruimte verkend</i> Gordijn (2003) ISBN 90 5662 336 2
<i>Inkomensspreiding in en om de stad</i> De Vries (2005) ISBN 90 5662 478 4	<i>Scenario's in Kaart. Model- en ontwerpbenederingen voor toekomstig ruimtegebruik</i> Groen et al. (2004) ISBN 90 5662 377 X	<i>De ruimtelijke effecten van ICT</i> Van Oort et al. (2003) ISBN 90 5662 342 7
<i>Nieuwbouw in beweging. Een analyse van het ruimtelijk mobiliteitsbeleid van Vinex</i> Snellen et al. (2005) ISBN 90 5662 438 5	<i>Unseen Europe. A survey of EU politics and its impact on spatial development in the Netherlands</i> Van Ravesteyn & Evers (2004) ISBN 90 5662 376 1	<i>Landelijk wonen</i> Van Dam (2003) ISBN 90 5662 340 0
<i>Kennisassen en kenniscorridors. Over de structurerende werking van infrastructuur in de kenniseconomie</i> Raspe et al. (2005) ISBN 90 5662 459 8	<i>Behalve de dagelijkse files. Over betrouwbaarheid van reistijd</i> Hilbers et al. (2004) ISBN 90 5662 375 3	<i>Naar zee! Ontwerpen aan de kust</i> Bomas et al. (2003) ISBN 90 5662 331 1
<i>Schoonheid is geld! Naar een volwaardige rol van belevingswaarden in maatschappelijke kosten-batenanalyses</i> Dammers et al. (2005) ISBN 90 5662 458 X	<i>Energie is ruimte</i> Gordijn et al. (2003) ISBN 90 5662 325 7	<i>Scene. Een kwartet ruimtelijke scenario's voor Nederland</i> Dammers et al. (2003) ISBN 90 5662 324 9
<i>De markt doorgrond. Een institutionele analyse van de grondmarkt in Nederland</i> Segeren et al. (2005) ISBN 90 5662 439 2	<i>Tussenland</i> Frijters et al. (2004) ISBN 90 5662 373 7	
<i>A survey of spatial economic planning models in the Netherlands. Theory, application and evaluation</i> Van Oort et al. (2005) ISBN 90 5662 445 8	<i>Ontwikkelingsplanologie. Lessen uit en voor de praktijk</i> Dammers et al. (2004) ISBN 90 5662 374 5	

INHOUD

Samenvatting 7

Inleiding

Analyse van ontwikkelingen in de levensloop 11
Opbouw van het boek 12

Uit huis gaan

Trends in het verleden 17
Nationale analyse 20
Regionale analyse 28
Conclusie 48

Gaan samenwonen

Trends in het verleden 53
Nationale analyse 55
Regionale analyse 64
Conclusie 78

Uit elkaar gaan

Trends in het verleden 83
Nationale analyse 85
Regionale analyse 94
Conclusie 109

Institutioneel gaan wonen

Trends in het verleden 115
Nationale analyse 118
Regionale analyse 120
Conclusie 126

Epiloog 127

Bijlage: methodologie 131

Literatuur 139

Over de auteurs 143

SAMENVATTING

- Bij autochtone jongeren bestaan er duidelijke regionale verschillen in de leeftijd waarop men uit huis gaat: in het noorden, in Flevoland en in Zeeland gaat men ruim een jaar eerder uit huis dan elders in Nederland. Dit heeft mogelijk te maken met het gebrek aan scholings- en arbeidsplaatsen in deze regio's.
- Autochtonen in Noord- en West-Nederland gaan vaker uit elkaar dan doorsnee in Nederland. Vooral in Amsterdam is het scheidingscijfer fors hoger dan het landelijk cijfer.
- Turkse en Marokkaanse jongeren zijn bij het verlaten van het ouderlijk huis gemiddeld ruim drie jaar jonger dan autochtone jongeren. Tussen eerste en tweede generatie bestaan hierbij nauwelijks verschillen.
- Bij het verlaten van het ouderlijk huis gaat ongeveer een op de drie Turkse en Marokkaanse jongeren inwonen bij familie, kennissen of vrienden, tegenover een op de tien autochtone jongeren. Dit geldt vooral voor Turkse en Marokkaanse vrouwen.
- Surinamers, Antillianen en Arubanen verlaten net als Turken en Marokkanen eerder het ouderlijk huis dan autochtonen, al zijn de verschillen met autochtonen minder groot.
- Surinaamse, Antilliaanse en Arubaanse vrouwen gaan veel minder vaak samenwonen dan autochtone, Turkse en Marokkaanse vrouwen. Dit heeft mogelijk te maken met het Caribische patroon van relatie- en gezinsvorming, waarbij vrouwen wel relaties hebben en kinderen krijgen maar de partner geen deel uitmaakt van het huishouden.
- De scheidingskans voor Surinamers, Antillianen en Arubanen ligt ongeveer drie keer zo hoog als voor autochtonen.
- Onder Turken en Marokkanen is de kans om uit elkaar te gaan ongeveer de helft hoger dan onder autochtonen.
- De scheidingskans onder paren zonder kinderen is beduidend groter dan onder paren met kinderen
- Voor de westerse allochtonen geldt in het algemeen dat hun levensloop sterk lijkt op die van autochtonen.

Achtergrond

Vanaf 2004 werken het Ruimtelijk Planbureau en het Centraal Bureau voor de Statistiek samen bij het maken van regionale prognoses van bevolking, allochtonen en huishoudens. Hierbij wordt gebruik gemaakt van het model PEARL, hetgeen staat voor *Projecting population Events At Regional Level*. Medio 2006 verscheen de eerste gezamenlijke regionale bevolkings- en allochtonenprognose. Later in dat jaar is ook de eerste regionale huishoudensprognose

gepubliceerd. In de voorliggende publicatie worden achtergronden beschreven die bij huishoudensontwikkelingen een rol spelen. Het gaat daarbij om de volgende aspecten van de levensloop: het uit huis gaan van kinderen, het gaan samenwonen, het uit elkaar gaan en het institutioneel gaan wonen. Bij deze processen ligt de nadruk op de regionale variatie én op verschillen tussen uiteenlopende herkomstgroeperingen.

Uit huis gaan

Ten aanzien van het moment waarop jongeren uit huis gaan, vertonen de Nederlandse regio's behoorlijke verschillen. Zo gaan in het noorden van Nederland, in Flevoland en in Zeeland kinderen doorgaans ruim een jaar eerder het huis uit dan in de rest van Nederland. Dit komt doordat het voor jongeren in deze perifere gebieden lastiger is om op korte afstand hoger onderwijs te volgen of een baan te vinden.

Ook in de grote gemeenten verlaten jongeren vaak eerder het huis dan in de overige gemeenten. De oorzaak hiervan moet vooral worden gezocht in de grotere aanwezigheid van allochtone jongeren in deze grote steden. Turken, Marokkanen en overige niet-westerse allochtonen gaan op beduidend jongere leeftijd het huis uit dan autochtonen. Wordt alleen gekeken naar de autochtone jongeren in de grote steden, dan ligt de gemiddelde leeftijd bij het uit huis gaan vrijwel op het nationale gemiddelde.

Er is dus een duidelijk verschil in de leeftijd waarop allochtonen dan wel autochtonen het ouderlijk huis verlaten. Turkse en Marokkaanse jongeren verlaten gemiddeld ruim drie jaar eerder het ouderlijk huis dan autochtone jongeren; dit geldt zowel voor jongeren van de eerste als voor jongeren van de tweede generatie. Bovendien gaan Turkse en Marokkaanse jongeren veel vaker bij familie, kennissen of vrienden inwonen als zij het ouderlijk huis verlaten; ongeveer een op de drie Turkse of Marokkaanse jongeren gaat bij familie wonen, tegen een op de tien autochtonen.

Ook Surinaamse, Antilliaanse en Arubaanse kinderen verlaten het ouderlijk huis eerder dan autochtone kinderen. Het verschil met de autochtone jongeren is echter veel minder groot dan in het geval van de Turkse en Marokkaanse jongeren. Bovendien geldt voor deze Caribische herkomstgroepen dat de tweede generatie wat later het huis uitgaat dan de eerste generatie.

Westerse allochtonen verlaten het huis op ongeveer dezelfde leeftijd als autochtonen.

Gaan samenwonen

Er zijn in ruimtelijk opzicht weinig verschillen in de kansen om te gaan samenwonen. Wat betreft herkomstgroepering zijn er echter wél pregnante verschillen.

Surinaamse, Antilliaanse en Arubaanse vrouwen hebben duidelijk de laagste kansen om te gaan samenwonen, met name als zij in West-Nederland wonen. Dit heeft mogelijk te maken met het 'Caribische patroon' van relatie- en gezinsvorming, waarbij vrouwen wel relaties hebben en kinderen krijgen maar de

mannen geen deel uitmaken van het huishouden. Als het dan toch komt tot samenwoning, dan zijn veel van deze vrouwen inmiddels alleenstaande moeder.

Ook onder Turkse, Marokkaanse en overige niet-westerse allochtone jongeren liggen de kansen om te gaan samenwonen lager dan onder autochtonen. Dit heeft waarschijnlijk te maken met het feit dat samenwonen voor deze drie allochtone groepen meestal samenvalt met huwelijksluiting. Vooral voor vrouwen geldt dat zij na het verlaten van het ouderlijk huis eerst gaan inwonen bij familie en daarna pas gaan samenwonen.

Uit elkaar gaan

De kansen om een relatie te verbreken lopen per regio flink uiteen. In de meer verstedelijkte gemeenten in het westen van het land liggen deze kansen veel hoger dan het landelijk gemiddelde en in de plattelandsgemeenten liggen ze juist veel lager. Dit geldt nadrukkelijk ook voor de vier grote gemeenten. Vooral in Amsterdam ligt het scheidingscijfer voor autochtonen fors hoger dan het landelijk cijfer, maar ook in Den Haag, Rotterdam en Utrecht is het verschil aanzienlijk. Dit hangt waarschijnlijk samen met een andere kijk op (samenwoon)relaties en de daarbij behorende verschillen in leefstijl.

Hierbij speelt ook de aanwezigheid van niet-westerse allochtonen in de grote steden een belangrijke rol. Doordat vooral onder Surinamers, Antillianen en Arubanen de scheidingskans beduidend groter is dan onder autochtonen, geven de niet-westerse allochtonen in de grote steden de scheidingskans een impuls naar boven. Dit laat onverlet dat het scheidingscijfer ook onder autochtonen in de grote gemeenten ver boven het landelijk gemiddelde ligt.

Ook bij Turken en Marokkanen is de kans om uit elkaar te gaan ongeveer de helft hoger dan bij autochtonen.

In het algemeen geldt dat de scheidingskans onder paren zonder kinderen beduidend groter is dan onder paren met kinderen. Wat betreft de situatie na het uit elkaar gaan, komt opnieuw de belangrijke rol van familieleden naar voren: vaak trekken niet-westerse allochtonen in bij familie, terwijl autochtonen vaker alleen gaan wonen of weer bij de ouders intrekken.

Institutioneel gaan wonen

Institutioneel gaan wonen betreft de overgang naar een woonvorm waarin derden bedrijfsmatig in de dagelijkse levensbehoeften voorzien. Het gaat daarbij om een scala van instellingen, zoals kindertehuizen, gevangnissen, verpleeg- en verzorgingstehuizen, revalidatiecentra en psychiatrische inrichtingen, waarin de bewoners in principe lager dan een jaar verblijven. In vergelijking met de voorgaande levensloopprocessen gaat het bij het institutioneel wonen om veel kleinere aantallen.

Uit de analyse blijkt dat er ten aanzien van het institutioneel gaan wonen slechts geringe regionale verschillen bestaan. Die verschillen bestaan er wel naar herkomstgroepering. Dat komt onder andere doordat niet-westerse allochtonen in Nederland nog steeds een relatief jonge bevolkingsgroep

vormen. Het institutioneel gaan wonen komt onder deze groep dan ook nog zeer weinig voor, aangezien het hierbij overwegend gaat om ouderen die naar een verpleeg- of verzorgingstehuis verhuizen. In 2004 gingen ongeveer 33.000 autochtonen institutioneel wonen tegen bijna 7.000 allochtonen, van wie ongeveer de helft van niet-westerse herkomst. Opvallend is dat er bijna tweemaal zoveel niet-westerse mannen als vrouwen institutioneel zijn gaan wonen. Onder de westerse allochtonen en de autochtonen geldt daarentegen dat juist de vrouwen zijn oververtegenwoordigd als het gaat om het institutioneel wonen.

INLEIDING

Ontwikkelingen in de levensloop spelen een centrale rol in veranderingen in het aantal huishoudens. Zo ontstaan nieuwe huishoudens wanneer kinderen uit huis gaan of wanneer samenwonenden uit elkaar gaan. Ook de samenstelling van de bevolking verandert door ontwikkelingen in de levensloop, bijvoorbeeld als alleenstaanden gaan samenwonen. In deze publicatie worden enkele van deze levensloopprocessen diepgaand geanalyseerd. De aandacht gaat daarbij uit naar de ontwikkelingen en karakteristieken van deze processen in Nederland in het algemeen, de eventuele verschillen hieromtrent tussen autochtonen en allochtonen en de mogelijke regionale verschillen.

De achtergrond voor deze analyses vormt het uitbrengen van demografische prognoses op regionaal niveau. In dit kader publiceerden het Ruimtelijk Planbureau (RPB) en het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) in 2006 een regionale prognose van de verwachte ontwikkelingen in de bevolking (uitgesplitst naar autochtonen en allochtonen) in de periode 2005-2025 (zie Van Duin e.a. 2006; zie ook de websites van het CBS [www.cbs.nl] en het RPB [www.rpb.nl]). Deze regionale prognose is consistent met de landelijke bevolkings- en allochtonenprognoses (voor de lange termijn) die het CBS om de twee jaar uitbrengt. Ze is vervaardigd met behulp van een nieuw prognosemodel, getiteld *Projecting population Events At Regional Level* (PEARL). De achtergronden bij de veronderstellingen van deze prognose en de actuele regionale bevolkingsontwikkelingen zijn uitgebreid beschreven door De Jong e.a. (2005). Het gaat hierbij om de volgende demografische gebeurtenissen: geboorte, sterfte, buitenlandse migratie en binnenlandse migratie. Deze publicatie vormt een aanvulling hierop, in de zin dat nu ontwikkelingen in de levensloop (overgangen tussen huishoudensposities) aan bod komen. De hiertoe uitgevoerde analyses worden gebruikt bij het opstellen van veronderstellingen voor de regionale huishoudensprognose, die het CBS en RPB in aansluiting op de regionale bevolkingsprognose uitbrengen.

Analyse van ontwikkelingen in de levensloop

De gegevens die voor de analyses zijn gebruikt, zijn afkomstig uit de jaarlijkse huishoudensstatistiek van het CBS, die op haar beurt is afgeleid uit de Gemeentelijke Basis Administratie. De data betreffen de bevolking per gemeente naar leeftijd, geslacht, herkomstgroepering en huishoudenspositie per 1 januari voor de periode 1996-2004.

Wat betreft herkomstgroepering wordt onderscheid gemaakt tussen autochtonen en allochtonen. Iemand wordt als allochtoon beschouwd als ten minste één ouder in het buitenland is geboren. Daarbij worden degenen die zelf in het buitenland zijn geboren tot de eerste generatie gerekend, en zij die in

Nederland zijn geboren tot de tweede generatie. Binnen de groep allochtonen wordt verder gedifferentieerd naar Turken, Marokkanen, Surinamers, Antillianen en Arubanen, overige niet-westerse allochtonen en westerse allochtonen.

In de statistieken van het CBS worden op basis van hun huishoudenspositie de volgende categorieën personen onderscheiden:

- thuiswonende kinderen: alle in het huishouden van hun ouder(s)/ verzorger(s) aanwezige eigen kinderen en pleeg-, stief- of adoptie-kinderen die zelf geen kinderen hebben;
- alleenstaanden: personen die alleen in een woonruimte zijn gehuisvest en hierdoor een eenpersoonshuishouden vormen; tot deze categorie worden ook degenen gerekend die wel met anderen eenzelfde adres bewonen, maar een eigen huishouding voeren;
- samenwonenden: personen die – al dan niet gehuwd – een gemeenschappelijke huishouding voeren met een intieme partner;
- eenouders: personen met thuiswonende kinderen die niet samenwonen met een intieme partner;
- overige personen: personen die met anderen eenzelfde adres delen, maar geen partnerrelatie met een huisgenoot onderhouden en geen kind zijn van een huisgenoot; te denken valt aan kostgangers die bij een gezin inwonen of studenten die in een studentenhuis wonen;
- institutionele personen: personen die langer dan een jaar in een instelling verblijven, zoals verpleeg- en verzorgingshuizen, kindertehuizen, opvoedingsinternaten, revalidatiecentra en gevangenissen.

Vanwege de leesbaarheid zullen deze posities in de tekst veelal worden aangeduid met de woonvorm die hierbij hoort, zoals alleenwonen voor alleenstaand of overige woonvormen voor overig.

De analyses zijn zowel in 2005 als in 2006 uitgevoerd met hulp van het op dat moment beschikbare datamateriaal, waarbij gebruik is gemaakt van de op dat moment meest actuele gegevens. Dit heeft tot gevolg dat in de volgende vier hoofdstukken in twee gevallen gegevens over 2003 zijn gehanteerd, en in twee gevallen gegevens over 2004. Gezien het arbeidsintensieve karakter van de analyses is ervan afgezien de hoofdstukken gebaseerd op gegevens over 2003 te actualiseren met de meest recente data. Met het oog op de diverse uitkomsten over de stabiliteit van ontwikkelingen in de tijd, heeft dit (zowel op nationaal als regionaal niveau) maar weinig invloed op de bevindingen van de analyses in deze twee hoofdstukken.

Opbouw van het boek

In dit boek wordt nader ingegaan op de vier belangrijkste overgangen tussen huishoudensposities. Daarbij staat het perspectief van de levensloop centraal, en worden achtereenvolgend de processen beschreven van het uit huis gaan van kinderen, het gaan samenwonen, het uit elkaar gaan en het institutioneel gaan wonen. In de epiloog worden de belangrijkste bevindingen uit de diverse

hoofdstukken samengevat, waarbij de nadruk ligt op een vergelijking van de levensloopprocessen van de onderscheiden herkomstgroeperingen. In de bijlage wordt de gehanteerde methodologie toegelicht.

Uit huis gaan

UIT HUIS GAAN

In dit hoofdstuk staat het proces van het uit huis gaan centraal. Daarbij gaat het overwegend om kinderen in de leeftijd van 15 tot 30 jaar die het ouderlijk huis verlaten om elders zelfstandig te gaan wonen. In een aantal gevallen, en meestal op latere leeftijden, zijn het juist de ouders die het huis verlaten en gaat het om kinderen die zelfstandig in het ouderlijk huis blijven wonen. Hierna worden beide processen onder de noemer van 'uit huis gaan' beschreven, omdat het in beide situaties gaat om het zelfstandig gaan wonen van kinderen.

Om inzicht in dit proces te krijgen, worden eerst de achtergronden van het uit huis gaan beschreven aan de hand van nationale en Europese trends in het verleden. Vervolgens worden op nationaal niveau de recente ontwikkelingen onderzocht; daarbij wordt onderscheid gemaakt naar leeftijd, geslacht, herkomstgroepering en huishoudenspositie na het uit huis gaan.

Daarna wordt afgedaald naar het regionale niveau (landsdelen, provincies en gemeenten). Gaan kinderen in de ene regio op jongere leeftijd het uit huis dan in andere regio's, kiezen kinderen in bepaalde regio's andere huishoudensposities na het uit huis gaan dan kinderen uit andere regio's? Om de achtergronden van eventuele regionale verschillen nader te kunnen duiden, wordt gebruikgemaakt van een regressiemodel waarin verklarende variabelen op gemeentelijk niveau zijn opgenomen.

Trends in het verleden

Nederland

In de tweede helft van de vorige eeuw vond een golfbeweging plaats in het moment waarop kinderen uit huis gaan: van steeds vroeger uit huis naar steeds later. In de jaren zestig en zeventig verlieten kinderen het ouderlijk huis eerder dan in de decennia daarvoor (De Jong & Van Hoorn 1999a). In die periode bestond er onder jongeren een sterke wens vroeg onafhankelijk te zijn, samenhangend met de toenemende individualisering. De bloeiende economie ging gepaard met het ontstaan van de welvaartsstaat, die voor jongeren voorzieningen bood (zoals het minimumjeugdloon, de huursubsidie, studiebeurzen en uitkeringen) om op relatief jonge leeftijd zelfstandig te gaan wonen.

In de jaren tachtig boog de trend van steeds vroeger het ouderlijk huis verlaten om in een lichte trend van later uit huis gaan. De financiële mogelijkheden voor jongeren om zelfstandig te wonen namen in die tijd af als gevolg van de economische stagnatie en een stijging van de jeugdwerkloosheid. Ook de ontwikkelingen op de woningmarkt waren ongunstig voor jongeren (Baanders 1995), waardoor zij genoeg moesten nemen met minder comfortabele woonruimte. De Jong Gierveld e.a. (1991) verklaren het feit dat jongeren langer thuis bleven wonen mede met het 'hotel mama-effect': de wens om het ouder-

lijk huis te verlaten werd minder krachtig, omdat jongeren meer privacy in het ouderlijk huis kregen en dankbaar gebruik maakten van de faciliteiten die hun ouders verstrekten (zoals het verzorgen van de maaltijd en de was doen). Mulder & Manting (1994) wijzen daarnaast op de groeiende tendens onder jongeren om hun toekomst zo flexibel mogelijk te houden, in de zin dat ze langetermijnverplichtingen, zoals het kopen van een huis, trouwen en kinderen krijgen, zo lang mogelijk uitstelden; daarmee werd ook het uit huis gaan op de langere baan geschoven. Mulder & Hooimeijer (1995) constateren bovendien een verandering in de verhouding tussen alleenwonen en samenwonen na het vertrek uit het ouderlijk huis. Uit hun tijdreeksanalyse blijkt dat het alleen gaan wonen op steeds jongere leeftijd plaatsvond en het gaan samenwonen op steeds latere leeftijd. Deze combinatie leidde tot een stijging van de gemiddelde leeftijd bij het uit huis gaan in de jaren tachtig en een lichte daling in het begin van de jaren negentig. Als aanvullende verklaring voor de daling in de jaren negentig noemen zij het toenemende aantal jongeren dat een hoge opleiding volgde (hbo of universiteit), waardoor er meer jongeren op jonge leeftijd 'op kamers' gingen.

De gesignaleerde veranderingen in de vorige eeuw worden vaak getypeerd aan de hand van veranderingen in de levensloop. In de eerste helft van de twintigste eeuw verlieten de meeste jongeren het ouderlijk huis om te gaan trouwen (Bras & Kok 1999), ofwel om een gezin te stichten en kinderen te krijgen; sociologen duiden dit ook wel aan met de term 'standaardbiografie'. In de tweede helft ging dit geleidelijk over in de 'keuzebiografie', waarmee een keuze uit verschillende levenslopen wordt bedoeld: bijvoorbeeld in plaats van direct te trouwen na het uit huis gaan eerst alleen te gaan wonen of samenwonen (en daarna eventueel weer terug te keren naar het ouderlijk huis, te gaan trouwen, enzovoort). Welke keuze wordt gemaakt, is afhankelijk van persoonlijke beslissingen. De Jong Gierveld e.a. (2001) menen dat dit effect heeft op het tijdstip van het verlaten van het ouderlijk huis: aan de ene kant is er een trend richting uitstel van het gaan samenwonen, aan de andere kant een trend in de richting van het vroeger verlaten van het ouderlijk huis (omdat meer jongeren een hogere opleiding gaan volgen en hiervoor moeten verhuizen). Deze twee trends gecombineerd leiden tot een vrijwel constante mediane leeftijd bij het uit huis gaan (onder de generatie die in de jaren vijftig en zestig is geboren). Dit is in lijn met de bevinding van Harmsen & Nicolaas (2005) dat de gemiddelde leeftijd bij het uit huis gaan in de afgelopen jaren vrijwel stabiel is gebleven.

Als gezegd verlieten jongeren vroeger pas bij huwelijkssluiting het ouderlijk huis, maar in de afgelopen vier decennia zijn de redenen om uit huis te gaan verschoven. Mulder & Manting (1994) constateren dat het percentage kinderen dat alleen is gaan wonen tussen 1977 en 1985 is gestegen van 34 naar 46 procent; veel jongeren gaven er de voorkeur aan om eerst een periode zelfstandig te wonen alvorens zich te binden aan een partner en/of kinderen. Ook De Graaf & Steenhof (1999), Van Hoorn (2001) en De Graaf (2004) signaleren een toenemende drang naar zelfstandigheid; in 2000-2002 was dit voor een kwart van de jongeren het belangrijkste motief, tegen 5 procent eind jaren zestig

(De Graaf 2004). Hiertegenover staat dat het uit huis gaan om te trouwen minder populair werd. Was dat in 1977 nog de belangrijkste reden om uit huis te gaan (53 procent), in 1981 was het aandeel nog maar 27 procent en in 1999 slechts 8 procent (Harmsen & Schapendonk-Maas 2001). Het ongehuwd samenwonen is hier overwegend voor in de plaats gekomen.

Variaties in de leeftijd bij het uit huis gaan hangen samen met een aantal achtergrondkenmerken (Visser 1994). Hoger opgeleide jongeren vertrekken gemiddeld eerder dan de overige jongeren, en jongeren uit gelovige milieus blijven langer thuis dan jongeren uit niet-gelovige kringen. Daarnaast is de gezinsgrootte van invloed: naarmate gezinnen minder kinderen tellen, blijven jongeren langer thuis wonen.

Europa

In Europees perspectief behoort Nederland tot de middenmoot als het gaat om de gemiddelde leeftijd waarop jongeren uit huis gaan. In Nederland, het Verenigd Koninkrijk en Duitsland gaan kinderen geboren in 1960 gemiddeld op 22-23-jarige leeftijd het huis uit. In Scandinavië, Frankrijk en Oostenrijk verlaten kinderen uit dit geboortecohort het ouderlijk huis een tot twee jaar eerder en in Italië, Spanje en Portugal gemiddeld twee tot vier jaar later (Billari e.a. 2001). Hierdoor is er in deze landen ook een duidelijk verschil in het percentage kinderen dat op 30-jarige leeftijd nog thuis woont: volgens de *Labour force surveys* van 1995-1996 bedroeg dat aandeel in Italië meer dan 40 procent, tegen ongeveer 10 procent in Nederland (Alders & Manting 1999).

De oorzaken van deze verschillen zijn deels institutioneel en economisch van aard, deels cultureel (Aassve e.a. 2001; Holdsworth & Irazoqui Solda 2002; Holdsworth e.a. 2002). Zo is het in mediterrane landen voor jongeren veel moeilijker om betaalbare woonruimte te vinden. Dit hangt samen met een hoge (jeugd)werkeloosheid, hoge prijzen van koopwoningen en een slecht ontwikkelde huurwoningenmarkt. Bovendien zijn de familiebanden in Zuid-Europa sterker en invloedrijker dan in Noord-Europa (Reher 1998). Zo is het in Zuid-Europese landen (nog steeds) vrij gebruikelijk dat getrouwde kinderen bij de ouders inwonen.

De Jong Gierveld e.a. (2001) plaatsen internationale verschillen in het uit huis gaan in de context van de 'tweede demografische transitie'. Volgens deze theorie (zie Van de Kaa 1987; Lesthaeghe & Van de Kaa 1986) worden veranderingen in normen, waarden en gedragspatronen gestuurd door een complex van sociale, culturele, economische en technologische veranderingen. Door de stijging van de levensstandaard, de economische groei, de stijging van het opleidingsniveau van zowel mannen als vrouwen en de toenemende arbeidsparticipatie van vrouwen werd de financiële positie van jongeren steeds sterker en konden ze hun voorkeuren en ambities ook steeds beter realiseren. Hiermee samenhangend maakten op de familie georiënteerde waarden plaats voor individuele waarden. Het tempo waarin nieuwe gedragspatronen worden geaccepteerd en gerealiseerd, verschilt per regio en per land. Volgens Van de Kaa (1987) loopt Noord-Europa in deze context voorop, gevolgd door West-Europa,

Zuid-Europa en Oost-Europa als hekkensluiter. Uit het onderzoek van De Jong Gierveld e.a. (2001) komt naar voren dat voor kinderen uit Zuid- en Oost-Europese landen die zijn geboren in de jaren vijftig en zestig, het huwelijk het belangrijkste motief is om uit huis te gaan. In Noord- en West-Europa noemen kinderen geboren in de jaren zestig het huwelijk veel minder vaak als verhuis-motief dan kinderen geboren in de jaren vijftig. Het gaan samenwonen met een partner heeft dit motief grotendeels vervangen. Dit geldt ook voor de jongeren in Nederland.

Nationale analyse

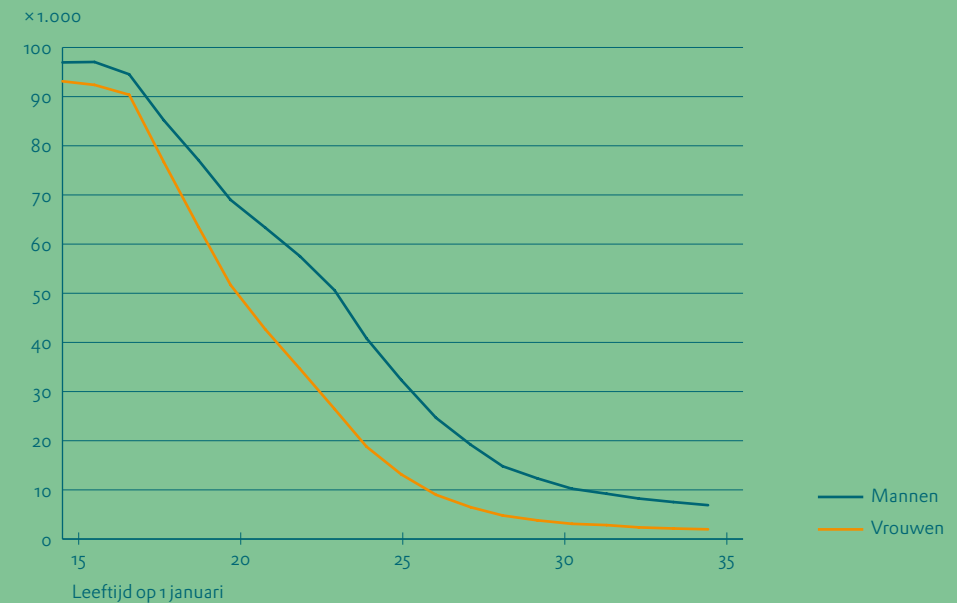
Leeftijd en geslacht

Het ouderlijk huis verlaten is een grote stap naar zelfstandigheid. De overgrote meerderheid van de kinderen woont in 2003 nog tot 15 jaar bij de ouder(s) thuis (zie figuur 1). Op die leeftijd wonen wat meer jongens dan meisjes thuis, omdat er (jaarlijks) meer jongens dan meisjes worden geboren, namelijk ongeveer 105 jongens op 100 meisjes. Vanaf 17-jarige leeftijd verlaten jongeren in een snel tempo het ouderlijk huis en op ongeveer 30-jarige leeftijd wonen ze bijna allemaal zelfstandig. Het aantal thuiswonende meisjes is op alle leeftijden veel lager dan het aantal thuiswonende jongens, wat betekent dat meisjes sneller dan jongens uit huis gaan.

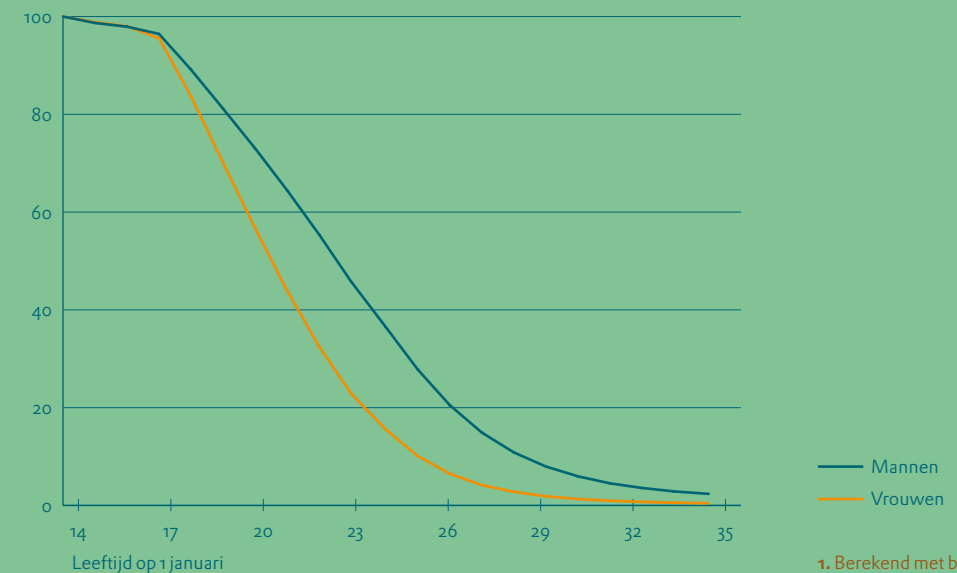
Figuur 2 illustreert dit tempoverschil aan de hand van het percentage thuiswonende kinderen (deze percentages zijn berekend met behulp van de overlevingstafelmethode; zie voor een toelichting bij deze methode de bijlage). Omdat het percentage thuiswonende meisjes veel sneller daalt dan dat van jongens, woont op 22-jarige leeftijd nog 55 procent van de jongens thuis, tegen zo'n 30 procent van de meisjes. Op hogere leeftijden daalt het percentage thuiswonende jongens echter sneller dan dat van meisjes, zodat op 35-jarige leeftijd vrijwel alle kinderen uit huis zijn (zo'n 2 procent van de jongens woont dan nog thuis). Gemiddeld gaan meisjes ongeveer twee jaar eerder het huis uit dan jongens: in 2003 ligt de gemiddelde leeftijd voor meisjes op 21 jaar en voor jongens op 23 jaar. Uit De Jong (1993) blijkt dat dit verschil er tien jaar geleden ook al was. De Jong & Van Hoorn (1999b) merken in dit kader op dat vrouwen eerder volwassen zijn dan mannen, en in praktisch opzicht eerder zelfstandig zijn (het huishouden doen, koken, omgaan met geld, enzovoort).

Overigens hoeft het ouderlijk huis verlaten geen definitieve stap te zijn; sommige kinderen keren na enige tijd weer terug. Dit komt vooral voor onder jonge thuisverlaters; de helft van de terugkeerders is namelijk tussen de 18 en 24 jaar oud (Schapendonk-Maas 2001a). In deze leeftijdscategorie is het afbreken van een studie in ongeveer 25 procent van de gevallen de oorzaak van de terugkeer, en het verbreken van een relatie voor ongeveer 30 procent. Mannen keren vaker terug naar het ouderlijk huis dan vrouwen. Mede hierdoor ligt op 34-jarige leeftijd het percentage thuiswonende mannen (ongeveer 2,5 procent) wat hoger dan het percentage thuiswonende vrouwen (rond 0,5 procent).

Figuur 1. Thuiswonende kinderen, 2003. Bron: CBS, bewerking RPB

Figuur 2. Percentage thuiswonende kinderen¹, 2003. Bron: CBS, bewerking RPB

¹. Berekend met behulp van de overlevingstafel.

Herkomstgroepering

Het proces van het uit huis gaan is onder allochtone jongeren duidelijk anders dan onder autochtone jongeren. Volgens Alders e.a. (2001), Schapendonk-Maas (2001b) en Harmsen & Steenhof (2003) gaan niet-westerse allochtonen in het algemeen eerder uit huis dan autochtonen, en allochtonen van de tweede generatie later dan die van de eerste generatie. Onderscheiden naar herkomstgroepering (zie figuur 3 tot en met 6) zijn er evenwel onderlinge verschillen zichtbaar.

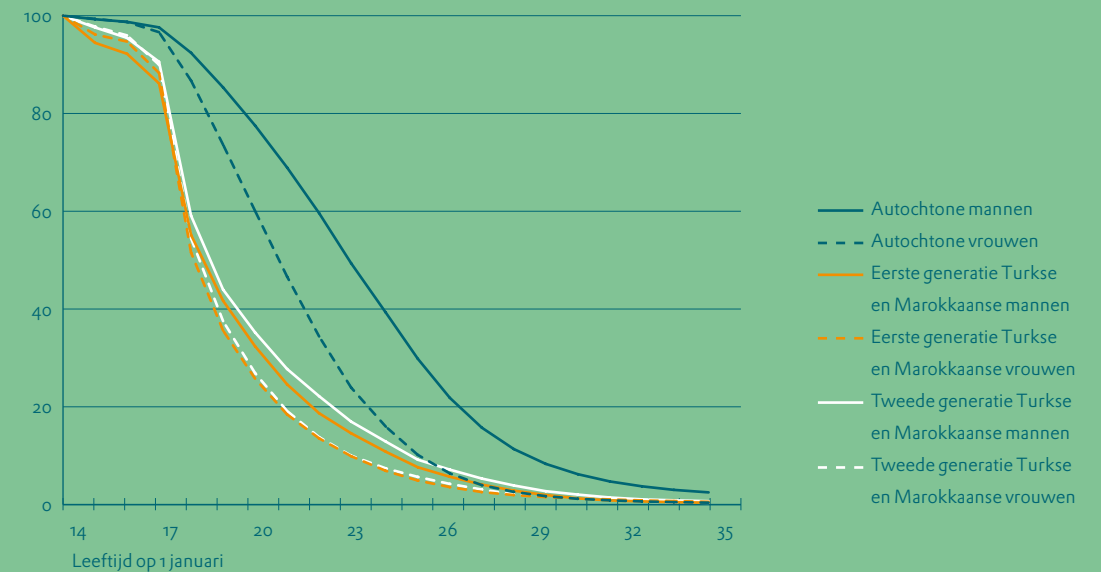
Zo laat figuur 3 zien dat Turkse en Marokkaanse kinderen in 2003 inderdaad veel eerder dan autochtone kinderen het ouderlijk huis verlaten (op 20-jarige leeftijd, bijvoorbeeld, wonen slechts drie op de tien Turkse en Marokkaanse meisjes nog thuis tegen acht op de tien autochtone meisjes), maar ook dat er nauwelijks verschillen zijn tussen de eerste en tweede generatie Turkse en Marokkaanse jongens én meisjes. Overigens constateert Schapendonk-Maas (2001b) dit ook al op basis van cijfers over 1999. Zij merkt verder op dat gezinsvorming onder Turken en Marokkanen een belangrijke reden is het ouderlijk huis te verlaten. In 1999 kregen autochtone vrouwen hun eerste kind (gemiddeld) op 29-jarige leeftijd, tegen 23 en 25 jaar voor respectievelijk Turkse en Marokkaanse vrouwen. Hiermee samenhangend verlaten Turkse en Marokkaanse vrouwen (en mannen) veel eerder het ouderlijk huis dan autochtone vrouwen (en mannen).

Ook Surinaamse, Antilliaanse en Arubaanse kinderen verlaten het ouderlijk huis eerder dan autochtone kinderen (zie figuur 4). Het verschil is echter veel minder groot dan bij Turkse en Marokkaanse kinderen. Bovendien geldt hier dat het leeftijds patroon van het uit huis gaan van de tweede generatie meer op dat van autochtone kinderen lijkt dan op dat van de eerste generatie. Schapendonk-Maas (2001b) brengt dit in verband met het feit dat jongeren van de tweede generatie langer onderwijs volgen dan hun leeftijdgenoten van de eerste generatie. Als jongeren langer naar school gaan, blijven ze vaak ook langer thuis wonen.

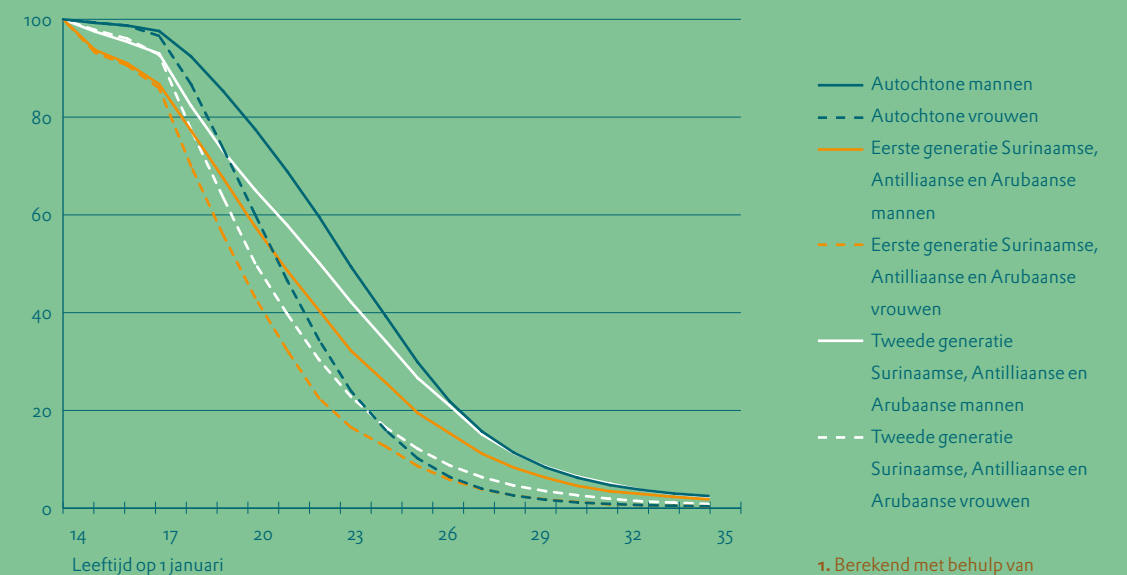
Het leeftijds patroon van het uit huis gaan van overige niet-westerse allochtonen (zie figuur 5) lijkt vrij sterk op dat van de Surinaamse, Antilliaanse en Arubaanse kinderen. Bij westerse allochtonen ten slotte, is er wat betreft het uit huis gaan vrijwel geen verschil met autochtonen (zie figuur 6). Dit geldt zowel voor de eerste generatie als de tweede generatie.

Figuur 7 geeft aan de hand van de gemiddelde leeftijd bij het uit huis gaan een samenvattend beeld van de verschillen naar herkomstgroepering. Het verschil in de gemiddelde leeftijd bij vertrek uit het ouderlijk huis tussen Turkse en Marokkaanse jongens (van de eerste én tweede generatie) aan de ene kant en autochtone jongens aan de andere kant, bedraagt ruim drie jaar. Voor meisjes komt dit verschil uit op circa twee jaar. Bij Surinaamse, Antilliaanse en Arubaanse jongens van de eerste generatie is het verschil met autochtone jongens zo'n anderhalf jaar, en minder dan een jaar in het geval van de tweede generatie. Bij meisjes uit deze herkomstgroeperingen is het verschil met autochtone meisjes ruim een jaar voor de eerste generatie en minder dan een half jaar voor de

Figuur 3. Percentage thuiswonende kinderen¹: autochtonen versus Turken en Marokkanen, 2003. Bron: CBS, bewerking RPB

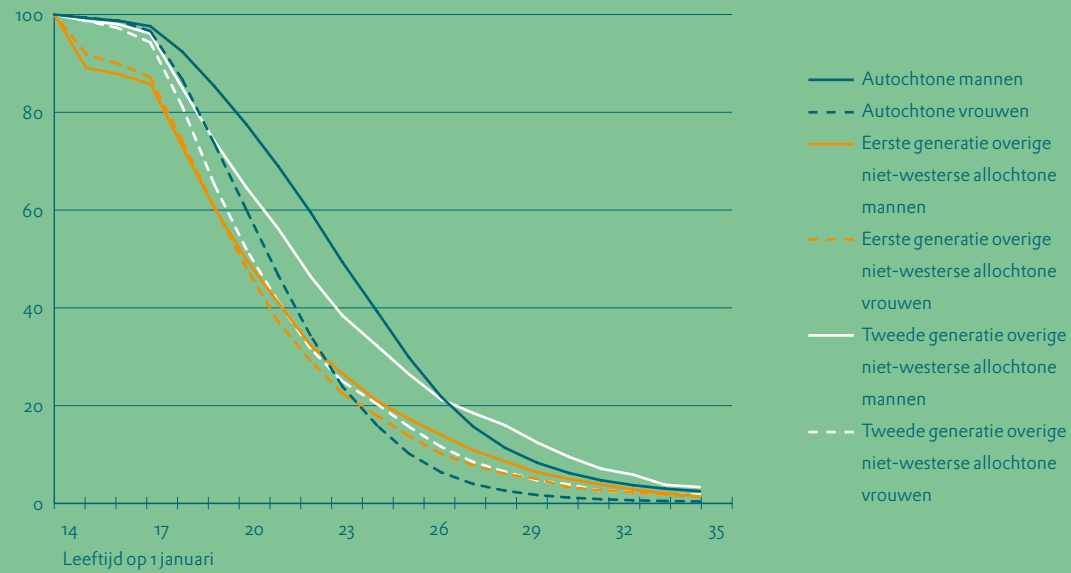

Figuur 4. Percentage thuiswonende kinderen¹: autochtonen versus Surinamers, Antilliaanen en Arubanen, 2003. Bron: CBS, bewerking RPB

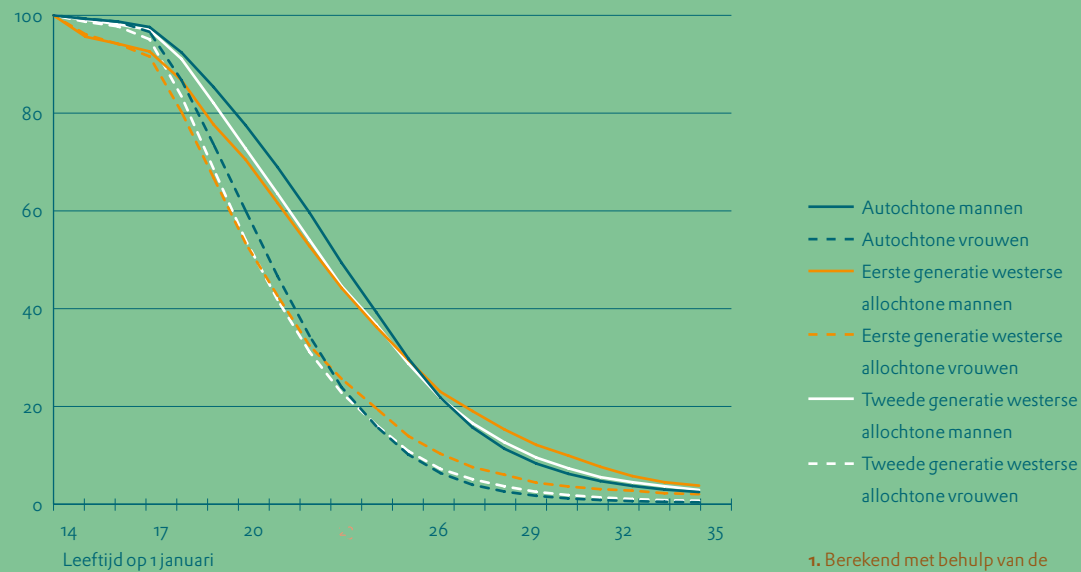

¹. Berekend met behulp van de overlevingstafel.

Figuur 5. Percentage thuiswonende kinderen¹: autochtonen versus overige niet-westerse allochtonen, 2003. Bron: CBS, bewerking RPB

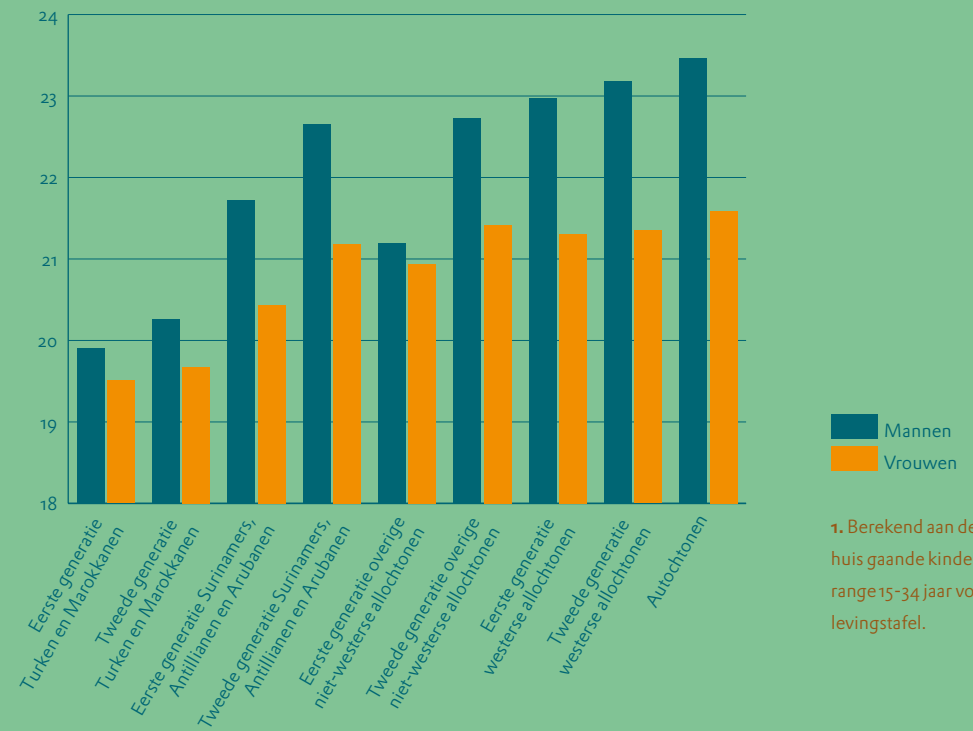

Figuur 6. Percentage thuiswonende kinderen¹: autochtonen versus westerse allochtonen, 2003. Bron: CBS, bewerking RPB

¹. Berekend met behulp van de overlevingstafel.

Figuur 7. Gemiddelde leeftijd bij het uit huis gaan naar herkomstgroepering¹, 2003. Bron: CBS, bewerking RPB

¹. Berekend aan de hand van uit huis gaande kinderen in de leeftijdsrange 15-34 jaar volgens de overlevingstafel.

tweede generatie. De overige niet-westerse allochtone jongeren gaan in het geval van de eerste generatie beduidend eerder uit huis dan autochtone jongeren, terwijl de tweede generatie maar iets eerder het ouderlijk huis verlaat. Voor westerse allochtone kinderen geldt zowel voor de eerste als tweede generatie dat de leeftijd bij het uit huis gaan vrijwel gelijk is aan die van autochtone kinderen.

De diverse herkomstgroeperingen vertonen opmerkelijke geslachtsverschillen in het patroon van uit huis gaan. De Turkse en Marokkaanse jongens en de eerste generatie van de overige niet-westerse allochtone jongens zijn bij het verlaten van het ouderlijk huis ongeveer een half jaar ouder dan de meisjes uit deze groepen. Bij autochtone kinderen en westerse allochtone kinderen is dit verschil beduidend groter, namelijk ongeveer twee jaar. Bij Surinamers, Antillianen en Arubanen komt het verschil uit op circa 1,5 jaar.

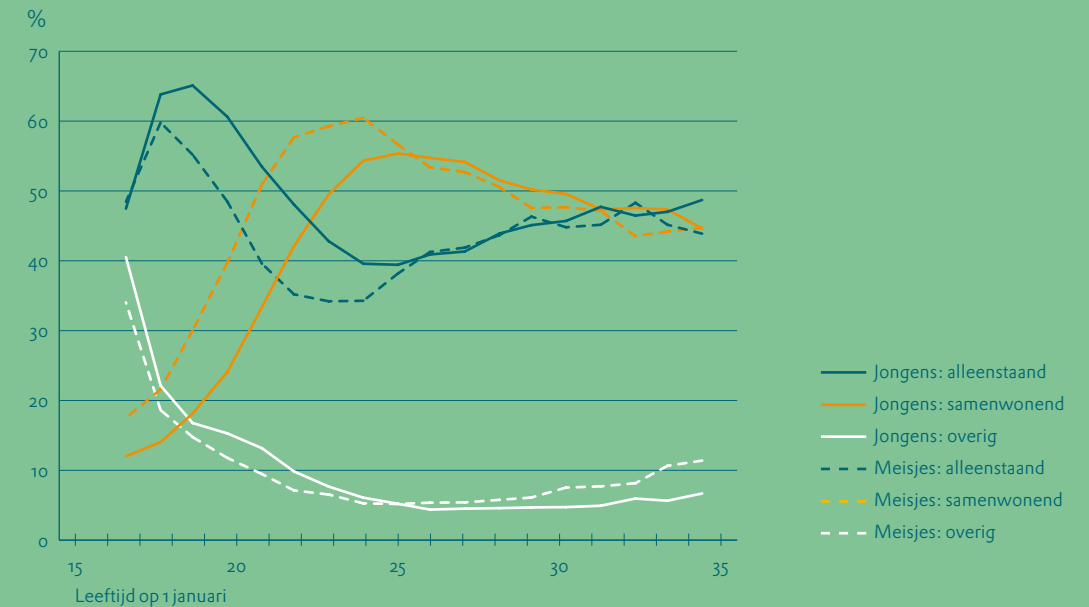
Huishoudenspositie na het uit huis gaan

Wanneer jongeren het ouderlijk huis verlaten, kunnen ze alleen gaan wonen, al dan niet gehuwd gaan samenwonen met een partner of anderszins huisvesting met anderen delen, bijvoorbeeld in een studentenhuis of met familieleden (anders dan de ouders), in figuur 8 weergegeven onder respectievelijk de categorieën alleenstaand, samenwonend en overig. Uit deze figuur blijkt dat de huishoudensposities na het uit huis gaan variëren met de leeftijden.

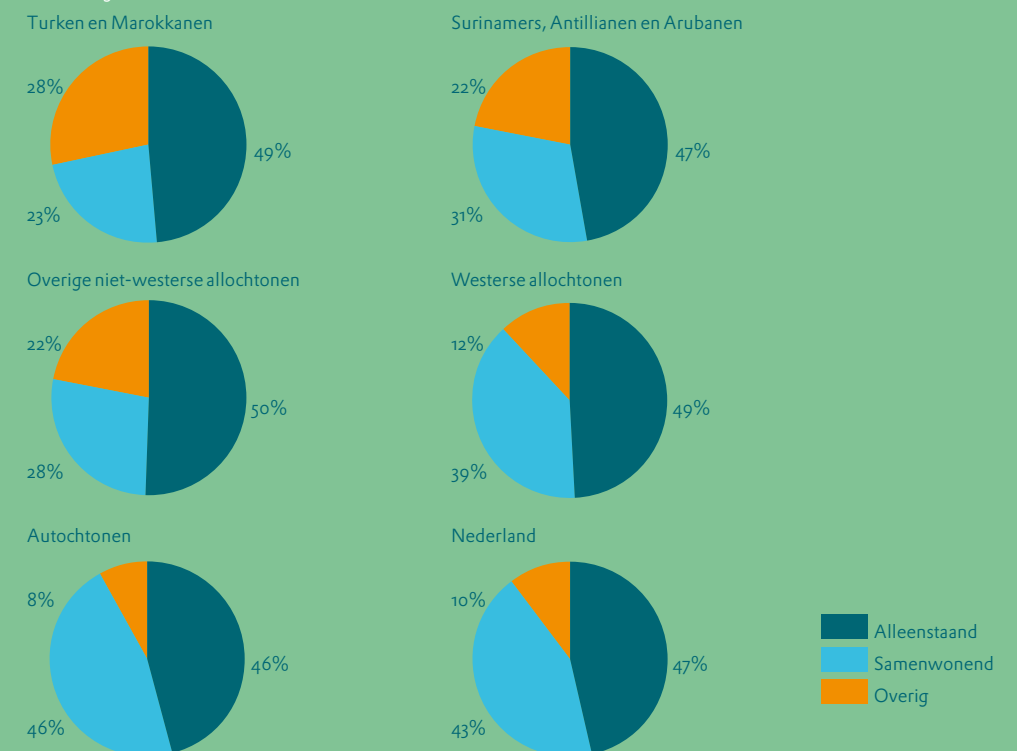
Dit hangt vanzelfsprekend samen met de redenen van vertrek. Onder de 20 jaar zijn het alleenwonen en de overige woonvormen favoriet; vooral bij het alleenwonen speelt het volgen van onderwijs een belangrijke rol, evenals het vinden van een baan. Het belang van de overige woonvormen neemt op de wat hogere leeftijden snel af, ten faveure van het alleenwonen. Tussen de 20 en 25 jaar daalt ook het aandeel alleenwonenden, terwijl het aandeel samenwonenden snel stijgt. Het aandeel meisjes dat uit huis gaat om te gaan samenwonen, ligt hierbij hoger dan dat van jongens. Voor meisjes geldt dus dat ze ten eerste eerder uit huis gaan dan jongens, en ten tweede dat ze dit vaker doen met de bedoeling om te gaan samenwonen. Tussen de 25 en 30 jaar neemt relatievorming als reden van vertrek weer af en wordt alleenwonen opnieuw belangrijker. Boven de 30 jaar ontlopen de aandelen samenwonen en alleenwonen elkaar nog maar weinig, zowel bij de mannen als bij de vrouwen.

Niet alleen in de timing van het uit huis gaan, maar ook wat betreft de huishoudenspositie erna zijn er duidelijke verschillen tussen autochtonen en allochtonen (figuur 9). Niet-westerse allochtonen gaan vaker dan de overige herkomstgroeperingen inwonen bij familieleden (een zelfstandig wonende broer of zus, een neef of nicht, oom of tante). Zo gingen van de 12.000 Turkse en Marokkaanse jongeren die in 1999 het ouderlijk huis verlieten, ruim 5.000 bij een broer of zus wonen (Alders 2001); in 2003 is het aandeel overige woonvormen bij Turkse en Marokkaanse kinderen 28 procent. Volgens Schapendonk-Maas (2001c) is het inwonen bij familie vaak een eerste stap naar verdere onafhankelijkheid; het vermindert de controle van de ouders en maakt het daarmee eenvoudiger om na verloop van tijd alsnog zelfstandig te gaan wonen.

Figuur 8. Huishoudenspositie na het uit huis gaan, 2003. Bron: CBS, bewerking RPB

Figuur 9. Huishoudenspositie na het uit huis gaan naar herkomstgroepering, 2003. Bron: CBS, bewerking RPB

Uit huis gaan

Naast inwoning bij familie delen Turkse en Marokkaanse jongeren ook onderling huisvesting. Ook dat vergemakkelijkt het, vooral voor studerende meisjes, op wat latere leeftijd zelfstandig wonen (Schapendonk-Maas 2001c).

De overige woonvormen nemen ook bij de Surinaamse, Antilliaanse en Arubaanse en overige niet-westerse allochtone jongeren een belangrijk aandeel in (22 procent). Onder autochtonen en westerse allochtonen is deze woonvorm veel minder populair, in 2003 respectievelijk 8 en 10 procent. Het gaat hier waarschijnlijk vooral om studenten.

In het algemeen geldt dat de diverse herkomstgroeperingen elkaar nauwelijks ontlopen in het alleenwonen. De grotere aandelen overige woonvormen onder de niet-westerse allochtonen worden vooral gecompenseerd door een kleiner aandeel samenwonenden.

Regionale analyse

Provincies en landsdelen

Volgens Ekamper & Van Huis (2004, 2005) ligt de kans om uit huis te gaan (en vervolgens op zichzelf te gaan wonen) hoger in de noordelijke provincies en in Zeeland. Verondersteld wordt dat jongeren daar richting Randstad vertrekken om een baan te vinden of een studie te gaan volgen, aangezien er in de vertrekprovincies weinig werk- en studiemogelijkheden zijn. Hiermee samenhangend ligt in deze regio's de kans van kinderen om alleenstaand te worden ook relatief hoog. Ook in de Randstad ligt deze kans hoger.

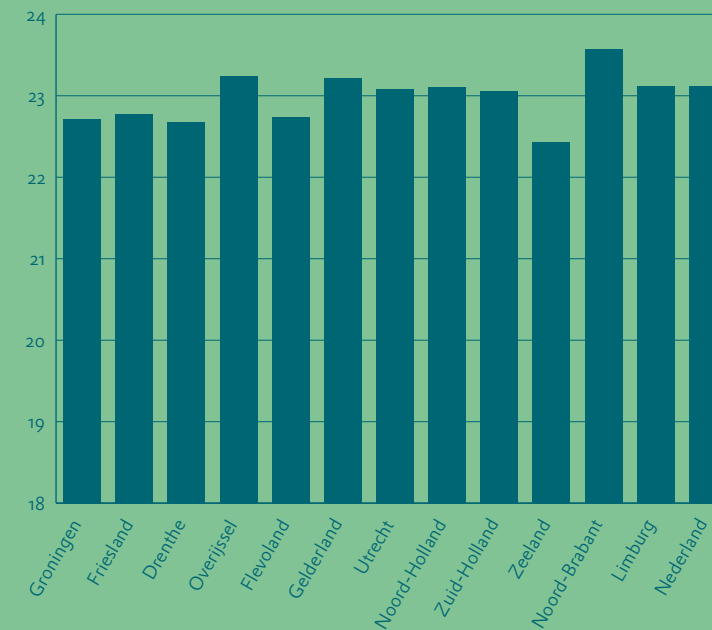
Gegevens over 2003 laten zien dat er op provinciaal niveau wel tempoverschillen zichtbaar zijn in het uit huis gaan, maar ook dat de verschillen niet indrukwekkend zijn (figuur 10 en 11). In Zeeland gaan kinderen gemiddeld een jaar eerder uit huis dan in Noord-Brabant. Ook in de noordelijke provincies wordt het ouderlijk huis wat eerder verlaten dan doorsnee in Nederland; deze bevindingen zijn in lijn met de hiervoor genoemde studie van Ekamper & Van Huis (2004). Voor alle provincies geldt dat meisjes tussen de 1,5 en twee jaar eerder uit huis gaan dan jongens.

De op landelijk niveau aangetroffen verschillen tussen de herkomstgroeperingen worden op het niveau van landsdelen teruggevonden (zie figuur 12). In alle vier landsdelen gaan Turken en Marokkanen op beduidend jongere leeftijd uit huis dan zowel autochtonen als de overige onderscheiden groepen. Westerse allochtonen en autochtonen gaan het laatst uit huis; de verschillen tussen deze twee groepen zijn in alle landsdelen miniem. Surinamers, Antillianen, Arubanen en overige niet-westerse allochtonen nemen een middenpositie in, waarbij geldt dat het vertrekpatroon van de laatsten systematisch meer op dat van Turken en Marokkanen lijkt.

Met uitzondering van de Turken en Marokkanen geldt voor alle onderscheiden groepen dat jongeren in de noordelijke provincies gemiddeld wat eerder het huis verlaten. Ten slotte kan worden opgemerkt dat de verschillen tussen herkomstgroeperingen veel belangrijker lijken dan de regionale verschillen per herkomstgroepering.

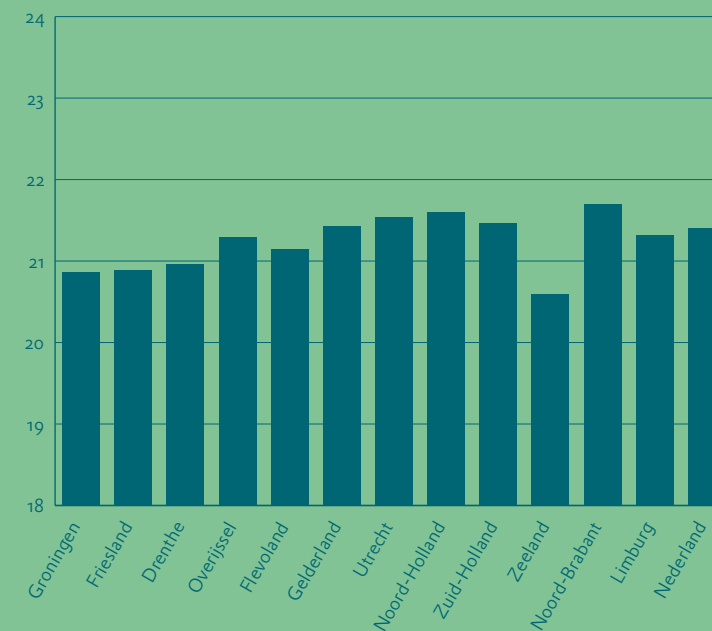
Figuur 10. Gemiddelde leeftijd van mannen bij het uit huis gaan per provincie¹, 2003.

Bron: CBS, bewerking RPB

Figuur 11. Gemiddelde leeftijd van vrouwen bij het uit huis gaan per provincie¹, 2003.

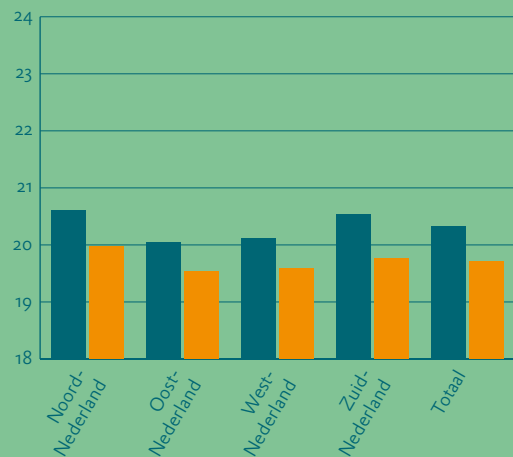
Bron: CBS, bewerking RPB

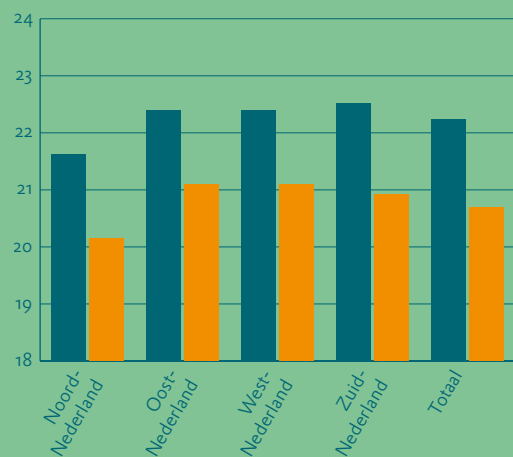
¹. Berekend aan de hand van uit huis gaande kinderen in de leeftijdsrange 15-34 jaar volgens de overlevingstafel.

Figuur 12. Gemiddelde leeftijd bij het uit huis gaan naar landsdeel per herkomstgroepering¹, 2003. Bron: CBS, bewerking RPB

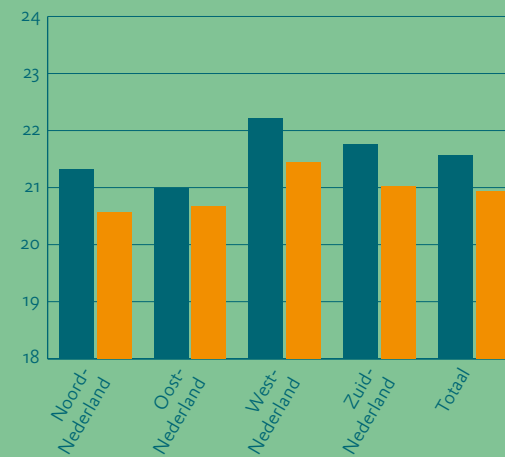
Turken en Marokkanen

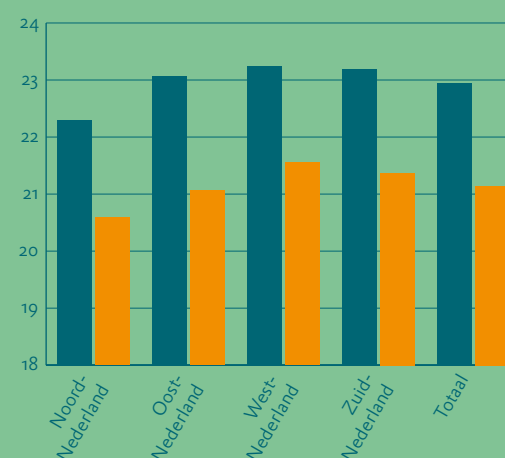
Surinamers, Antillianen en Arubanen

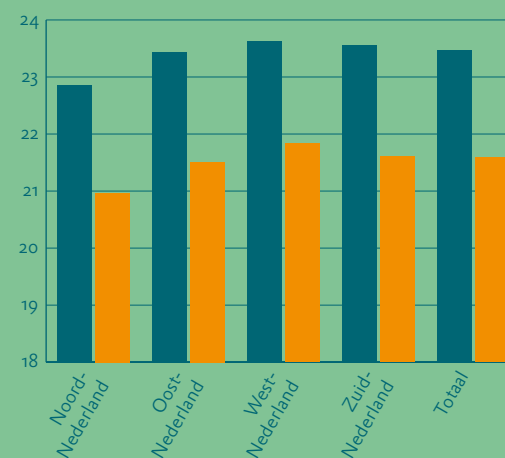
Overige niet-westerse allochtonen

Westerse allochtonen

Autochtonen

Mannen
Vrouwen

1. Berekend aan de hand van uit huis gaande kinderen in de leeftijdsrange 15-34 jaar volgens de overlevingstafel.

Op provinciaal niveau blijken er verschillen te zijn in de huishoudenspositie na het uit huis gaan. In figuur 13 is per provincie het aandeel kinderen weergegeven dat na vertrek alleen gaat wonen. Zeeland en daarna Utrecht scoren hierbij het hoogst; eerder is opgemerkt dat er in Zeeland weinig werk- en studiemogelijkheden zijn. Het hoge aandeel van Utrecht hangt waarschijnlijk samen met de aanwezigheid van instellingen voor hoger onderwijs. Het feit dat Utrecht een hoog aandeel hoogopgeleide vrouwen kent (Lautenbach 2006) ondersteunt deze veronderstelling.

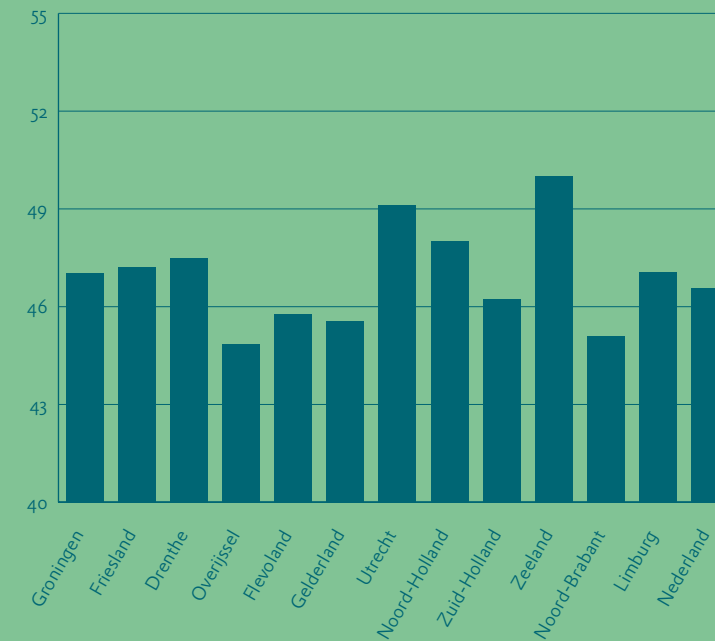
Uit huis gaan in de vier grote gemeenten

Figuur 14 en 15 geven een beeld van het leeftijds patroon van het uit huis gaan in de vier grote gemeenten in 2003. Voor alle vier gemeenten geldt dat mannen op jongere leeftijd het ouderlijk huis verlaten dan gemiddeld in Nederland. De verschillen tussen Amsterdam, Rotterdam, Utrecht en Den Haag onderling zijn verwaarloosbaar. Ook voor vrouwen geldt dat ze eerder uit huis gaan dan landelijk gebruikelijk is, en opnieuw lijken de patronen van de vier steden zeer sterk op elkaar. Het verschil tussen het Nederlandse en grootstedelijke patroon is echter minder groot dan bij mannen.

Gegevens over de gemiddelde leeftijd bij het uit huis gaan, laten zien dat mannen in alle vier gemeenten ongeveer een jaar eerder het ouderlijk huis verlaten dan gemiddeld in Nederland (zie figuur 16). Ook vrouwen gaan in alle vier gemeenten op jongere leeftijd uit huis dan gemiddeld, maar het verschil met het landelijk cijfer is, met ongeveer een half jaar, kleiner dan bij mannen. Net zoals landelijk, verlaten vrouwen in de grote steden eerder dan mannen het ouderlijk huis. Het geslachtsverschil in leeftijd is in de grote steden echter kleiner dan landelijk: ongeveer een jaar versus 1,5 jaar. Dit verschil wordt waarschijnlijk veroorzaakt door het lagere aandeel samenwonenden in de grote gemeenten (zie verder); het leeftijdsverschil van 1,5 jaar wordt namelijk vooral door samenwonenden veroorzaakt.

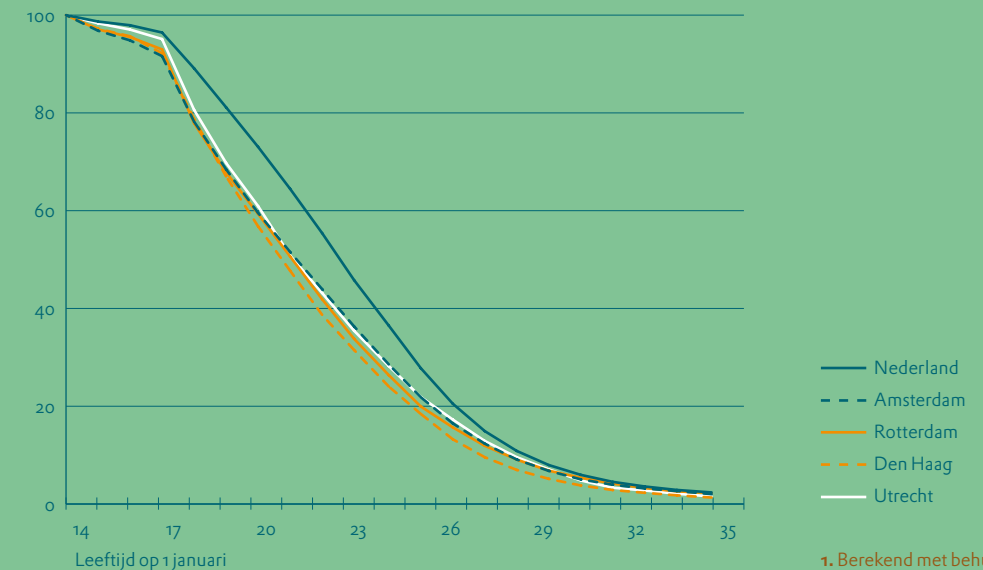
Onderscheiden naar herkomstgroepering (figuur 17 en 18) blijkt dat de verschillen (tussen de vier grote gemeenten en Nederland) in de gemiddelde leeftijd bij het uit huis gaan van de jongens in alle groepen gering zijn. Opvallend is dat het verschil tussen de grote gemeenten en het landelijk cijfer bij het totaal over alle groepen veel groter is. Dit betekent dat het feit dat jongens in de grote gemeenten in doorsnee een jaar eerder uit huis gaan, vooral het gevolg is van een zogenaamd samenstellingseffect: in de grote steden wonen relatief veel meer Turken en Marokkanen, twee herkomstgroeperingen die in het algemeen worden gekenmerkt door een erg lage leeftijd bij het uit huis gaan. De meisjes vertonen ongeveer hetzelfde beeld. Afwijkend is echter dat het verschil tussen de grote gemeenten en Nederland bij de autochtone meisjes groter is dan bij alle groepen gezamenlijk.

Figuur 13. Huishoudenspositie 'alleenstaand' na het uit huis gaan per provincie, 2003, in procenten. Bron: CBS, bewerking RPB

Figuur 14. Percentage thuiswonende jongens in de vier grote gemeenten¹, 2003.

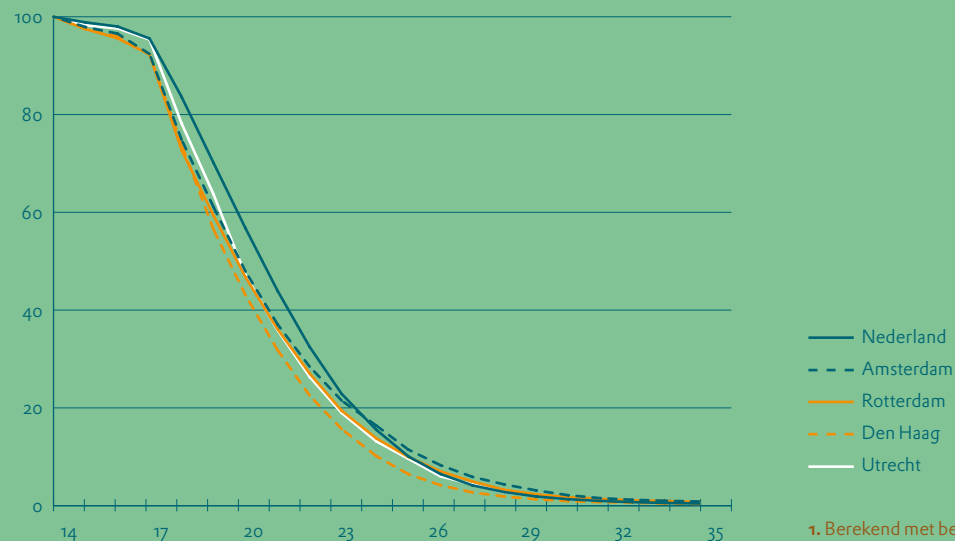
Bron: CBS, bewerking RPB

¹. Berekend met behulp van de overlevingstafel

Figuur 15. Percentage thuiswonende meisjes in de vier grote gemeenten¹, 2003.

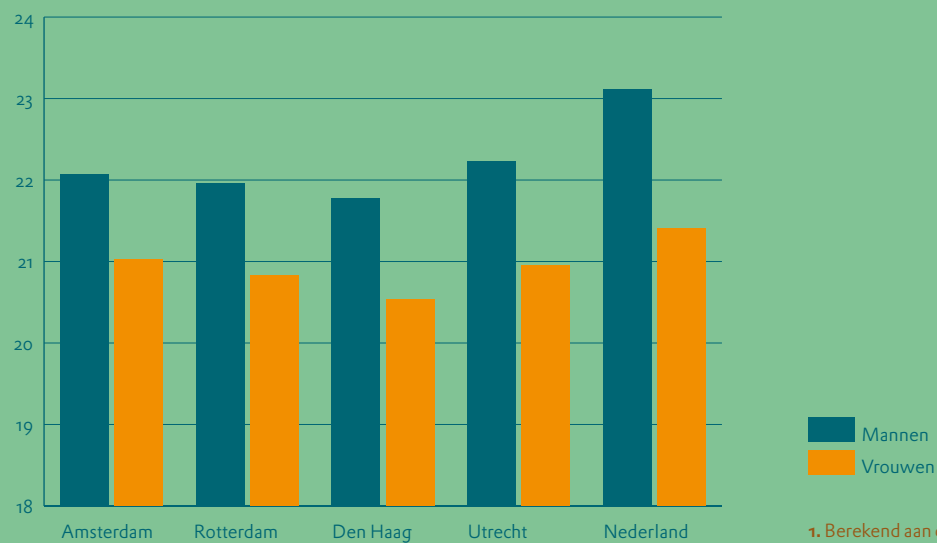
Bron: CBS, bewerking RPB

¹. Berekend met behulp van de overlevingstafel.

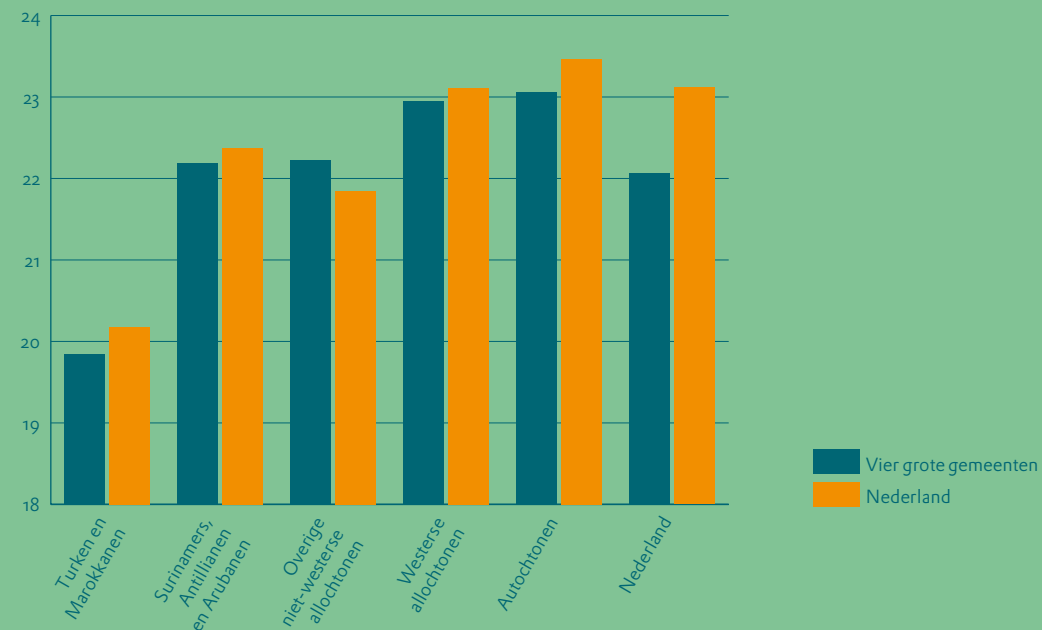
Figuur 16. Gemiddelde leeftijd bij het uit huis gaan in de vier grote gemeenten¹, 2003.

Bron: CBS, bewerking RPB

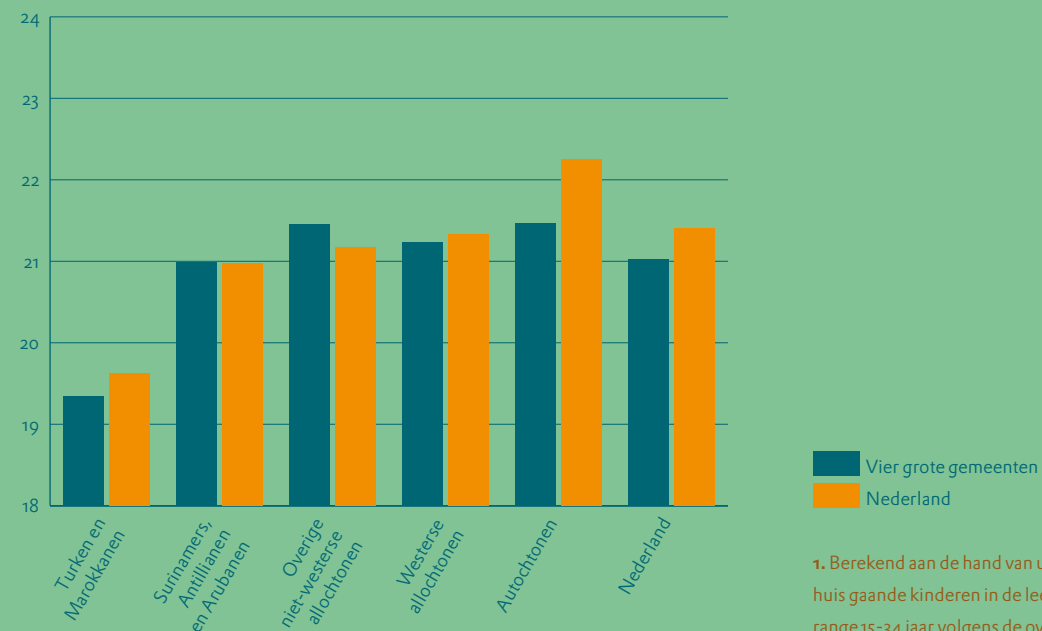

¹. Berekend aan de hand van uit huis gaande kinderen in de leeftijdsrange 15-34 jaar volgens de overlevingstafel.

Figuur 17. Gemiddelde leeftijd bij het uit huis gaan van mannen naar herkomstgroepering in de vier grote gemeenten¹, 2003. Bron: CBS, bewerking RPB

Figuur 18. Gemiddelde leeftijd bij het uit huis gaan van vrouwen naar herkomstgroepering in de vier grote gemeenten¹, 2003. Bron: CBS, bewerking RPB

¹. Berekend aan de hand van uit huis gaande kinderen in de leeftijdsrange 15-34 jaar volgens de overlevingstafel.

Ten slotte verlaten jongeren in de vier grote gemeenten veel minder vaak het ouderlijk huis om te gaan samenwonen dan in Nederland gemiddeld; het verschil bedraagt rond 10 procentpunten (zie figuur 19). Hiertegenover staat dat kinderen beduidend vaker in de overige woonvormen terechtkomen. Dit houdt vanzelfsprekend verband met de relatief hogere aandelen niet-westerse allochtonen in de grote gemeenten.

Gemeentelijke verschillen: leeftijd en geslacht

Op kaart 1 en 2 zijn voor mannen en vrouwen de gemeentelijke verschillen in het uit huis gaan weergegeven. Om te kunnen bepalen in hoeverre de patronen stabiel zijn in de tijd, zijn de gegevens uit de kalenderjaren 1996 en 2003 vergeleken. Bij het analyseren van de gegevens op gemeentelijk niveau bleek overigens dat er vaak, vooral in de kleinere gemeenten, slechts geringe aantallen kinderen zijn in de leeftijden waarop uit huis wordt gegaan. Omdat dit tot toevalsfluctuaties kan leiden, zijn de gegevens eerst bewerkt om dit gevaar te beperken; hierbij is overgegaan naar een hoger regionaal niveau indien de aantallen te gering waren om de gemiddelde leeftijd bij het uit huis gaan betrouwbaar te berekenen (in de bijlage wordt hierop nader ingegaan).

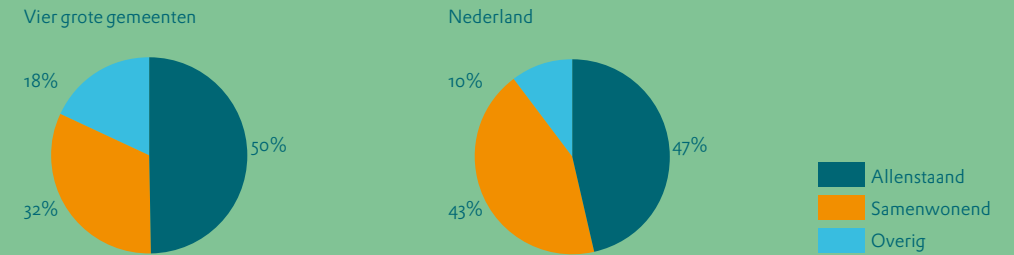
De landelijke gemiddelde leeftijd bij het uit huis gaan is in 2003 voor mannen 23,1 jaar. In 1996 lag deze leeftijd een paar maanden hoger. Hieruit blijkt een grote stabiliteit in de tijd in de gemiddelde leeftijd bij het uit huis gaan. Deze stabiliteit geldt ook voor de regionale variatie: de waarde van de variatiecoëfficiënt komt in beide jaren op COROP-niveau uit op 0,02 (vanwege de correcties die op gemeentelijk niveau zijn toegepast, zijn de COROP-regio's als uitgangspunt genomen). Voor vrouwen is de gemiddelde leeftijd in 2003 21,4 jaar, net als bij de mannen enkele maanden lager dan in 1996. Ook bij vrouwen is de gemiddelde leeftijd bij het uit huis gaan dus stabiel in de tijd. De variatiecoëfficiënt op COROP-niveau bedraagt in beide jaren, zoals ook bij de mannen, 0,02; ook in het geval van de vrouwen is de regionale variatie derhalve stabiel.

Kaart 1 laat zien dat mannen in vrijwel alle gemeenten in de drie noordelijke provincies en in Flevoland en Zeeland relatief vroeg uit huis gaan; dit geldt voor beide kalenderjaren. Op Texel wordt het ouderlijk huis, met 20,9 jaar, het vroegst verlaten. Ook op de overige Waddeneilanden ligt de leeftijd bij het uit huis gaan laag. De verklaring hiervoor is waarschijnlijk dat op de eilanden weinig mogelijkheden zijn om middelbaar of voortgezet onderwijs te volgen, zodat jongeren zijn aangewezen op onderwijsinstellingen op het 'vaste land'.

Onder aan de ranglijst prijken ook verschillende kleine gemeenten, zoals Hulst, Bloemendaal, Bussum, Naarden, Harlingen en Haren. Deels gaat het om kernen die bekendstaan om hun relatief dure woningbestand, bewoond door (koopkrachtige) ouderen. Voor een ander deel gaat het om excentrisch in Nederland gelegen gemeenten met weinig (onderwijs)voorzieningen of banen voor jongeren; zulke gemeenten zijn kennelijk voor jongeren minder aantrekkelijk. In de onderste regionen van de ranglijst bevinden zich ook diverse grote gemeenten. Naast de vier grote gemeenten gaat het dan om gemeenten als Assen, Leeuwarden, Groningen, Nijmegen en Enschede, waar

Figuur 19. Huishoudenspositie na het uit huis gaan in de vier grote gemeenten, 2003.

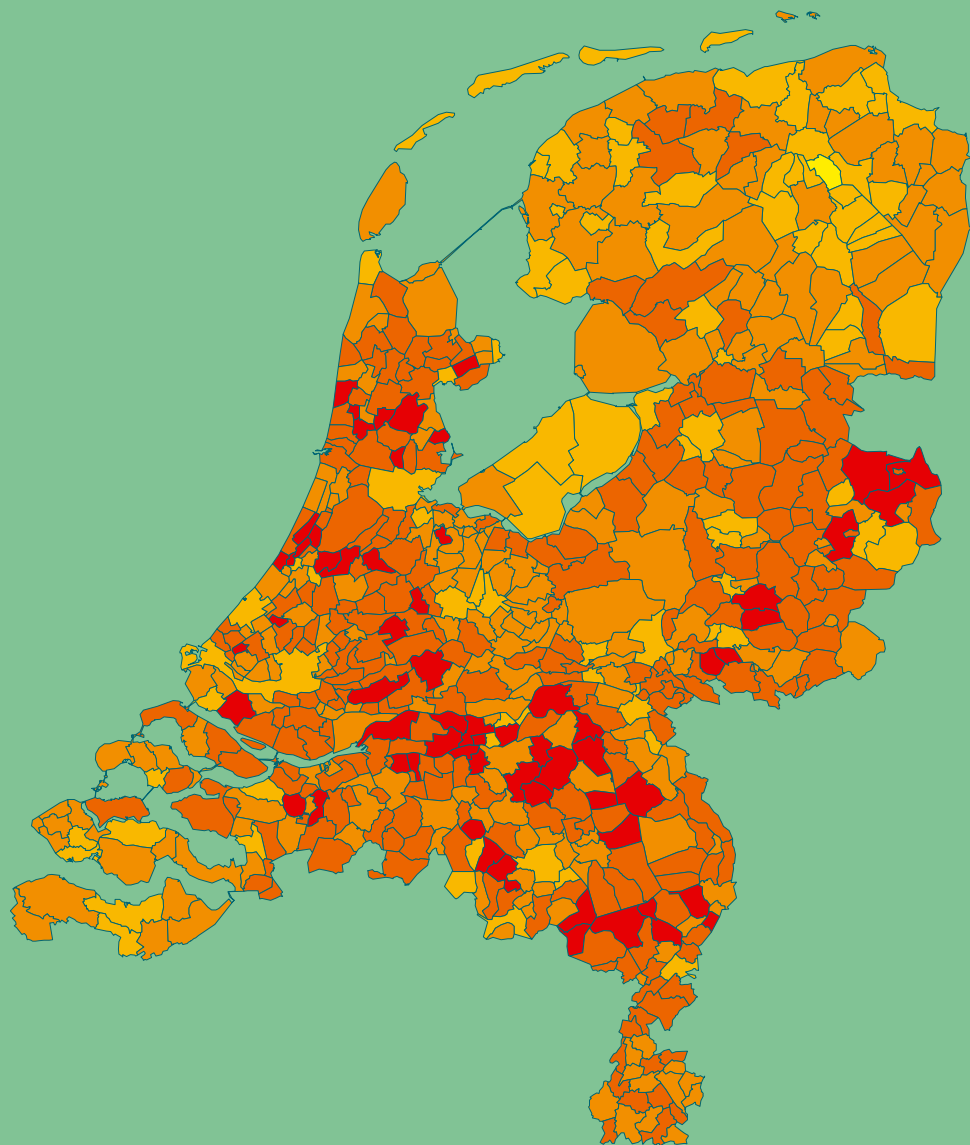
Bron: CBS, bewerking RPB

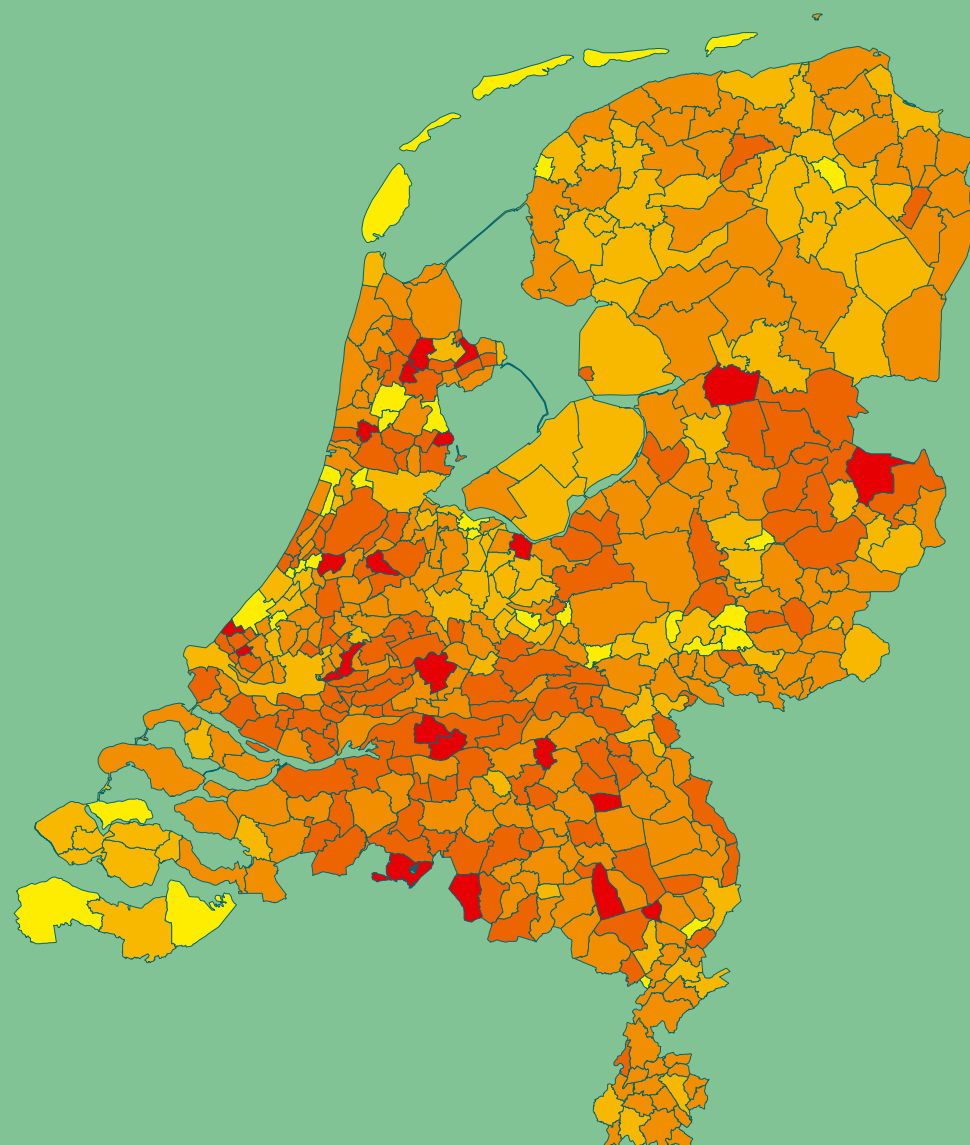
Kaart 1. Gemiddelde leeftijd bij het uit huis gaan van mannen per gemeente¹, 1996 en 2003.

Bron: CBS, bewerking RPB

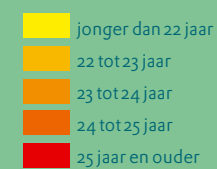
1996

2003

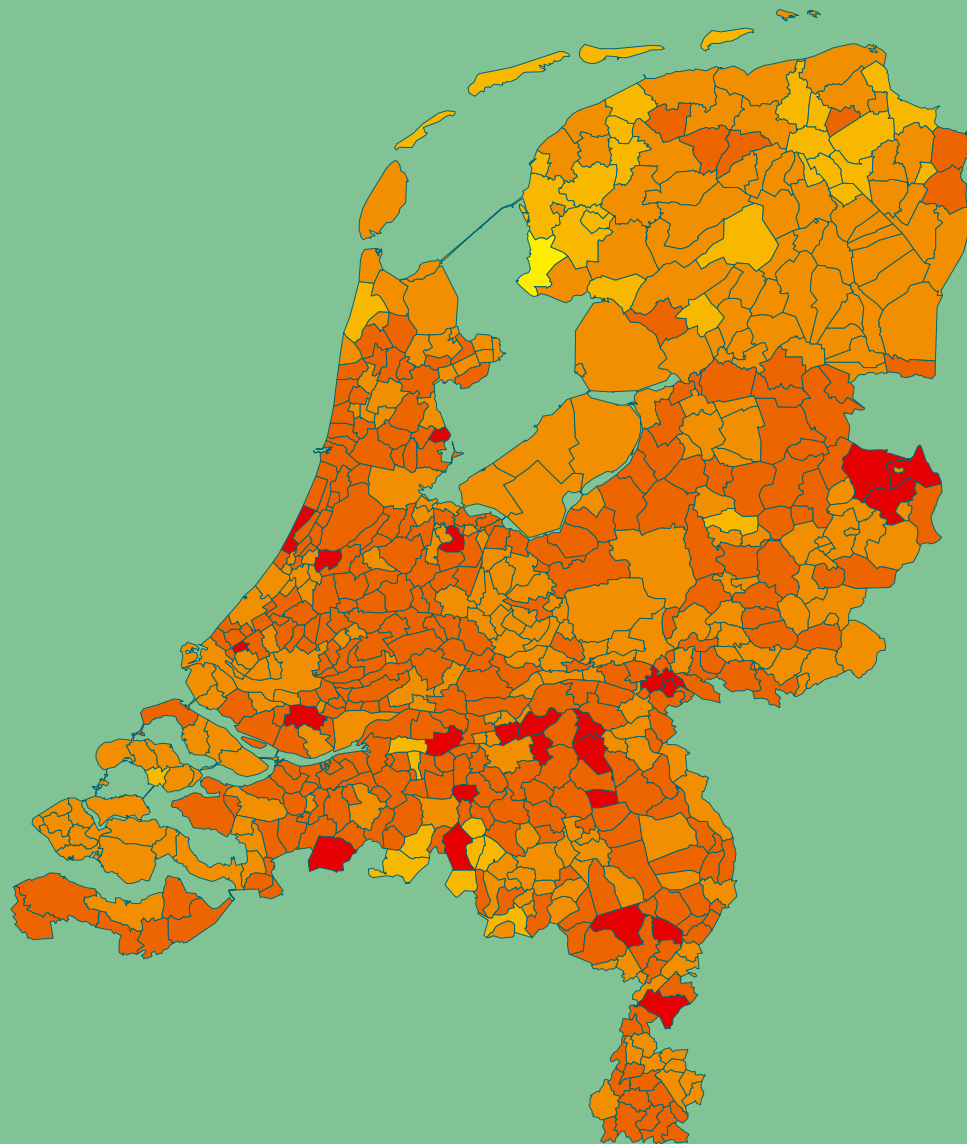
1. Berekend aan de hand van uit huis gaande mannen in de leeftijdsrange 15-34 jaar volgens de overlevingstafel.

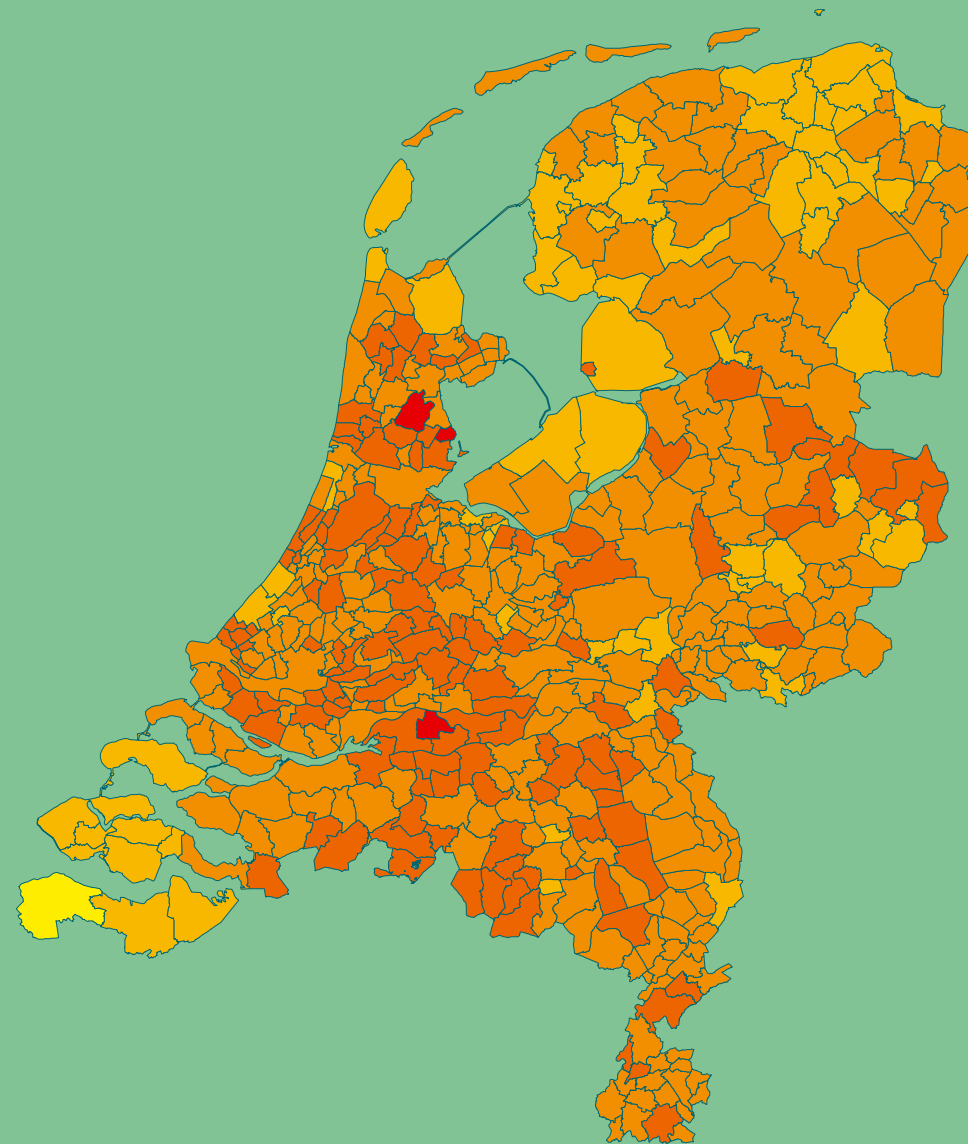
Kaart 2. Gemiddelde leeftijd bij het uit huis gaan van vrouwen per gemeente¹, 1996 en 2003.

Bron: CBS, bewerking RPB

1996

2003

1. Berekend aan de hand van uit huis gaande mannen in de leeftijdsrange 15-34 jaar volgens de overlevingstafel.

jongens gemiddeld rond de 22 jaar zelfstandig wonen. Dit heeft waarschijnlijk (mede) te maken met het hoge aandeel niet-westerse allochtone jongeren. Deze veronderstelling zal in de volgende paragraaf nader worden verkend.

Laat uit huis gaan lijkt te gelden in een strook van plattelandsgemeenten in Overijssel, Noord-Brabant, noordelijk Limburg, het Groene Hart en de regio West-Friesland. Mogelijk gaat het hier om relatief gesloten en religieuze gemeenschappen, aangezien veel gemeenten uit de biblebelt (een zone die vanuit Zeeland schuin door Nederland naar Overijssel loopt en die wordt gekenmerkt door relatief veel inwoners met een strengprotestantse achtergrond) hier ook toe behoren. In Edam-Volendam gaan jongens het laatst uit huis, met een gemiddelde leeftijd van ruim 26 jaar. Op korte afstand volgen Baarle-Nassau en Maasdonk.

Het kaartbeeld van 1996 wordt weerspiegeld in dat van 2003. Toch is het beeld wat 'vervaagd': de zones van gemeenten waar in 1996 relatief laat uit huis werd gegaan, zijn in 2003 deels uiteengevallen in geïsoleerde gemeenten.

In grote lijnen geldt voor vrouwen eenzelfde beeld als voor mannen (zie kaart 2). Edam-Volendam is wederom de gemeente waar het laatst uit huis wordt gegaan, met een gemiddelde leeftijd van bijna 24 jaar. Op korte afstand volgen Woudrichem en Beemster. Ook wat betreft de onderste regionen van de ranglijst gelden dezelfde bevindingen als voor de mannen. In Sluis en Haren en op Texel ligt de leeftijd bij het uit huis gaan rond 20 jaar.

Het geslachtsverschil in leeftijd bij het uit huis gaan varieert in 2003 van een half jaar (in Bussum en Margraten) tot vier jaar (in Maasdonk). Voorts geldt een duidelijk positief verband tussen de leeftijd bij het uit huis gaan van jongens en het geslachtsverschil. De correlatiecoëfficiënt tussen deze twee variabelen bedraagt namelijk 0,7 (bij 1 is er sprake van een volkomen verband).

Gemeentelijke verschillen: herkomstgroepering

Zijn er per herkomstgroepering (aanzienlijke) regionale verschillen in de leeftijden waarop uit huis wordt gegaan? Om het aantal kaarten te beperken, is ervoor gekozen om enkel het patroon van mannen voor 2003 weer te geven (zie kaart 3). In nog veel sterkere mate dan bij het analyseren van het uit huis gaan van jongens en meisjes (kaart 1 en 2), bleek bij het analyseren van de gemeentelijke gegevens per herkomstgroepering dat er dikwijls slechts geringe aantallen jongens zijn in de leeftijden waarop uit huis wordt gegaan. Dit geldt ook hier vooral voor de kleinere gemeenten, maar ook in de meeste gemeenten buiten het westelijk landsdeel. Om toevalsfluctuaties zo veel mogelijk uit te schakelen, is hier overgegaan op een hoger regionaal niveau als de aantallen kinderen te gering waren (zie verder de bijlage).

Bij de Surinaamse, Antilliaanse en Arubaanse jongens is de regionale variatie zeer gering: op COROP-niveau varieert de gemiddelde leeftijd bij het uit huis gaan van 21,4 tot 23,4 jaar.

De gemiddelde leeftijd bij het uit huis gaan ligt onder Turkse en Marokkaanse jongens veel lager dan onder de Surinaamse, Antilliaanse en Arubaanse jongens. Op regionaal niveau geldt dit voor vrijwel elke gemeente, COROP-

regio of provincie. Op COROP-niveau ligt deze leeftijd overal beneden de 22 jaar, en er is een bandbreedte van zo'n twee jaar tussen de laagste en hoogste leeftijd. Bij de overige niet-westerse allochtone jongens ligt de gemiddelde leeftijd bij het uit huis gaan wat hoger dan bij Turken en Marokkanen, waardoor deze in verschillende regio's boven de 22 jaar uitkomt. In dit geval is er op COROP-niveau een bandbreedte van zo'n 2,5 jaar tussen de hoogste en laagste leeftijd. Bij westerse allochtone jongens is het nationale patroon van jong uit huis gaan in de noordelijke provincies en Zeeland weer (licht) zichtbaar. Vergeleken met Turken, Marokkanen en overige niet-westerse allochtonen is de regionale variatie in deze groep groter: op COROP-niveau bedraagt deze circa 3,5 jaar. Over de hele linie genomen is de gemiddelde leeftijd bij het uit huis gaan in deze groep hoger dan in de voorgaande groepen.

Het uit huis gaan van autochtone jongens weerspiegelt sterk het patroon van jongens ongeacht herkomstgroepering (in 2003). Dit geldt zowel voor de kop van de ranglijst, aangevoerd door Edam-Volendam, als de staart, met Texel als hekkensluiter. Het verschil tussen de eerste en laatste plaats bedraagt ruim 5,5 jaar. Indien wordt gekeken naar de klassering van de vier grote gemeenten, dan valt op dat ze als typische middenmoters uit de bus komen. De gemiddelde leeftijd van autochtonen ligt in de vier grote gemeenten dicht tegen het nationale gemiddelde aan. Vergeleken met het patroon van jongens ongeacht herkomst, valt eveneens op dat er nu duidelijk meer gemeenten zijn met een hoge leeftijd bij het uit huis gaan (van 25 jaar en ouder). Dit geeft aan dat de aanwezigheid van allochtone jongeren een drukkende werking uitoefent op de gemiddelde leeftijd bij het uit huis gaan (hetgeen ook in de grote gemeenten het geval is).

Gemeentelijke verschillen: verklarend model

In dit hoofdstuk – en ook in de volgende twee hoofdstukken – wordt getracht de gemeentelijke verschillen nader te duiden aan de hand van een verklarend model. Dit model is geënt op de analyse van gemeentelijke verschillen in de vruchtbaarheid en sterfte in een eerdere publicatie over het model PEARL (De Jong e.a. 2005). Voorts wordt verwezen naar De Beer & Deerenberg (2005) voor uitgebreide informatie over deze analysemethode. In het model worden verklarende variabelen onderverdeeld in vier categorieën. Voor elke categorie zijn een of meerdere variabelen in het model opgenomen, die vervolgens zijn getest op hun significantie (op 95 procent significantieniveau).

De eerste categorie betreft een demografische variabele: het percentage allochtonen in een gemeente. Allochtonen en vooral niet-westerse allochtonen vertonen in demografisch opzicht een ander gedragspatroon dan autochtonen, en met behulp van het model kan een indicatie worden verkregen in hoeverre dit effect heeft op een bepaald type overgang. In de in dit model opgenomen variabelen is overigens gekeken naar niet-westerse allochtonen in de leeftijden waarop kinderen uit huis gaan. Voorts zijn hierin Surinamers, Antillianen en Arubanen niet meegenomen, omdat hun gedrag in deze context sterk op dat van autochtonen lijkt.

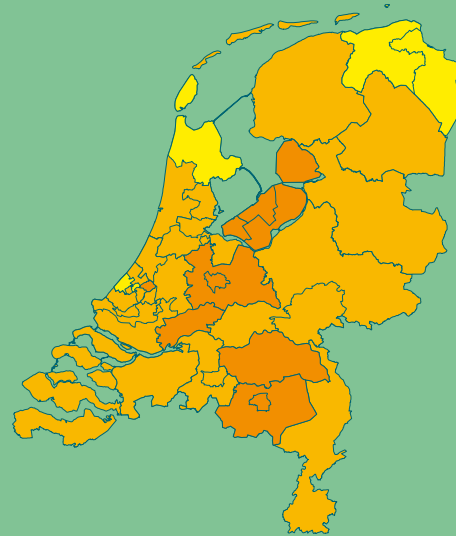
Kaart 3. Gemiddelde leeftijd bij het uit huis gaan van mannen per herkomstsgroepering, 2003.

Bron: CBS, bewerking RPB

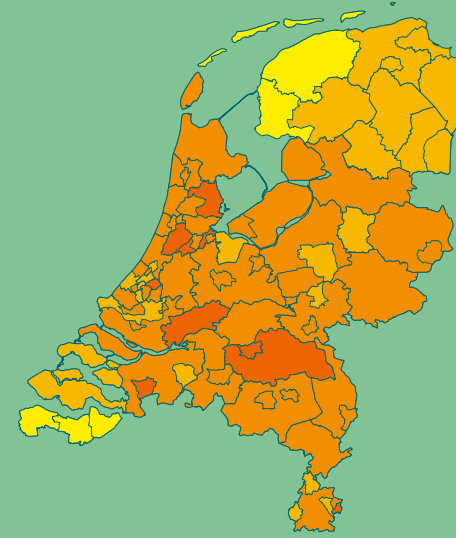
Turken en Marokkanen

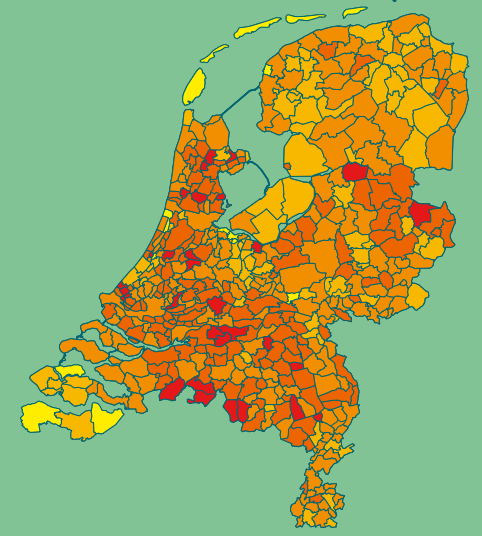
Surinamers, Antillianen en Arubanen

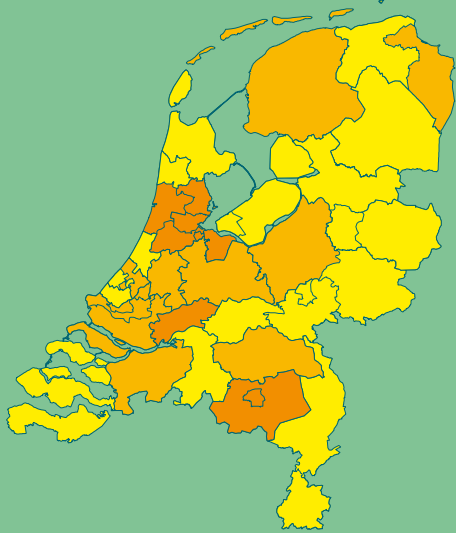
Westerse allochtonen

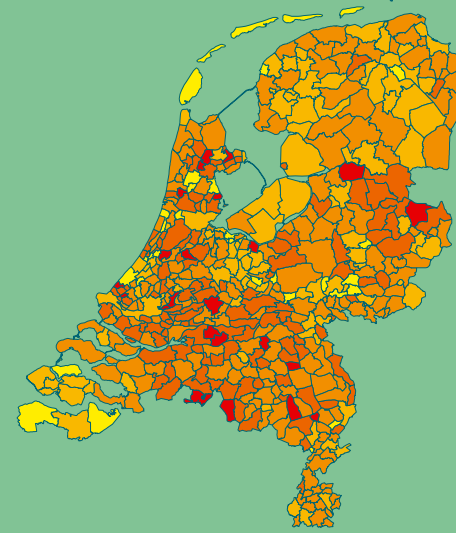
Autochtonen

Overige niet-westerse allochtonen

Totaal

De tweede categorie betreft culturele variabelen. Zulke variabelen verwijzen naar waarden en normen en zijn hierdoor moeilijk direct te meten. Een van de geselecteerde variabelen betreft het percentage stemmen bij de Tweede Kamerverkiezingen van 2002 op de Christen Unie en de SGP; deze variabele wordt gebruikt als indicator van het effect van religie op het uit huis gaan. De tweede culturele variabele is de aanwezigheid van instellingen voor hoger onderwijs.

De derde categorie heeft betrekking op sociaaleconomische variabelen. De geselecteerde variabelen zijn het percentage huurwoningen, het percentage van de beroepsbevolking dat werkloos is, het percentage inwoners met een ww-uitkering en de procentuele toename van de woningvoorraad in 2003 ten opzichte van 2002.

De vierde en laatste categorie betreft ruimtelijke variabelen. In dit kader is gekeken naar de provincies.

In het verklarende model is de gemiddelde leeftijd van mannen bij het uit huis gaan in 2003 als de te verklaren variabele gekozen. In de analyse zijn enkel gemeenten opgenomen met (in 2003) minstens 400 mannen in de leeftijds-klasse 15-34 jaar. Verschillende verklarende variabelen bleken niet significant te zijn (op 95 procent significantieniveau). Tabel 1 toont, na verwijdering van deze variabelen, het uiteindelijk gekozen model.

Het regressiemodel heeft een verklaarde variantie van ongeveer 35 procent. De bijdrage van de ruimtelijke variabelen is bijna 10 procentpunten, aangezien een model met enkel inhoudelijke variabelen een verklaarde variantie oplevert van ongeveer 25 procent.

Het percentage stemmen op kleine christelijke partijen heeft een positief effect op de leeftijd bij het uit huis gaan. Dit blijkt duidelijk bij bekende representanten van de biblebelt. Zo ligt in Staphorst en Urk de gemiddelde leeftijd van mannen bij het uit huis gaan op circa 25 jaar; een 'vertraging' van bijna twee jaar ten opzichte van het landelijk gemiddelde. Dit komt voort uit een confessionele levenswijze, waarin jongeren pas uit huis gaan om te trouwen.

Hiervoor is al naar voren gekomen dat niet-westerse allochtone jongeren eerder het ouderlijk huis verlaten dan andere jongeren; om deze reden is gekeken naar het effect van het percentage niet-westerse allochtone jongens (exclusief Surinaamse, Antilliaanse en Arubaanse jongens). Dat percentage varieert van 0 tot rond 20 procent in de grote gemeenten (Amsterdam vormt een uitschieter, met bijna 30 procent). Gezien de hoogte van de regressie-coëfficiënt van -0,06 betekent dit dat de gemiddelde leeftijd bij het uit huis gaan van jongens in de grote gemeenten ruim een jaar lager ligt dan elders in Nederland (dit is overigens conform het patroon van figuur 16).

Uit het model komt ook een significant effect naar voren van de toename van de woningvoorraad: in gemeenten waar de voorraad is toegenomen, gaan jongens wat later uit huis. Het gaat hierbij vooral om gemeenten als Barendrecht, Bergschenhoek en Pijnacker-Nootdorp waar (in het kader van de Vinex-doelstelling) in 2003 – ook – veel is gebouwd. De gemiddelde leeftijd bij het uit huis gaan komt hier uit op ongeveer 24 jaar. Zulke gemeenten zijn dicht in de buurt van de grote steden gelokaliseerd, waardoor jongeren thuis kunnen

Tabel 1. Regressiemodel ter verklaring van de gemiddelde leeftijd bij het uit huis gaan van mannen, 2003

	B	Significantie
Constante	24,28	0,00
<i>Demografische, culturele en sociaal-economische variabelen</i>		
Percentage stemmen op kleine christelijke partijen	0,01	0,00
Percentage niet-westerse allochtonen (exclusief Surinamers en Antillianen)	-0,06	0,00
Gemiddelde jaarlijkse groei van de woningvoorraad	0,17	0,00
Percentage personen met een ww-uitkering	-0,43	0,00
<i>Ruimtelijke variabelen</i>		
Flevoland	-0,94	0,00
Utrecht	-0,26	0,05
Zeeland	-0,65	0,00
Noord-Brabant	0,36	0,00
Limburg	0,37	0,00
Verklaarde variantie	0,34	

blijven wonen en toch in de grote stad kunnen studeren of werken, alwaar het vaak lastig is om woonruimte te vinden en het wonen bovendien veel duurder is dan bij de ouders thuis.

Het effect van het percentage inwoners met een ww-uitkering op de leeftijd bij het uit huis gaan bedraagt $-0,4$. Dit lijkt in eerste instantie een sterk effect, maar hierbij geldt als kanttekening dat de hoogte van deze variabele binnen een vrij klein bereik schommelt, namelijk 4 procentpunten. Het lijkt erop dat gemeenten die hoog scoren op deze achtergrondvariabele, meer excentrisch binnen Nederland zijn gelegen (zoals Roermond, Hoogezand, Stadskanaal, Sneek, Heerlen, Veendam en Heerenveen, met waarden van rond de 4 procent). Mogelijk bieden deze gemeenten voor jongeren weinig mogelijkheden om een baan te vinden dan wel een opleiding te volgen, waardoor ze eerder dan gemiddeld het ouderlijk huis verlaten.

In vijf provincies, ten slotte, blijkt een significant effect op de gemiddelde leeftijd bij het uit huis gaan van jongens. Het gaat om Flevoland, Utrecht, Zeeland, Noord-Brabant en Limburg. Na verdiscontering van het effect van de vier inhoudelijke variabelen, gaan jongens in Flevoland ruim een jaar eerder uit huis dan doorsnee; waarschijnlijk heeft de aanwezigheid van Amsterdam een 'aanzuigende' werking. In Zeeland ligt de gemiddelde leeftijd ruim een half jaar lager dan gemiddeld in Nederland, en in Utrecht een kwart jaar lager. In Noord-Brabant en Limburg gaan jongens juist wat later het huis uit dan gebruikelijk in Nederland: zo'n vier maanden later. Het beeld dat hieruit naar voren komt, spoort overigens vrij goed met het patroon van figuur 10, waarin de gemiddelde leeftijd per provincie voor jongens is afgebeeld.

Conclusie

De gemiddelde leeftijd bij het uit huis gaan varieert regionaal aanzienlijk. Op gemeentelijk niveau is dit duidelijk zichtbaar: in veel gemeenten in de meer perifere provincies (Zeeland en de noordelijke provincies) verlaten jongeren het ouderlijk huis eerder dan jongeren in gemeenten in de meer centraal gelegen provincies. Voor jongeren in de periferie zijn de mogelijkheden geringer om op korte afstand hoger onderwijs te volgen of een baan te vinden. Ook in Flevoland verlaten jongeren vroeg het ouderlijk huis.

Uit het multivariate regressiemodel komt naar voren dat het percentage niet-westerse allochtonen een beduidend effect heeft op het gesignaleerde leeftijdspatroon. Dit geldt ook voor religie (gemeten met het aantal stemmen op de Christen Unie en de SGP) en de economische situatie (in de vorm van de gemiddelde jaarlijkse groei van de woningvoorraad en het percentage inwoners met een ww-uitkering).

Een vergelijking van de gemeentelijke verschillen in het uit huis gaan tussen de jaren 1996 en 2003 laat zien dat de ruimtelijke patronen behoorlijk stabiel zijn. Dit geldt zowel voor mannen als vrouwen. Voorts is de gemiddelde leeftijd bij het uit huis gaan op nationaal niveau in 2003 vrijwel gelijk aan die in 1996; ook hierin is dus sprake van stabiliteit.

Amsterdam, Rotterdam, Den Haag en Utrecht nemen een speciale plaats in: hier verlaten jongeren eerder dan gemiddeld het ouderlijk huis. De oorzaak hiervan moet worden gezocht in de grotere aanwezigheid van allochtone jongeren: Turken, Marokkanen en overige niet-westerse allochtonen gaan vergeleken met autochtonen op beduidend jongere leeftijd het huis uit. Westerse allochtone jongeren lijken in dit opzicht erg op autochtone jongeren, en voor Surinamers, Antillianen en Arubanen geldt, zeker in het geval van de tweede generatie, vergeleken met autochtonen slechts een iets jongere leeftijd. Hiermee brengen niet-westerse allochtone jongeren de gemiddelde leeftijd bij het uit huis gaan in de grote gemeenten duidelijk omlaag. Als enkel wordt gekeken naar de autochtone jongeren, dan ligt de gemiddelde leeftijd bij het uit huis gaan vrijwel op het nationale gemiddelde.

Ook de huishoudenspositie na het uit huis gaan verschilt in de vier grote gemeenten van het nationale patroon. In de grote steden gaan jongeren vaker alleenwonen en minder vaak samenwonen. De overige woonvormen (inwonend bij familie, een [studenten]huis delen en dergelijke) komen eveneens meer voor, wederom samenhangend met de grotere aanwezigheid van niet-westerse allochtonen (die na het verlaten van het ouderlijk huis vaak bij familie gaan inwonen).

Gaan samenwonen

GAAN SAMENWONEN

In dit hoofdstuk wordt ingegaan op het proces van het gaan samenwonen, dat wil zeggen het proces van het gehuwd of ongehuwd een huishouden gaan vormen met een partner met wie een intieme relatie wordt onderhouden. Het kan hierbij zowel gaan om heteroseksuele als homoseksuele samenwoonrelaties. Het aantal samenwonende paren in Nederland bedraagt (op 1 januari 2005) 4,1 miljoen, waarvan bijna 750.000 ongehuwde paren. Een klein deel betreft homoparen, namelijk 53.000, waarbij het aantal mannenparen (29.000) het aantal vrouwenparen (24.000) overtreft (Steenhof 2005).

Het gaan samenwonen betekent per definitie voor minimaal één van de partners een verhuizing; samenwonen vormt dan ook een van de belangrijkste verhuismotieven (Ekamper & Van Huis 2005). Uit onderzoek van Steenhof & Harmsen (2002) komt naar voren dat driekwart van degenen die in 2000 zijn gaan samenwonen, hiervoor is verhuisd. Voor het analyseren van regionale verschillen, wordt in dit hoofdstuk uitgegaan van de gemeente van waaruit het gaan samenwonen plaatsvindt.

Hieronder worden eerst de achtergronden van het gaan samenwonen beschreven op grond van nationale en Europese trends in het verleden. Vervolgens wordt verder ingegaan op recente ontwikkelingen in het gaan samenwonen op nationaal niveau. Zijn er verschillen tussen mannen en vrouwen, vanuit welke huishoudensposities gaan ze samenwonen en zijn er verschillen tussen de diverse herkomstgroeperingen? Daarna gaat de aandacht uit naar het regionale niveau. Om de eventuele regionale verschillen nader te kunnen duiden, wordt gebruikgemaakt van een regressiemodel waarin verklarende variabelen op gemeentelijk niveau zijn opgenomen.

Om herhalingen te voorkomen, is de onderstaande analyse van het gaan samenwonen grotendeels geënt op de analyse van het patroon onder vrouwen. Alleen daar waar het gaan samenwonen van mannen belangrijk afwijkt van het patroon voor vrouwen, wordt expliciet op mannen ingegaan.

Trends in het verleden

Nederland

Halverwege de vorige eeuw gingen de meeste jongeren vanuit het ouderlijk huis meteen trouwen. Deze 'standaardbiografie' is geleidelijk verdrongen door de zogeheten 'keuzebiografie': veel jongeren gaan na het verlaten van het ouderlijk huis eerst een tijdje alleenwonen of ongehuwd samenwonen, en veel jongeren hebben ook eerst enkele losse relaties alvorens ze de stap naar samenwonen zetten.

Het gaan samenwonen verloopt in de praktijk vaak geleidelijk. Zo constateren Loozen & Steenhof (2004) dat partners gemiddeld eerst ongeveer drie jaar

verkering hebben voor ze gaan samenwonen. In die periode wordt eerst (steeds vaker) bij elkaar overnacht, en vervolgens worden steeds meer persoonlijke spullen van de ene woning naar de andere overgeheveld (Manting 1994). In de statistische waarneming is het moment van samenwonen echter gelijk aan het moment dat er van adres wordt veranderd. Als de relatie strandt, dan gaan de meesten weer alleen wonen en vaak na verloop van tijd opnieuw samenwonen (Van Hoorn 2000). Hoewel het steeds gebruikelijker wordt om met verschillende partners te hebben samengewoond, heeft vooralsnog het merendeel van de samenwonenden slechts met één partner een huishouden gevormd (De Graaf 2006; Liefbroer & Dykstra 2000). Uiteindelijk heeft het overgrote deel van de bevolking (ongeveer 90 procent) ooit in zijn leven samengewoond.

Viel het moment van samenwonen vroeger meestal samen met het moment van trouwen, in de afgelopen decennia zijn steeds meer paren ongehuwd gaan samenwonen (Van der Meulen & De Graaf 2006a). Zo is het aantal gehuwde paren in de periode 1995–2005 vrijwel stabiel gebleven (op ruim 3,4 miljoen), maar is het aantal ongehuwd samenwonende paren in dezelfde periode toegenomen, van ruim 500.000 naar bijna 750.000. Tegenwoordig wordt er niet alleen veel vaker ongehuwd samengewoond dan vroeger, maar ook langer. Bovendien is er een grotere variatie gekomen in de 'status' van het ongehuwd samenwonen met de introductie van het geregistreerd partnerschap en het samenlevingscontract.

Bovenstaande veranderingen zijn indicatief voor 'onderhuidse' veranderingen in samenwoonrelaties (en hiermee in het gaan samenwonen). In de jaren vijftig van de twintigste eeuw was samenwonen eigenlijk alleen mogelijk door te gaan trouwen, tenminste wanneer stellen niet tegen de maatschappelijke conventies in wilden gaan. Vanaf de jaren zestig werd het gaan samenwonen onder invloed van maatschappelijke veranderingen als individualisering, secularisering en emancipatie (van vrouwen) steeds meer losgekoppeld van huwelijksluiting. Daarvoor in de plaats kwam het ongehuwd samenwonen op, als een relatief vrijblijvende experimenteerfase waarin partners eerst nagaan of ze wel voldoende bij elkaar passen. Hierdoor resulteert het ongehuwd samenwonen veelal binnen vrij korte tijd in ofwel het verbreken van de relatie ofwel in een huwelijk (Liefbroer & Dykstra 2000).

Een belangrijke trend in de afgelopen decennia, ten slotte, is het uitstellen van samenwonen onder jonge vrouwen. Uit onderzoek van De Graaf (2003) blijkt dat driekwart van de vrouwen die in de jaren vijftig zijn geboren, op 23-jarige leeftijd ervaring had met ([on]gehuwd) samenwonen, terwijl dit voor vrouwen geboren in de jaren zeventig nog maar voor ongeveer de helft geldt. Vooral onder hoogopgeleide vrouwen is deze trend van uitstel goed zichtbaar; voor hen is carrière maken soms moeilijk te combineren met gezinsvorming (Manting 1994; Liefbroer & Dykstra 2000).

Europa

Alders & Manting (1999) constateren, aan de hand van de percentages samenwonende mannen en vrouwen in verschillende Europese landen, dat er in de leeftijdscategorie 20-30 jaar in Zuid-Europa veel minder mensen samenwonen

dan elders in Europa. Deze bevinding hangt samen met het feit dat Zuid-Europese kinderen relatief lang bij de ouders blijven wonen. Op middelbare leeftijden liggen de percentages samenwonenden in Zuid-Europa juist het hoogst. In Nederland is het aantal samenwonende vrouwen in de leeftijdsklasse 30-34 jaar ook hoog in vergelijking met andere West-Europese landen.

De afwijkende situatie in Zuid-Europa kan voor een groot deel worden verklaard door ontwikkelingen op de woningmarkt. Zuid-Europa wordt gekenmerkt door een krappe woningmarkt (Holdsworth & Irazoqui Solda 2002; Miret-Gamundi 1997), die wordt gedomineerd door dure koopwoningen waarvoor jongeren nog onvoldoende financiële reserves hebben kunnen opbouwen, terwijl de huurwoningenmarkt slecht ontwikkeld is. In Nederland en Denemarken, bijvoorbeeld, zijn speciale jongerenwoningen gecreëerd en is de huurwoningenmarkt veel omvangrijker (Jones 1995), wat het samenwonen op vrij jeugdige leeftijd ook mogelijk maakt.

Het percentage ongehuwd samenwonende vrouwen in de leeftijdsklasse 25-29 jaar was in 1996 het hoogst in de Scandinavische landen en het laagst in de mediterrane landen (Kiernan 2002). Nederland en zijn buurlanden nemen hier een middenpositie in. Uit onderzoek van De Jong Gierveld e.a. (2001) blijkt dat voor Zuid- en Oost-Europese kinderen geboren in de jaren vijftig en zestig het huwelijk verreweg de belangrijkste reden is om uit huis te gaan. In de meeste West- en Noord-Europese landen is het huwelijk in dit tijdsbestek duidelijk in belang afgenomen als reden om het ouderlijk huis te verlaten, terwijl het ongehuwd samenwonen als reden in belang is toegenomen.

Nationale analyse

Leeftijd en geslacht

Het proces van gaan samenwonen neemt rond 15-jarige leeftijd een voorzichtige aanvang, om daarna een snel stijgende lijn te vertonen (zie figuur 20). Bij meisjes verloopt deze stijging nog sterker dan bij jongens, waardoor vrouwen de 'top' op 22-jarige leeftijd bereiken en mannen op 24-jarige leeftijd. Hierna nemen de curves bij beide geslachten weer vrij snel af, om op ongeveer 45 jaar over te gaan in een zeer geleidelijke daling.

Het patroon van stijging en daling is veel minder geprononceerd wanneer wordt gekeken naar het leeftijdspatroon van de kansen om te gaan samenwonen (figuur 21). Vrouwen bereiken de hoogste kans op 24-jarige leeftijd, als één op de vijf niet-samenwonende vrouwen gaat samenwonen. Mannen bereiken die hoogste kans twee jaar later, terwijl het niveau wat achterblijft bij dat van vrouwen. Dit komt omdat er op die leeftijd meer mannen dan vrouwen zijn, en vrouwen bovendien vaker dan mannen met een oudere partner gaan samenwonen (Steenhof & Harmsen 2002). De samenwoonkansen van vrouwen liggen tot rond de 30 jaar hoger dan die van mannen; vrouwen gaan dus vergeleken met mannen op jongere leeftijden (voor het eerst) samenwonen. Boven de 30 zijn de kansen van mannen juist groter. Het gaat dan meestal om mannen die al een relatie achter de rug hebben. Volgens Huis & Visser (2001) hebben gescheiden en verweduwd mannen betere kansen op de relatiemarkt

dan gescheiden en verweeduwe vrouwen van dezelfde leeftijd. Dit hangt deels samen met het feit dat de kinderen bij een scheiding meestal bij de moeder blijven, hetgeen in de praktijk vaak een drempel is voor het aangaan van een nieuwe relatie.

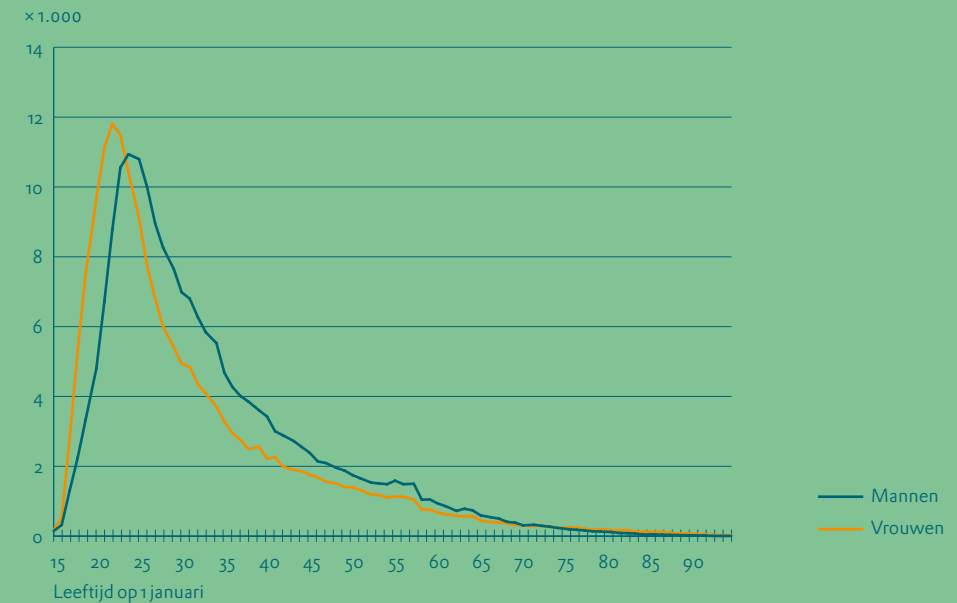
Uit figuur 22 en 23, waarin de leeftijdspecifieke kansen om te gaan samenwonen voor mannen en vrouwen in de jaren 1996, 2000 en 2004 zijn weergegeven, blijkt dat de kansen om te gaan samenwonen in de tijd min of meer stabiel zijn. Voor mannen geldt dit overigens wat minder dan voor vrouwen. Vooral bij mannen van boven de 30 jaar zijn de kansen in de loop der tijd licht toegenomen. Deze lichte stijging kan samenhangen met een wat grotere instabiliteit van relaties; mogelijk omdat steeds meer samenwonenden ongehuwd zijn en zulke relaties doorgaans minder stabiel zijn dan die van gehuwde paren. Eenmaal uit elkaar, wordt vrij gemakkelijk de stap genomen om opnieuw te gaan samenwonen.

Herkomstgroepering

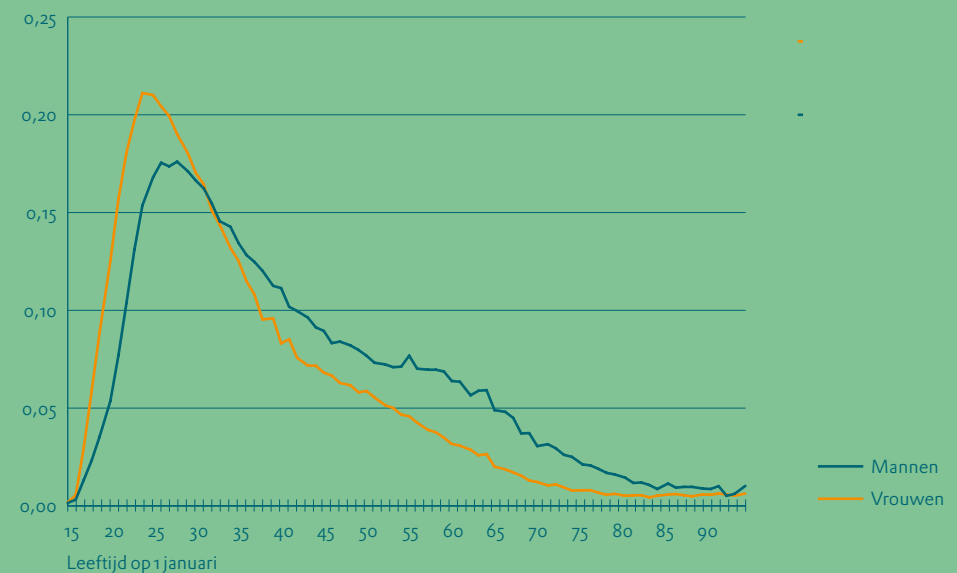
Er zijn diverse aanwijzingen dat de huishoudensvorming onder allochtonen afwijkt van die onder autochtonen. Zo constateren Distelbrink & De Graaf (2005) dat Turkse en Marokkaanse jongeren vergeleken met autochtone jongeren voor het huwelijk minder vaak samenwonen. De Valk & Liefbroer (2004) merken op dat een aanzienlijk deel van deze jongeren weliswaar een voorkeur heeft voor een periode van ongehuwd samenwonen, maar achten het niettemin onwaarschijnlijk dat het ongehuwd samenwonen onder deze groepen in de (nabije) toekomst zal toenemen. Uit onderzoek van Hooghiemstra (2004) blijkt namelijk dat vooral Turken en Marokkanen veelal voor een partner uit het herkomstland (van de ouders) kiezen, een keuze waaruit meestal een huwelijkssluiting voortvloeit. Harmsen & Nicolaas (2005) stellen daarnaast vast dat het (gehuwd en ongehuwd) samenwonen onder Surinamers en Antillianen minder vaak voorkomt dan onder autochtonen. Volgens De Valk e.a. (2001) zijn bovengenoemde verschillen in demografisch gedrag deels terug te voeren op cultuurverschillen; allochtonen afkomstig uit landen met een overeenkomstige cultuur, vertonen in grote lijnen hetzelfde gedrag.

Hieronder worden de bevindingen van de analyse van recente cijfers over het samenwonen naar herkomstgroepering gepresenteerd. Bij deze analyse moet worden opgemerkt dat het vrouwen betreft die zowel aan het begin als aan het einde van het jaar aanwezig waren. Vrouwen die gedurende het jaar als immigrant naar Nederland zijn gekomen, zijn in deze analyse buiten beschouwing gelaten. Veel vrouwelijke immigranten komen vanwege gezinsvorming of -hereniging naar Nederland en wonen dus vanaf het moment van aankomst in Nederland samen met een partner.

Figuur 20. Gaan samenwonen, 2004. Bron: CBS, bewerking RPB

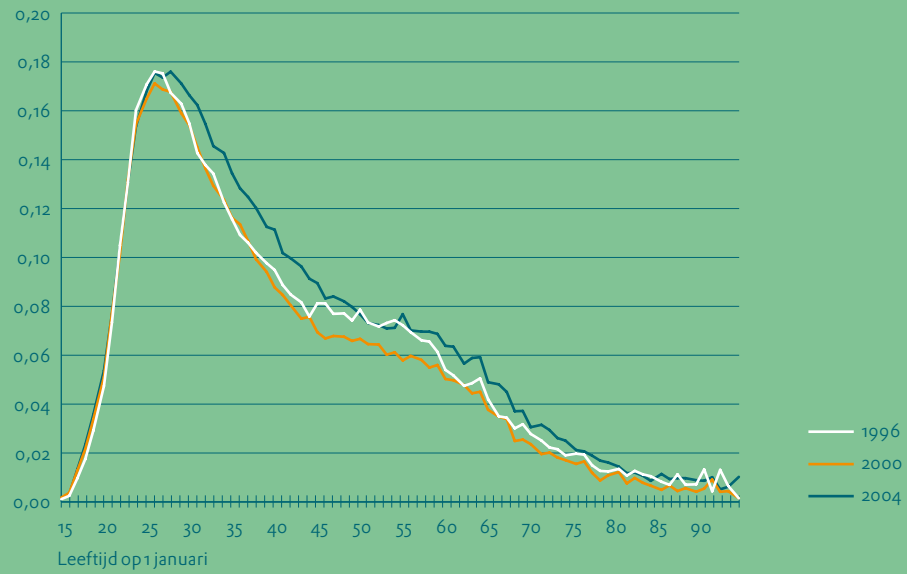

Figuur 21. Kansen om te gaan samenwonen, 2004. Bron: CBS, bewerking RPB

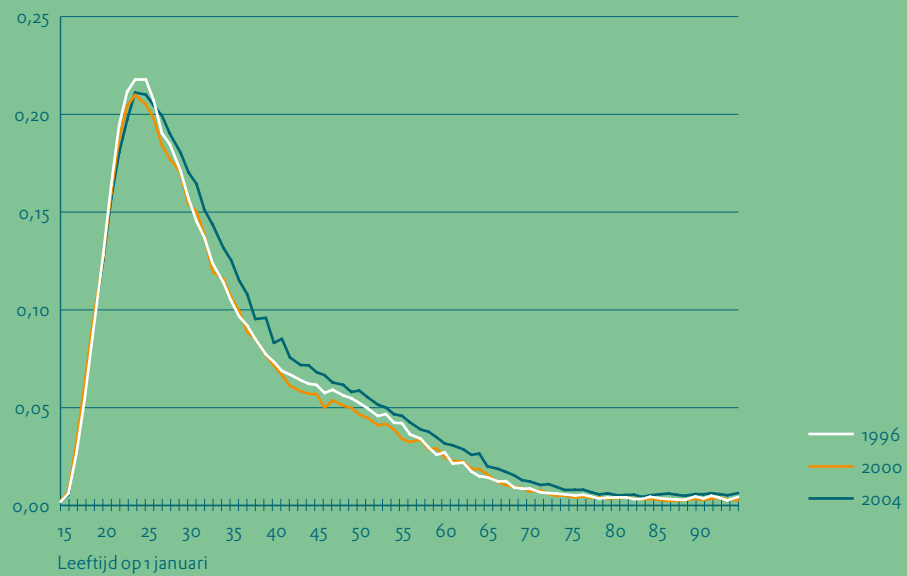
Figuur 22. Kansen van mannen om te gaan samenwonen, 1996, 2000 en 2004.

Bron: CBS, bewerking RPB

Figuur 23. Kansen van vrouwen om te gaan samenwonen, 1996, 2000 en 2004.

Bron: CBS, bewerking RPB

Figuur 24. Kansen van vrouwen om te gaan samenwonen naar herkomstsgroepering, 2004.

Bron: CBS, bewerking RPB

Figuur 25. Kansen van vrouwen om te gaan samenwonen naar herkomstsgroepering, 2004.

Bron: CBS, bewerking RPB

Figuur 24 geeft een indicatie van de hiervoor genoemde verschillen aan de hand van de leeftijdspatronen van de kansen om te gaan samenwonen (gehuwd plus ongehuwd) van de vrouwen naar herkomstgroepering. Voor alle niet-westerse herkomstgroeperingen liggen die kansen tot rond de 40 jaar duidelijk onder die van autochtone vrouwen. Hierbij geldt dat Surinaamse, Antilliaanse en Arubaanse vrouwen de laagste kansen hebben om te gaan samenwonen. Dit heeft mogelijk te maken met het 'Caribische patroon' van relatie- en gezinsvorming, waarin vrouwen wel relaties hebben en kinderen krijgen, maar de mannen geen deel uitmaken van het huishouden. Hierdoor ligt het percentage eenoudergezinnen onder deze drie groepen zo'n vijf keer hoger dan onder alle overige groepen (Schapendonk-Maas 2002).

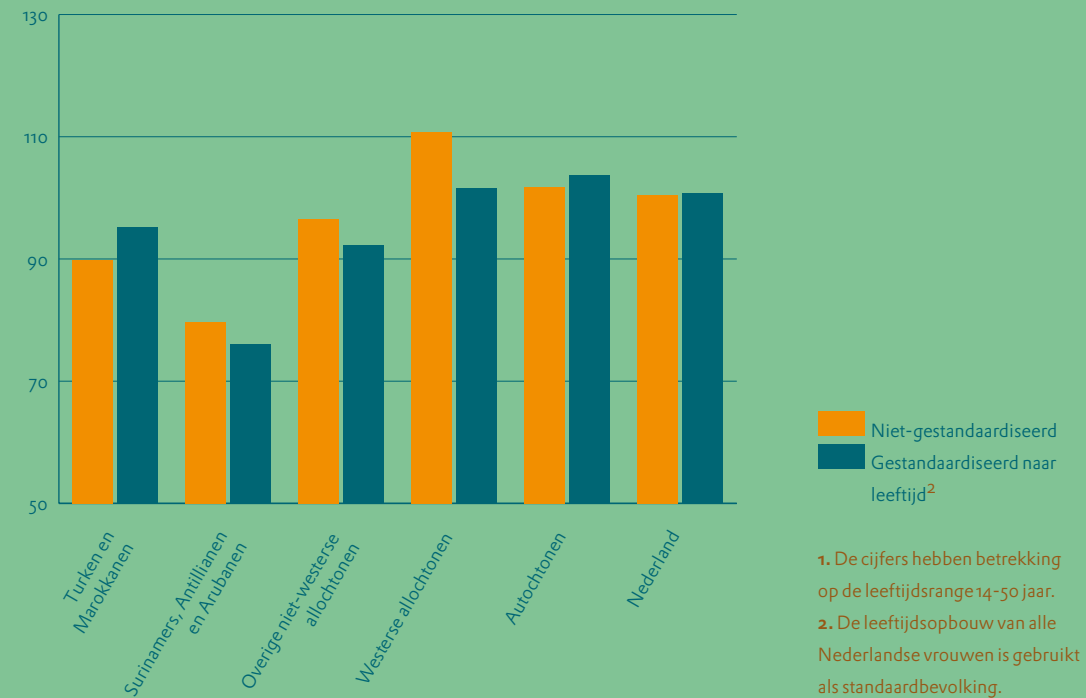
Ook onder Turkse, Marokkaanse en overige niet-westerse allochtone vrouwen liggen de kansen om te gaan samenwonen lager dan onder autochtone vrouwen. Dit houdt waarschijnlijk verband met het meestal samenvallen van huwelijksluiting en samenwonen bij de eerstgenoemde groepen. De meeste autochtone vrouwen gaan ongehuwd samenwonen en indien de relatie stukloopt, gaan ze veelal na enige tijd opnieuw samenwonen met een andere partner; wat impliceert dat ze vaker gaan samenwonen dan Turkse, Marokkaanse en overige niet-westerse allochtone vrouwen. Figuur 24 laat ten slotte zien dat het leeftijdspatroon van samenwoonkansen van westerse allochtone vrouwen sterk lijkt op dat van autochtone vrouwen.

In figuur 25 is het aantal vrouwen dat in 2004 is gaan samenwonen gerelateerd aan het aantal vrouwen dat in januari van dat jaar nog niet samenwoonde. Hierbij is enkel gekeken naar de leeftijdsklasse 14-50 jaar, omdat diverse allochtone groeperingen boven die leeftijdsklasse relatief weinig vrouwen tellen. Opvallend is dat het relatieve niet-gestandaardiseerde aantal westerse allochtone vrouwen dat gaat samenwonen boven dat van autochtone vrouwen uitkomt. Na correctie voor verschillen in de leeftijdsopbouw tussen beide groepen, blijkt het samenwonen echter op vrijwel hetzelfde niveau te liggen. Het gestandaardiseerde aantal Turkse, Marokkaanse en overige niet-westerse allochtone vrouwen dat gaat samenwonen is maar iets kleiner dan dat onder autochtone vrouwen. Onder Surinaamse, Antilliaanse en Arubaanse vrouwen is het samenwonen beduidend minder populair, met een gestandaardiseerd cijfer dat een kwart lager ligt dan het gemiddelde Nederlandse niveau.

Vertrekpositie

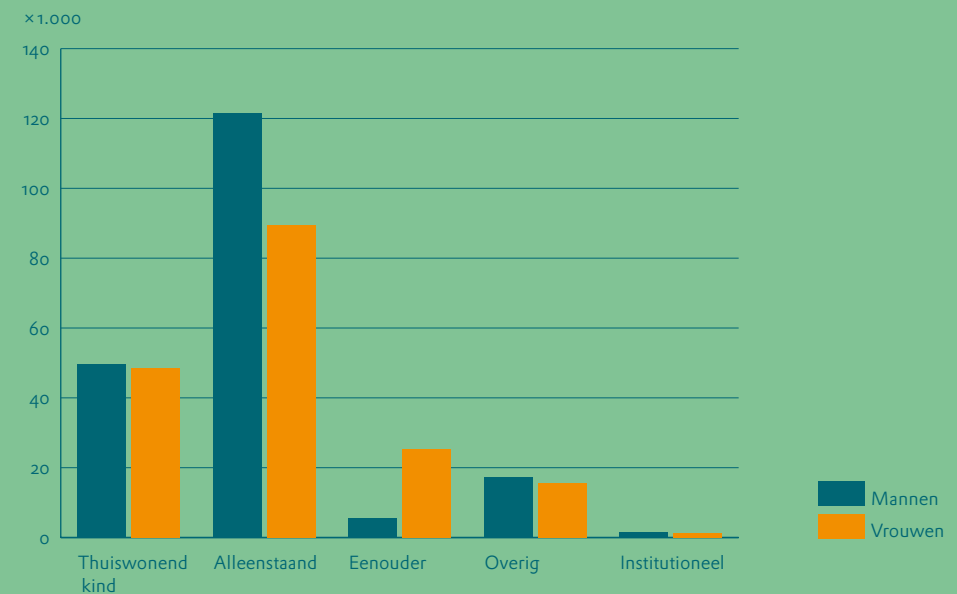
De meeste mensen die in 2004 zijn gaan samenwonen, woonden daarvoor alleen (zie figuur 26). De tweede grootste categorie betreft kinderen die vanuit het ouderlijk huis zijn gaan samenwonen. In geringe mate gaat het om eenouders, institutioneel wonenden (vanuit instellingen als kindertehuizen en verpleeg- en verzorgingshuizen) en overigen (onder wie kamerbewoners en bij familie inwonenden). Onder mannen is het alleenwonen als vertrekpositie veel gebruikelijker dan onder vrouwen: twee derde van de mannen was alleenwonend voor het gaan samenwonen, tegen 'slechts' de helft van de vrouwen. Onder vrouwen daarentegen gaat het vaker om alleenstaande ouders (een-

Figuur 25. Vrouwen die gaan samenwonen naar herkomstgroepering, per 1.000 niet-samenwonende vrouwen in de betreffende herkomstgroepering¹, 2004. Bron: CBS, bewerking RPB.

Figuur 26. Gaan samenwonen naar huishoudenspositie bij vertrek, 2004.

Bron: CBS, bewerking RPB

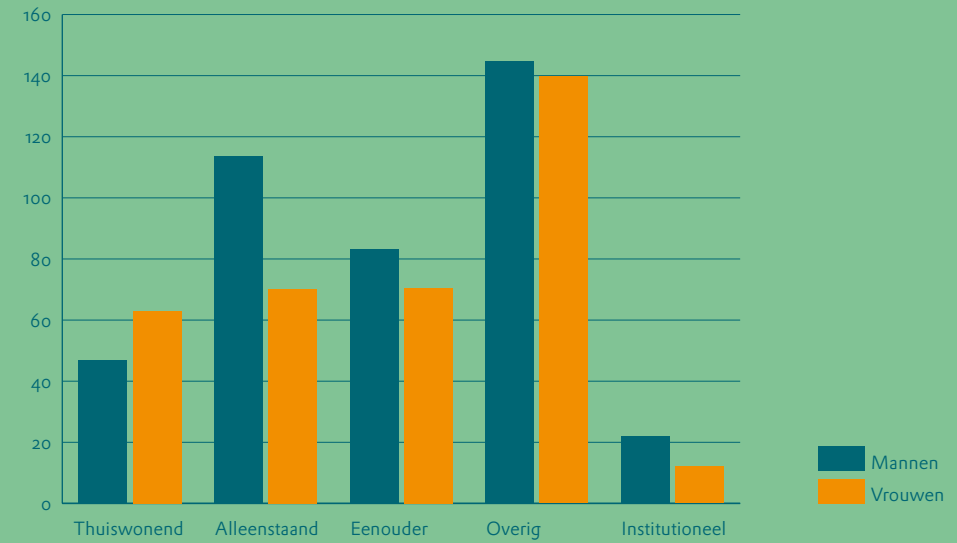
ouders) dan onder mannen, wat verband houdt met het feit dat de kinderen na een scheiding meestal aan de moeder worden toegewezen. Het aantal kinderen dat vanuit het ouderlijk huis gaat samenwonen, ligt bij mannen en vrouwen vrijwel gelijk.

Figuur 26 geeft nog geen duidelijk beeld van de populariteit van het gaan samenwonen in de verschillende vertrekposities, omdat dit grotendeels een afspiegeling is van de aantallen mannen en vrouwen in de betreffende posities. Om deze reden zijn in figuur 27 de aantallen samenwonenden gerelateerd aan de aantallen mensen in de betreffende vertrekposities. Vanuit dit perspectief voeren de alleenwonenden niet langer de boventoon. De populariteit van het gaan samenwonen is nu het hoogst onder de categorie 'overigen'; het op kamers wonen of inwonen bij familie kan worden gezien als een tijdelijke situatie van waaruit vrij gemakkelijk de stap kan worden gezet om te gaan samenwonen. Op de tweede plaats staan nu de alleenwonenden, terwijl eenouders de derde plaats bezetten. In absolute aantallen zijn er weinig eenouders die gaan samenwonen, in relatieve zin is de kans op samenwonen echter vrij hoog. Hierbij valt voorts op dat de kans op samenwonen onder eenoudervaders wat hoger ligt dan onder eenoudermoeders, terwijl in absolute aantallen veel meer eenoudermoeders gaan samenwonen. Zowel in absolute als relatieve termen wordt vrij weinig vanuit institutionele huishoudens samengewoond. Dit wekt geen verbazing, omdat het hier merendeels om ouderen in verzorgings- en verpleeghuizen gaat, woonvormen die toch vooral als 'eindstation' fungeren.

Figuur 28 laat voor 2004 de verschillen zien tussen de vertrekposities van vrouwen bij het gaan samenwonen naar herkomstgroepering. De verschillen zijn groot, vooral tussen Turkse en Marokkaanse vrouwen en autochtone vrouwen. Het aandeel vrouwen dat vanuit het ouderlijk huis is gaan samenwonen, is (met circa 30 procent) bij de autochtone vrouwen ongeveer tweemaal zo groot. Ruim een kwart van de Turkse en Marokkaanse vrouwen behoorde vóór het samenwonen tot de categorie 'overigen', tegen slechts 7 procent van de autochtone vrouwen. Hoewel de vertrekpositie alleenwonend bij beide groepen het belangrijkste is, ligt het percentage onder autochtone vrouwen zo'n 10 procentpunten hoger. De route naar het gaan samenwonen verloopt kennelijk voor veel Turkse en Marokkaanse vrouwen anders dan voor autochtone vrouwen. Vanuit het ouderlijk huis alleen gaan wonen om daarna samen te gaan wonen, is voor hen minder gebruikelijk. In plaats daarvan gaan ze veelal bij familie inwonen en via dit 'tussenstation' (pas) samenwonen. Bij overige niet-westerse allochtone vrouwen lijkt de verdeling naar vertrekpositie vrij sterk op die van Turkse en Marokkaanse vrouwen.

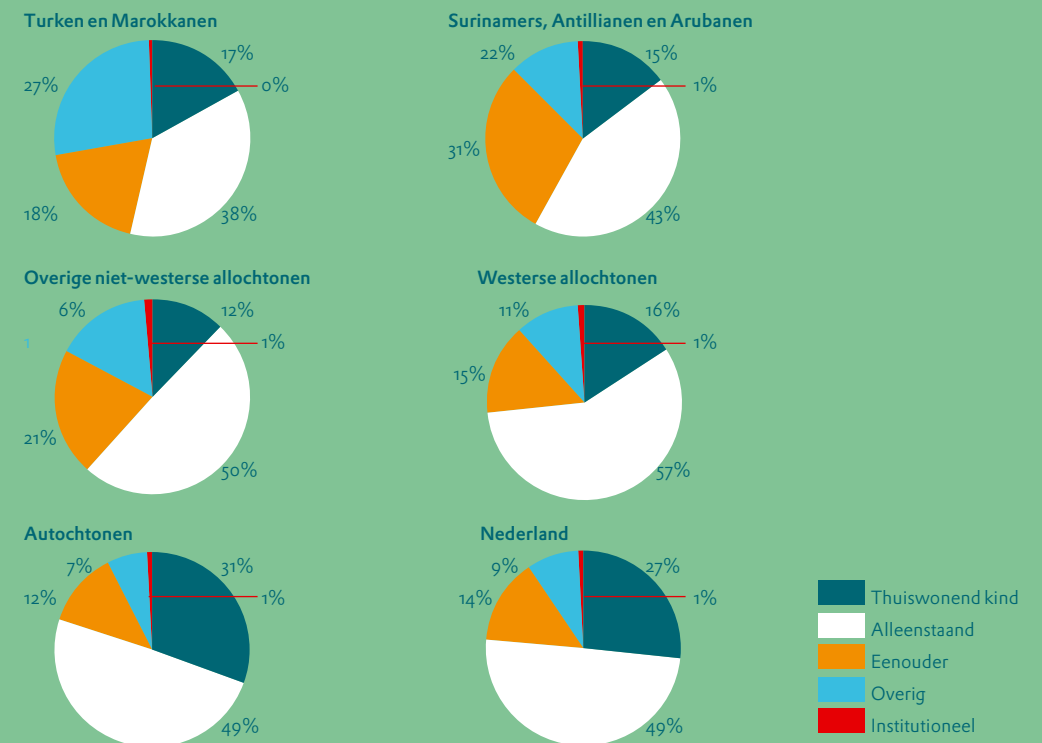
Ook Surinaamse, Antilliaanse en Arubaanse vrouwen hebben een ander vertrekpatroon dan autochtone vrouwen. Duidelijk afwijkend is het hoge percentage eenouders: ongeveer 30 tegenover rond 10 bij de autochtone vrouwen. Uit het perspectief van het hiervoor genoemde 'Caribische patroon' van relatien en gezinsvorming is het begrijpelijk dat indien het toch tot samenwoning komt, veel van deze vrouwen inmiddels eenoudermoeder zijn.

Figuur 27. Gaan samenwonen naar huishoudenspositie bij vertrek, per 1.000 niet-samenwonenden¹ in de betreffende huishoudenspositie, 2004. Bron: CBS, bewerking RPB

1. De cijfers hebben betrekking op de leeftijdsrange vanaf 14 jaar.

Figuur 28. Vrouwen die gaan samenwonen naar huishoudenspositie bij vertrek per herkomstgroepering, 2004. Bron: CBS, bewerking RPB

Gaan samenwonen

Regionale analyse

Provincies en landsdelen

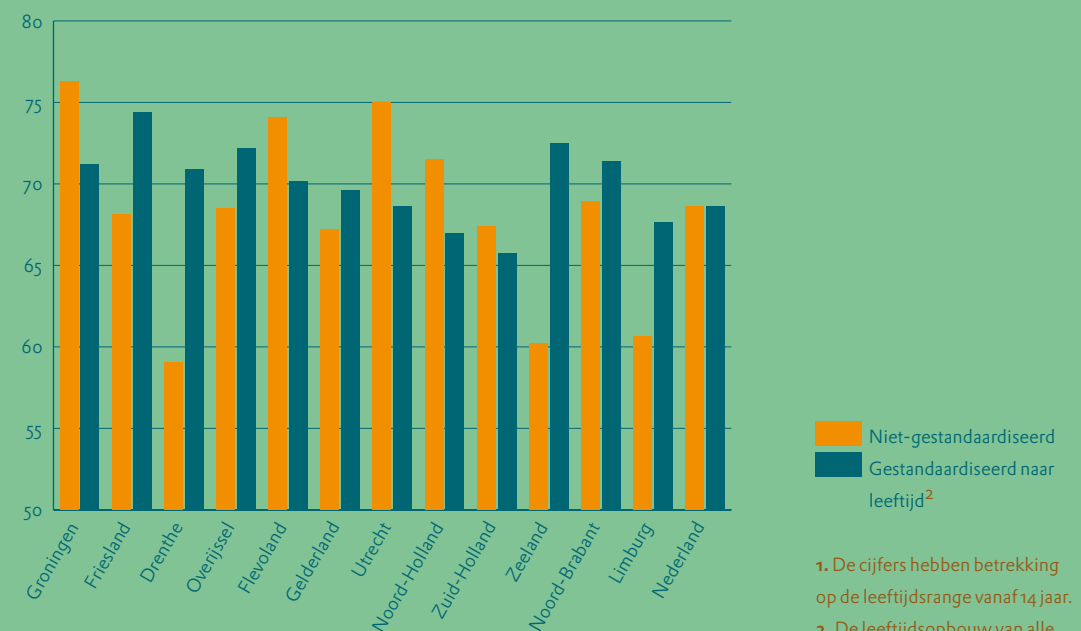
Op provinciaal niveau zijn er duidelijke verschillen zichtbaar in het gaan samenwonen van vrouwen: per 1.000 niet-samenwonende vrouwen gaan er in Groningen, Flevoland en Utrecht ongeveer 75 vrouwen samenwonen tegen circa 60 in Drenthe en Zeeland (zie figuur 29). De hoge score van de drie eerste provincies wordt deels veroorzaakt door de aanwezigheid van relatief veel jongeren in de leeftijden waarop het gaan samenwonen populair is, zo tussen de 20 en 30 jaar. Veel jongeren zijn naar (de gemeenten) Groningen en Utrecht getrokken in verband met het volgen van een hogere opleiding (hbo en universiteit). Voor Zeeland en Drenthe geldt juist de tegenovergestelde situatie: hier trekken veel jongeren weg vanwege de schaarse (hogere) onderwijsinstellingen. Bij correctie voor verschillen in de leeftijdsopbouw, krimpt het gat tussen de drie hoogste en twee laagste provincies met ruim de helft. Na standaardisatie laten Drenthe en Zeeland een veel hoger cijfer zien en Groningen en Utrecht een wat lager cijfer.

Uit de gestandaardiseerde cijfers blijkt dat het gaan samenwonen in het noorden van het land, Zeeland en Noord-Brabant wat frequenter voorkomt dan gemiddeld in Nederland, en in Noord- en Zuid-Holland wat minder vaak. Vergeleken met de variatie tussen herkomstgroeperingen (zie verder), is de variatie op provinciaal niveau in deze context beperkt.

In figuur 30 zijn de regionale verschillen weergegeven in het gaan samenwonen van vrouwen naar herkomstgroepering. Gezien het in diverse allochtone groepen beperkte aantal waarnemingen op de hogere leeftijden en op laag regionaal niveau, is er hier gekozen voor de leeftijdsklasse 14-45 jaar en het niveau van landsdelen. Nadere bestudering van de gegevens leidt (net als bij het uit huis gaan) tot de conclusie dat de verschillen tussen herkomstgroeperingen veel belangrijker lijken dan de regionale verschillen per herkomstgroepering. Niet-gestandaardiseerd ligt de kans om te gaan samenwonen voor Turkse en Marokkaanse vrouwen in Noord-Nederland beduidend lager dan in de overige landsdelen. Voor een belangrijk deel hangt dit samen met een afwijkende leeftijdsopbouw van deze twee groepen in het noordelijk deel. Na standaardisatie geldt dat de kans op gaan samenwonen in Noord- en Oost-Nederland wat lager ligt dan in de andere helft van Nederland. Dit hangt mogelijk samen met de relatief beperkte aanwezigheid van Turken en Marokkanen in beide landsdelen, in combinatie met het feit dat beide groepen hun (huwelijks)partner nog overwegend (85 procent) in de eigen herkomstgroep zoeken (De Jong & Harmsen 2001). De geringe 'trefkansen' in Noord- en Oost-Nederland kunnen een drukkend effect hebben op de kans om te gaan samenwonen. Voor de overige niet-westerse allochtone vrouwen lijkt het bovenstaande ook van toepassing, hoewel minder uitgesproken.

Bij Surinaamse, Antilliaanse en Arubaanse vrouwen ligt deze kans (zowel voor als na standaardisatie) het laagst in West-Nederland. Mogelijk is het 'Caribische relatie- en gezinsvormingspatroon' hier wat sterker dan elders.

Figuur 29. Vrouwen die gaan samenwonen per provincie, per 1.000 niet-samenwonende vrouwen¹ in de betreffende provincie, 2004. Bron: CBS, bewerking RPB

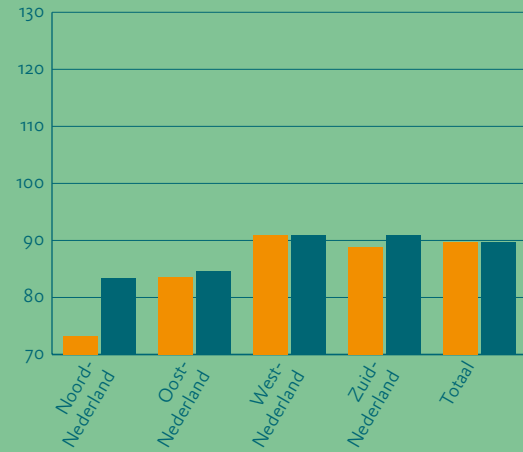

1. De cijfers hebben betrekking op de leeftijdsrange vanaf 14 jaar.
2. De leeftijdsopbouw van alle Nederlandse vrouwen is gebruikt als standaardbevolking.

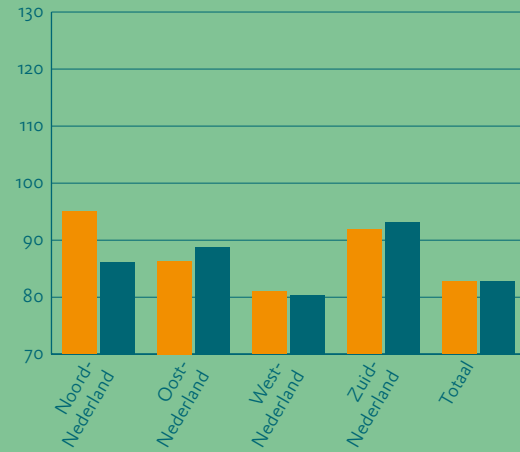
Figuur 30. Vrouwen die gaan samenwonen naar landsdeel per herkomstgroepering¹, per 1000 niet-samenwonende vrouwen uit de betreffende herkomstgroepering in het betreffende landsdeel.

Bron: CBS, bewerking RPB

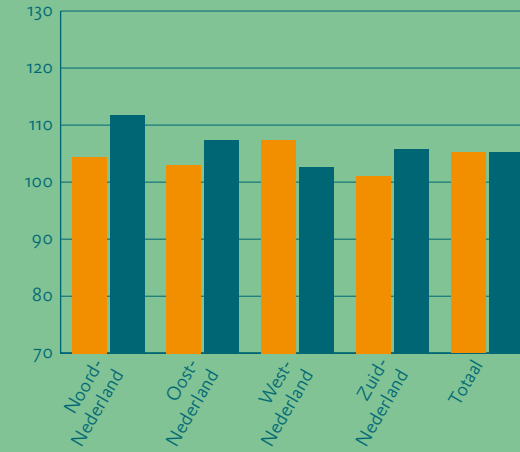
Turken en Marokkanen

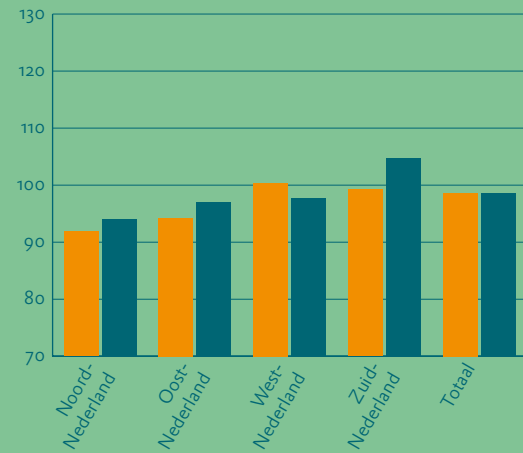
Surinamers, Antillianen en Arubanen

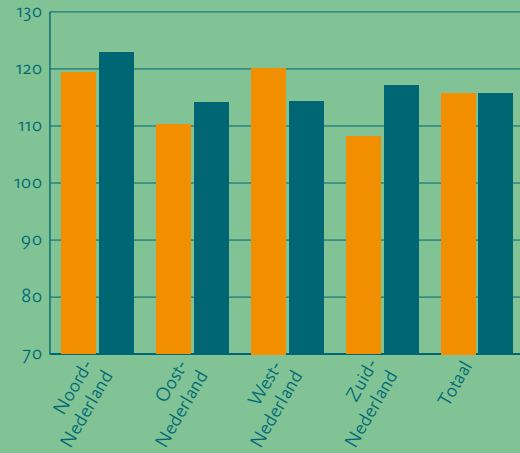
Autochtonen

Overige niet-westerse allochtonen

Westerse allochtonen

Niet-gestandaardiseerd
Gestandaardiseerd naar leeftijd²

1. De cijfers hebben betrekking op de leeftijdsrange 14-45 jaar.
2. De leeftijdsopbouw van alle vrouwen in de betreffende herkomstgroepering is telkens gebruikt als standaardbevolking.

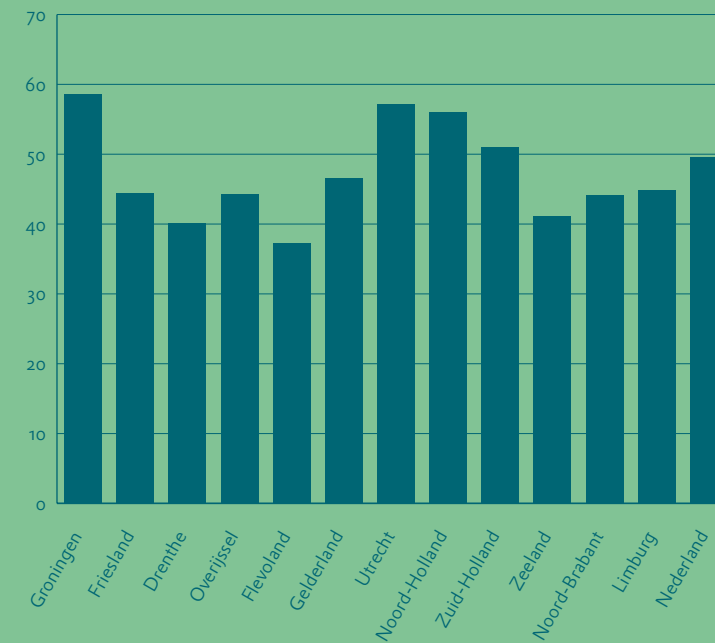
Ook voor westerse allochtone vrouwen en autochtone vrouwen geldt dat het gaan samenwonen (na standaardisatie) (iets) minder frequent voorkomt in West-Nederland (en in lichtere mate eveneens in Oost-Nederland). Dit houdt waarschijnlijk verband met de aanwezigheid van grootstedelijke kernen met een afwijkend demografisch gedrag wat betreft het gaan samenwonen (zie verder). Overigens is de frequentie van het gaan samenwonen bij deze laatste twee groepen veel hoger dan bij de andere herkomstgroeperingen, samenhangend met het feit dat ongehuwd samenwonen (na het uit huis gaan, maar ook na het verbreken van een eerdere relatie) binnen deze twee groepen ook veel vaker voorkomt.

De vertrekpositie bij het gaan samenwonen varieert regionaal aanzienlijk (zie figuur 31). In Groningen, Utrecht en Noord-Holland ligt het percentage vrouwen dat voor het gaan samenwonen alleen woonde duidelijk hoger dan het landelijk gemiddelde. Dit hangt waarschijnlijk samen met de in deze provincies sterkere aanwezigheid van studerende en werkende jongeren (die meestal al zelfstandig wonen voor ze gaan samenwonen). In Flevoland ligt het percentage alleenwonende vrouwen het laagst. In deze provincie zijn opmerkelijk veel vrouwen eenouder op het moment van gaan samenwonen, namelijk 22 procent (tegen een landelijk gemiddelde van 14 procent; de score van de op een na hoogste provincie ligt op 16 procent). Mogelijk zijn veel eenoudermoeders (van Surinaamse, Antilliaanse of Arubaanse afkomst vanuit Amsterdam) naar Flevoland getrokken vanwege het ruime aanbod van (huur)eengezinswoningen. Ook in Drenthe en Zeeland ligt het percentage vrouwen dat eerst alleenwoonde vrij laag. Veel jongeren trekken weg uit deze provincies om elders te gaan werken of studeren en dan alleen te gaan wonen. Van de kinderen die in Drenthe en Zeeland 'overblijven', gaat ongeveer 35 procent vanuit het ouderlijk huis samenwonen, tegen circa 20 procent in Groningen, Utrecht en Noord-Holland.

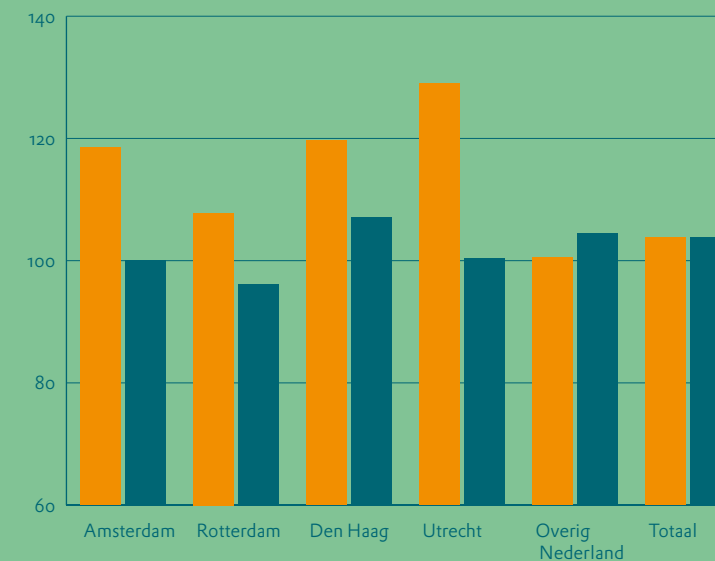
Gaan samenwonen in de vier grote gemeenten

Figuur 32 geeft een beeld van het gaan samenwonen van vrouwen in de vier grote gemeenten in 2004. Het niet-gestandaardiseerde aantal vrouwen dat gaat samenwonen per 1.000 niet-samenwonende vrouwen (berekend op basis van de leeftijdsklasse 14-45 jaar) laat duidelijke verschillen zien. In Utrecht is dit aantal aanmerkelijk hoger dan in Rotterdam, terwijl Amsterdam en Den Haag hier een tussenpositie innemen. De hoge score van Utrecht houdt verband met de sterke aanwezigheid van studerende vrouwen in de leeftijden waarop veel vrouwen gaan samenwonen, namelijk tussen de 20 en 25 jaar. In de rest van Nederland ligt het gaan samenwonen op een lager niveau dan in de vier grote gemeenten (hoewel het verschil met Rotterdam gering is). Na standaardisatie blijken de verschillen tussen de vier steden onderling en tussen deze steden en de rest van Nederland vrijwel te zijn verdwenen. De conclusie luidt dat het gaan samenwonen in de vier grote gemeenten vrijwel niet afwijkt van de rest van Nederland.

Figuur 31. Vrouwen die gaan samenwonen met de huishoudenspositie 'alleenstaand' bij vertrek per provincie, in procenten, 2004. Bron: CBS, bewerking RPB

Figuur 32. Vrouwen die gaan samenwonen in de vier grote gemeenten¹, per 1.000 niet-samenwonende vrouwen in de betreffende gemeenten, 2004. Bron: CBS, bewerking RPB

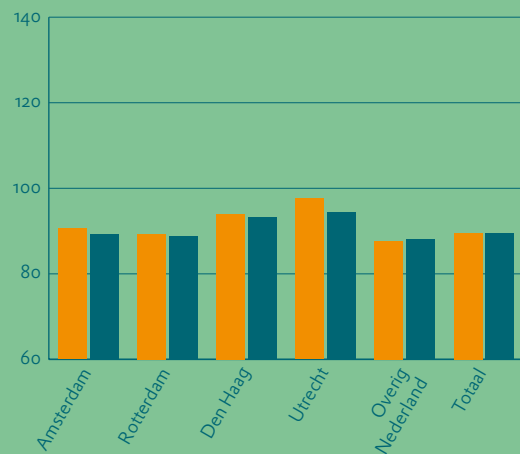

■ Niet-gestandaardiseerd
■ Gestandaardiseerd naar leeftijd²

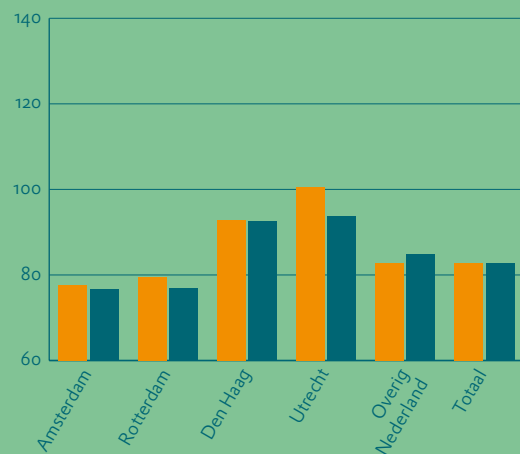
1. De cijfers hebben betrekking op de leeftijdsrange 14-45 jaar.
2. De leeftijdsopbouw van alle Nederlandse vrouwen is gebruikt als standaardbevolking.

Figuur 33. Vrouwen die gaan samenwonen in de vier grote gemeenten per herkomstgroepering¹, per 1.000 niet-samenwonende vrouwen uit de betreffende herkomstgroepering in de betreffende gemeenten, 2004. Bron: CBS, bewerking RPB

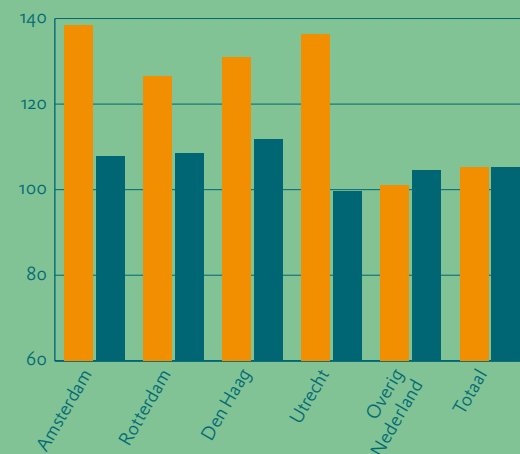
Turken en Marokkanen

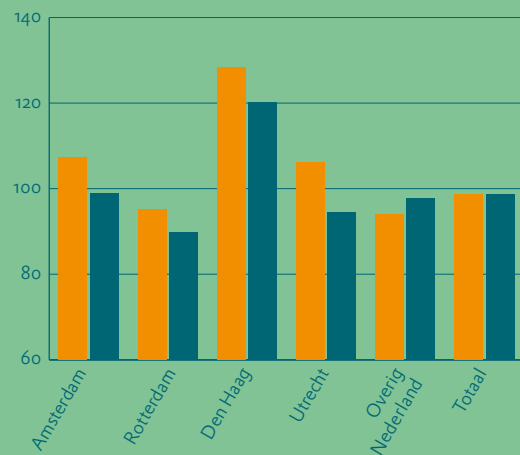
Surinamers, Antillianen en Arubanen

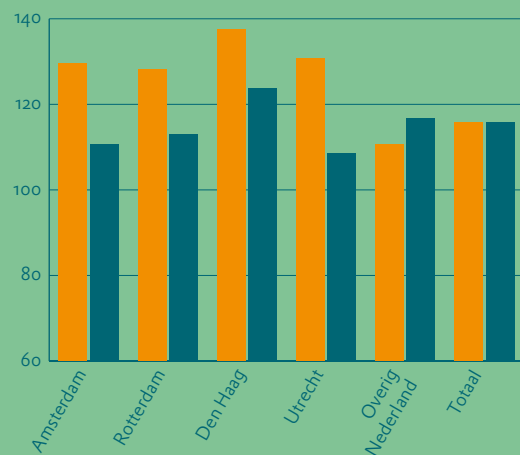
Autochtonen

Overige niet-westerse allochtonen

Westerse allochtonen

■ Niet-gestandaardiseerd
■ Gestandaardiseerd naar leeftijd²

1. De cijfers hebben betrekking op de leeftidsrange 14-45 jaar.
 2. De leeftidsopbouw van alle Nederlandse vrouwen in de betreffende herkomstgroepering is gebruikt als standaardbevolking.

In figuur 33 is het gaan samenwonen van vrouwen in de vier grote gemeenten (en overig Nederland) nader uitgesplitst naar herkomstgroepering. Ook hieruit blijkt dat de verschillen tussen herkomstgroeperingen veel belangrijker zijn dan de lokale verschillen per herkomstgroepering. Bij Turkse en Marokkaanse vrouwen is er vrijwel geen variatie tussen de vier steden onderling en tussen deze steden en de rest van Nederland. De Surinaamse, Antilliaanse en Arubaanse vrouwen vertonen iets meer variatie: het gaan samenwonen ligt (na standaardisatie) in Utrecht en Den Haag wat hoger dan in de rest van Nederland en in Rotterdam en Amsterdam wat lager. Bij de overige niet-westerse allochtone vrouwen gaan de vrouwen in Den Haag aanmerkelijk vaker samenwonen dan in de overige drie steden en overig Nederland. Mogelijk herbergt deze gemeente door de aanwezigheid van diverse internationale instellingen niet-westerse allochtone vrouwen die naar herkomst en/of sociaaleconomische kenmerken afwijken van die in de andere (grote) gemeenten. Bij westerse allochtone vrouwen lijkt hetzelfde van toepassing, hoewel wat minder uitgesproken. Opvallend voor deze groep is dat standaardisatie een duidelijk effect heeft. De westerse allochtone vrouwen zijn in de grote gemeenten gemiddeld veel jonger dan elders in Nederland, mogelijk omdat het vaak studerende vrouwen betreft. Na standaardisatie zijn de verschillen tussen de grote gemeenten (met uitzondering van Den Haag) en overig Nederland vrijwel verdwenen.

In figuur 32 is tussen de vier grote gemeenten en de rest van Nederland een duidelijk verschil zichtbaar in het niet-gestandaardiseerde aantal vrouwen dat gaat samenwonen. Dit verschil wordt aanmerkelijk groter wanneer enkel autochtone vrouwen in ogenschouw worden genomen. Zo ligt het aantal vrouwen dat in 2004 gaat samenwonen per 1.000 niet-samenwonende vrouwen in Amsterdam op ongeveer 140, tegen 100 in de rest van Nederland. Na standaardisatie is het verschil aanmerkelijk kleiner. Toch ligt het gaan samenwonen in Amsterdam, Rotterdam en Den Haag nog steeds wat hoger dan in de rest van Nederland.

Gemeentelijke verschillen in het gaan samenwonen

Op kaart 4 zijn voor vrouwen het niet-gestandaardiseerde en het gestandaardiseerde aantal vrouwen dat in 2004 is gaan samenwonen per 1.000 niet-samenwonende vrouwen weergegeven. Bij het analyseren van de gegevens op gemeentelijk niveau bleek dat er in een beperkt aantal gemeenten slechts weinig niet-samenwonende vrouwen zijn, in het bijzonder in de kleinere gemeenten. Om toevalsfluctuaties zo veel mogelijk uit te schakelen, is aan gemeenten met minder dan 1.000 niet-samenwonende vrouwen het cijfer voor Nederland totaal toegewezen. Het gaat hierbij om zo'n 35 gemeenten.

Kaart 4 laat zien dat het gaan samenwonen onder vrouwen het meest frequent voorkomt in de grote gemeenten, met een score van doorgaans boven de 70. In de plattelandsgemeenten ligt de score in het algemeen laag. Dit beeld verdwijnt echter grotendeels indien wordt gecorrigeerd voor verschillen in de leeftijdsopbouw. Veel plattelandsgemeenten hebben nu een duidelijk hogere score gekregen. Voor deze gemeenten geldt dat veel jongeren zijn weggetrokken naar de grotere gemeenten in verband met studie of een baan. De grotere

gemeenten laten na standaardisatie vaak een wat lager cijfer zien, omdat nu voor de oververtegenwoordiging van jongeren is gecorrigeerd. In verreweg de meeste gemeenten ligt het cijfer nu in een beperkte bandbreedte, namelijk tussen de 60 en 80. Voorts is er op gemeentelijk niveau moeilijk een duidelijk regionaal patroon te ontdekken. Wel geldt dat relatief veel gemeenten in het noorden van het land vrij hoog scoren en relatief veel gemeenten in de Randstad juist vrij laag.

Gemeentelijke verschillen: verklarend model

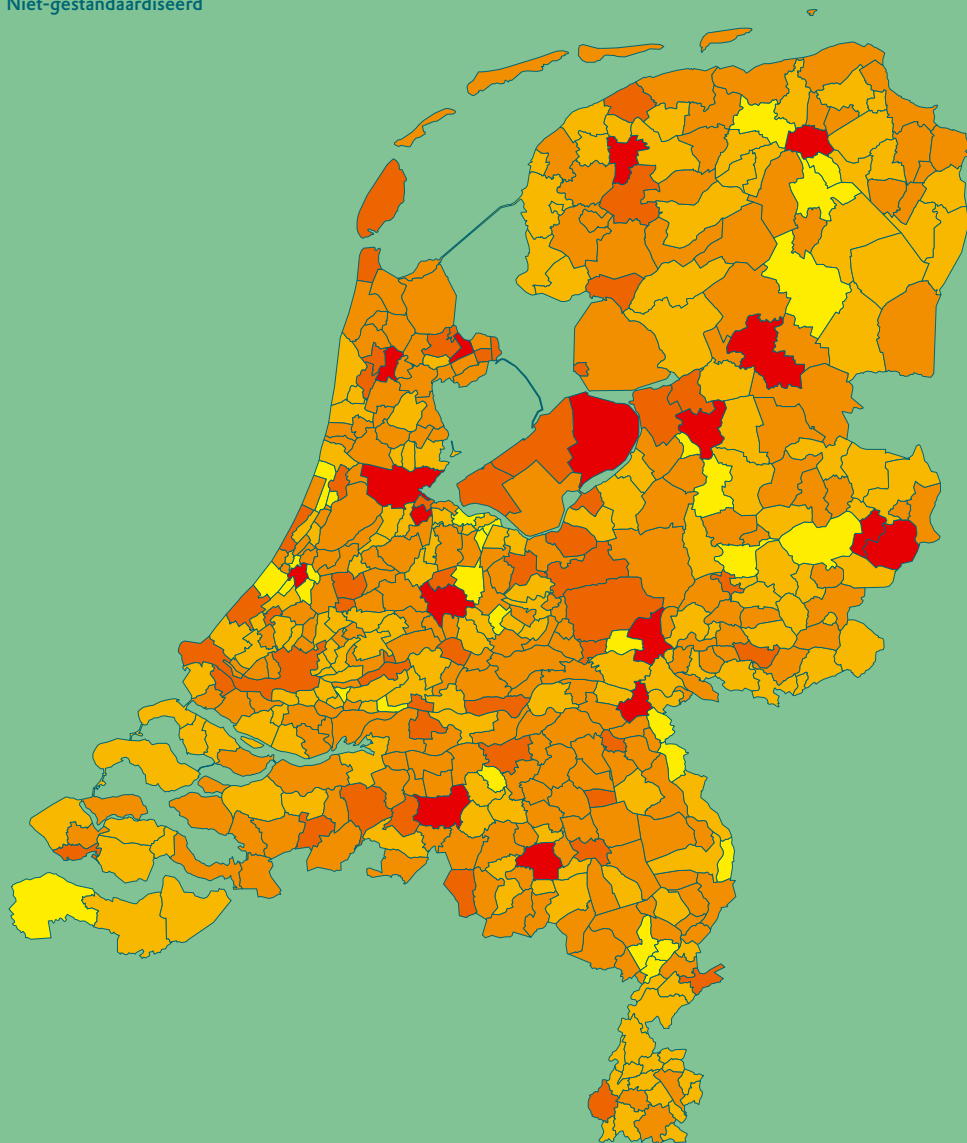
Om de gemeentelijke verschillen in het gaan samenwonen nader te duiden, is een verklarend model opgesteld. Net als in het vorige hoofdstuk worden de verklarende variabelen van dit model ondergebracht in vier categorieën. Wat betreft de demografische variabele gaat het hier om het percentage niet-westerse allochtonen. Bij de culturele variabelen is opnieuw gekozen voor het percentage stemmen bij de Tweede Kamerverkiezingen van 2002 op de Christen Unie en de SGP, en de aanwezigheid van instellingen voor hoger onderwijs. Ook de sociaaleconomische variabelen zijn ten opzichte van het model voor het uit huis gaan onveranderd gebleven: het percentage huurwoningen, het percentage van de beroepsbevolking dat werkloos is, het percentage inwoners met een ww-uitkering en de procentuele toename (van 2002 naar 2003) van de woningvoorraad. In de categorie ruimtelijke variabelen is wederom naar de provincies gekeken.

Als de te verklaren variabele is gekozen voor zowel het niet-gestandaardiseerde als het gestandaardiseerde aantal vrouwen dat in 2004 is gaan samenwonen per 1.000 niet-samenwonende vrouwen. In de analyse zijn enkel gemeenten opgenomen met (in 2004) minstens 1.000 niet-samenwonende vrouwen.

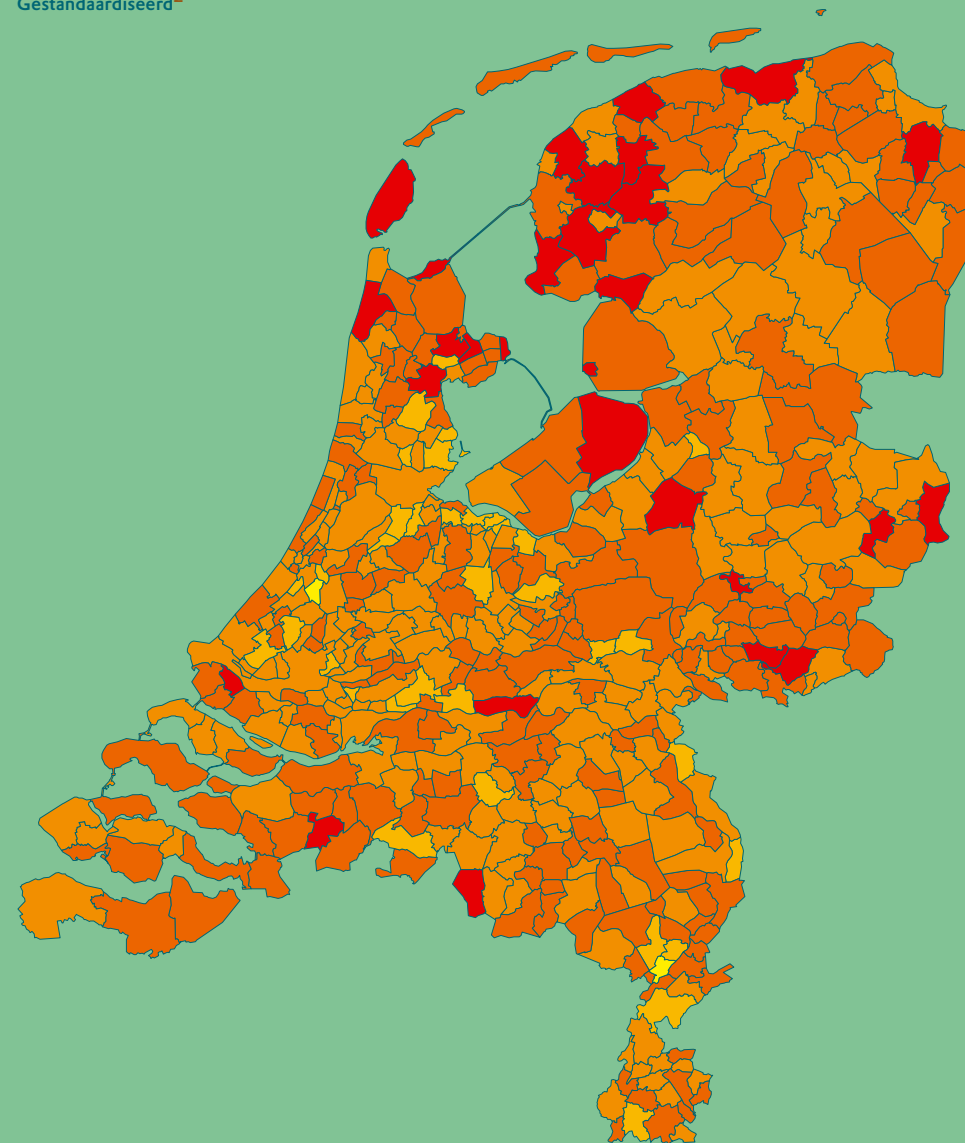
Uit tabel 2 blijkt dat de meeste verklarende variabelen wat betreft het niet-gestandaardiseerde aantal vrouwen dat is gaan samenwonen niet significant zijn (op ongeveer 10 procent significantieniveau). De tabel toont, na verwijdering van deze variabelen, het uiteindelijk gekozen model. Het regressiemodel heeft een verklaarde variantie van ongeveer 23 procent. Slechts twee inhoudelijke verklarende variabelen bleken een significant effect te hebben op het gaan samenwonen, namelijk het percentage huurwoningen en de aanwezigheid van instellingen voor hoger onderwijs. Het percentage huurwoningen en het gaan samenwonen vertonen een positief verband. Volgens het regressiemodel suggereert een toename van 1 procent van het percentage huurwoningen, een toename van bijna 2 procent van het aantal vrouwen dat gaat samenwonen per 1.000 niet-samenwonende vrouwen. Gezien het minder verplichtende karakter van het gaan bewonen van een huurwoning in vergelijking met een koopwoning, is het mogelijk dat vrouwen in gemeenten met veel huurwoningen sneller gaan samenwonen dan vrouwen in gemeenten met weinig huurwoningen. Ook de aanwezigheid van instellingen voor hoger onderwijs heeft een positief effect op het gaan samenwonen. Gemeenten met zulke instellingen trekken veel jongeren aan (in de leeftijden waarop zij veelal gaan samenwonen). In het model zijn slechts twee provinciale dummies opgenomen.

Kaart 4. Vrouwen die gaan samenwonen per 1.000 niet-samenwonende vrouwen¹, niet-gestandaardiseerd en gestandaardiseerd, 2004. Bron: CBS, bewerking RPB

Niet-gestandaardiseerd

Gestandaardiseerd²

1. De cijfers hebben betrekking op de leeftijdsrange vanaf 14 jaar.
2. De leeftijdsopbouw van alle Nederlandse niet-samenwonende vrouwen is gebruikt als standaardbevolking.

De bijdrage van deze ruimtelijke variabelen is slechts 2 procentpunten, aan-gezien een model met enkel de twee inhoudelijke variabelen een verklaarde variantie oplevert van ongeveer 21 procent. Het gaat om de provincies Flevoland en Utrecht. Na verdiscontering van het effect van de twee inhoudelijke variabelen, gaan vrouwen in Flevoland duidelijk vaker samenwonen en in Utrecht iets minder vaak.

In tabel 3 worden de resultaten van het verklarende model getoond voor het (naar leeftijd) gestandaardiseerde aantal vrouwen dat is gaan samenwonen. In dit geval blijken alle inhoudelijke verklarende variabelen niet significant te zijn (op 10 procent significantieniveau). De verklarende kracht van dit model is, met 5 procent, duidelijk minder dan die van het 'niet-gestandaardiseerde model'. Alleen enkele dummies voor de provincies zijn in het model overgebleven, te weten die voor Friesland, Utrecht en Zuid-Holland. In Friesland ligt het gaan samenwonen wat hoger en in Utrecht en Zuid-Holland wat lager. Voor Friesland en Zuid-Holland sporen deze effecten vrij goed met het patroon van figuur 29: ook daarin scoort Friesland na standaardisatie boven en Zuid-Holland onder het gemiddelde voor Nederland. In figuur 29 scoort Utrecht vrijwel op het landelijk gemiddelde en in de regressieanalyse eronder. Dit kan te maken hebben met het feit dat de gemeente Utrecht in de regressieanalyse een even groot gewicht krijgt als de overige gemeenten in deze provincie, terwijl de gemeente Utrecht in het provinciale cijfer (van figuur 29) veel sterker meetelt.

Op grond van deze tabel kan worden geconcludeerd dat het zeer moeilijk is om op gemeentelijk niveau inhoudelijke verklaringen te geven voor verschillen in het gaan samenwonen. Variabelen die er (bij de niet-gestandaardiseerde aantallen) wel toe doen (het percentage huurwoningen en de aanwezigheid van instellingen voor hoger onderwijs) leiden tot de komst van jongeren (in leeftijdsklassen waarin vaak wordt samengewoond). Standaardisatie leidt ertoe dat juist de effecten van deze variabelen worden weggehaald. De verschillen die na standaardisatie overblijven, zijn het gevolg van een complex van specifiek-regionale factoren en toevalsfluctuatie. Gekoppeld aan het feit dat de variatie op gemeentelijk niveau vrij beperkt is (in vergelijking met de niet-gestandaardiseerde aantallen), kan voorzichtig de conclusie worden getrokken dat er op gemeentelijk niveau eigenlijk (vrijwel) geen echte verschillen zijn in het gaan samenwonen (afgezien van 'aanbodfactoren' als de aanwezigheid van huurwoningen en instellingen voor hoger onderwijs). Overigens leidde de analyse van verschillen in het gaan samenwonen in de vier grote gemeenten versus Nederland als geheel ook al tot een soortgelijke conclusie: na correctie voor leeftijdsopbouwverschillen ligt het gaan samenwonen in de grote gemeenten op vrijwel hetzelfde niveau als gemiddeld in Nederland.

Tabel 2. Regressiemodel ter verklaring van het aantal vrouwen dat is gaan samenwonen per 1.000 niet-samenwonende vrouwen, 2004

	B	Significantie
Constante	54,2	0,00
<i>Sociale en economische variabelen</i>		
Percentage huurwoningen	0,19	0,00
Aanwezigheid instellingen voor hoger onderwijs	6,10	0,00
<i>Ruimtelijke variabelen</i>		
Flevoland	8,59	0,00
Utrecht	-1,52	0,13
Verklaarde variantie	0,23	

Tabel 3. Regressiemodel ter verklaring van het naar leeftijd gestandaardiseerde aantal vrouwen dat is gaan samenwonen per 1.000 niet-samenwonende vrouwen, 2004¹

	B	Significantie
Constante	69,75	0,00
<i>Ruimtelijke variabelen</i>		
Friesland	2,75	0,06
Utrecht	-3,29	0,02
Zuid-Holland	-3,04	0,00
Verklaarde variantie	0,05	

1. De leeftijdsopbouw van alle niet-samenwonende vrouwen van 14 jaar en ouder is gebruikt als standaardbevolking.

Conclusie

Zonder standaardisatie zijn er regionale verschillen zichtbaar in het gaan samenwonen. In de grote gemeenten wordt vaker samengewoond dan in de rest van het land. Dit hangt samen met de komst van jongeren vanwege studie of een (eerste) baan. Op het platteland is het omgekeerde het geval: veel jongeren trekken hier weg. Wordt hiervoor gecorrigeerd via standaardisatie, dan verdwijnen deze verschillen tussen stad en platteland grotendeels. Dit betekent dat veel verschillen worden veroorzaakt door leeftijdsopbouw-effecten. Wel zijn er na standaardisatie lichte verschillen zichtbaar tussen de provincies. Het gaan samenwonen komt in het noorden van het land, Zeeland en Noord-Brabant wat frequenter voor dan gemiddeld in Nederland, en in Noord- en Zuid-Holland wat minder vaak.

Uit het multivariate regressiemodel komt naar voren dat slechts twee inhoudelijke variabelen van belang zijn voor (regionale verschillen in) het gaan samenwonen, namelijk het percentage huurwoningen en de aanwezigheid van instellingen voor hoger onderwijs. Beide variabelen hebben een positief effect op het gaan samenwonen. Na standaardisatie voor leeftijdsopbouw-effecten blijken deze variabelen echter geen verklaringskracht meer te hebben. Ook deze analyse laat dus zien dat regionale verschillen in het gaan samenwonen na standaardisatie kunnen worden beschouwd als toevalsfluctuaties, zonder dat hier inhoudelijke verklaringen aan kunnen worden verbonden.

Terwijl er in ruimtelijk opzicht beperkte verschillen zijn in het gaan samenwonen, zijn er wat betreft herkomstgroepering wél sprekende verschillen. Surinaamse, Antilliaanse en Arubaanse vrouwen hebben duidelijk de laagste kansen om te gaan samenwonen. Dit heeft mogelijk te maken met het 'Caribische patroon' van relatie- en gezinsvorming, waarin vrouwen wel relaties hebben en kinderen krijgen, maar de mannen geen deel uitmaken van het huishouden. Ook onder Turkse, Marokkaanse en overige niet-westerse allochtone vrouwen liggen de kansen om te gaan samenwonen lager dan onder autochtone vrouwen. Dit heeft waarschijnlijk te maken met het feit dat samenwonen in deze drie allochtone groepen meestal samenvalt met huwelijksluiting. Voor autochtone vrouwen betekent het gaan samenwonen in de meeste gevallen ongehuwd samenwonen en heeft het de status van een 'proefhuwelijk'. Als de relatie stukloopt, gaan ze veelal na enige tijd opnieuw samenwonen met een andere partner, wat impliceert dat autochtone vrouwen vergeleken met deze drie groepen allochtone vrouwen vaker gaan samenwonen.

Ook de vertrekpositie bij het gaan samenwonen verschilt naar herkomstgroepering. De vergelijking tussen autochtone vrouwen en Turkse en Marokkaanse vrouwen leert dat het aandeel vrouwen dat vanuit het ouderlijk huis gaat samenwonen bij autochtone vrouwen veel hoger ligt, terwijl veel Turkse en Marokkaanse vrouwen eerst bij familie inwonen en (pas) via dit 'tussenstation' gaan samenwonen. Bij de overige niet-westerse allochtone vrouwen lijkt de verdeling naar vertrekpositie vrij sterk op die van Turkse en Marokkaanse vrouwen.

De Surinaamse, Antilliaanse en Arubaanse vrouwen daarentegen, hebben een duidelijk ander vertrekpatroon. Wat betreft de vertrekposities 'thuiswonend' en 'alleenwonend' zijn er weinig verschillen met autochtone vrouwen, maar sterk afwijkend is het hoge percentage eenoudermoeders. Dit lijkt samen te hangen met het genoemde 'Caribische patroon'. Het is dan ook begrijpelijk dat indien het toch tot samenwoning komt, veel van deze vrouwen inmiddels eenouder zijn.

Uit elkaar gaan

UIT ELKAAR GAAN

In dit hoofdstuk wordt de gebeurtenis besproken die op het samenwonen kan volgen: het uit elkaar gaan. Hierbij gaat het om álle samenwonenden die hun relatie verbreken, dus zowel om gehuwden als ongehuwden. Een scheiding is voor de betrokkenen meestal een ingrijpende gebeurtenis, zeker als die is voortgegaan door een langdurige relatie. Uit elkaar gaan heeft belangrijke financiële, maar ook sociale en psychologische gevolgen. In demografisch opzicht is het eveneens een belangrijke gebeurtenis, aangezien een scheiding meestal resulteert in twee nieuwe huishoudens. Overigens wordt bij ontbinding door sterfte van een van de partners gesproken van verweduwing. Omdat dit een andere gebeurtenis is dan het uit elkaar gaan, wordt verweduwing in deze analyse buiten beschouwing gelaten.

Om inzicht in het proces van het uit elkaar gaan te krijgen, wordt hierna eerst gekeken naar nationale en Europese trends in het verleden. Daarna worden op nationaal niveau de recente ontwikkelingen beschreven, waarbij verschillen naar herkomstgroepering een belangrijke rol spelen. Vervolgens wordt de analyse gericht op het regionale niveau. Om de achtergronden van eventuele regionale verschillen nader te kunnen duiden, wordt ook in dit hoofdstuk gebruikgemaakt van een regressiemodel met verklarende variabelen op gemeentelijk niveau.

Trends in het verleden

Nederland

Het aantal relatieontbindingen is in de jaren zestig van de vorige eeuw sterk toegenomen. Dat houdt in de eerste plaats verband met een sterke stijging van het aantal echtscheidingen. Maatschappelijke en culturele veranderingen maakten echtscheiding steeds 'gewoner', niet langer een schande zoals in de periode daarvoor. Door de toenemende arbeidsparticipatie van vrouwen nam daarnaast de economische afhankelijkheid van vrouwen af, wat het besluit om bij relatieproblemen uit elkaar te gaan vergemakkelijkte. Bovendien kregen ook niet-werkende vrouwen in de jaren zeventig na een scheiding recht op bijstand, zodat ze althans financieel op eigen benen konden staan (De Jong & De Graaf 1999).

Het aantal relatieontbindingen steeg ten tweede door een toename van het aantal ongehuwd samenwonenden. Een samenwoonrelatie heeft (tegenwoordig) het karakter van een 'proefhuwelijk', en vormt daarnaast steeds vaker een langdurig alternatief voor het huwelijk. Als het samenwonen niet bevalt, wordt relatief gemakkelijk uit elkaar gegaan, omdat dit in tegenstelling tot een echtscheiding meestal niet gepaard gaat met – zware – juridische procedures. Volgens Manting (1994), De Graaf & Steenhof (1999) en Liefbroer & Dykstra

(2000) ligt de scheidingskans van ongehuwd samenwonenden dan ook fors hoger dan die van gehuwden. Wel vormen samenwoonrelaties steeds meer een duurzaam alternatief voor een huwelijk (Van der Meulen & De Graaf 2006b).

Vanaf halverwege de jaren tachtig van de vorige eeuw ligt de echtscheidingskans vrij stabiel: ongeveer een op de vier huwelijken strandt (De Jong & De Graaf 1999). Sinds april 2001 kunnen huwelijken snel(ler) worden ontbonden via de constructie van een 'flitsscheiding', dat wil zeggen beëindiging van een huwelijk door het omzetten daarvan in geregistreerd partnerschap, gevolgd door ontbinding van het partnerschap. Deze constructie heeft echter nauwelijks een toename van het totale aantal ontbonden huwelijken teweeggebracht. Zo zijn in 2004 5.000 huwelijken ontbonden door een flitsscheiding en 32.000 door een gewone scheiding (Van Huis 2005), maar is het totale aantal ontbindingen gelijk aan de 37.000 gewone scheidingen die in 2001 werden voltrokken. De flitsscheiding is dus vooral een juridisch alternatief voor een gewone echtscheiding.

Liefbroer & Dykstra (2000) hebben op basis van cohortcijfers de ontwikkelingen in ontbindingskansen geanalyseerd. Uit deze studie blijkt dat ontbindingen (binnen twintig jaar na aanvang van de relatie) in de cohorten 1900 tot 1940 weinig voorkomen: in slechts 10 procent van de gevallen. In de cohorten daarna stijgt het percentage ontbindingen van eerste partnerrelaties echter spectaculair: onder mannen stijgt tussen cohorten uit de jaren dertig en cohorten uit de jaren zestig het percentage ontbindingen (binnen vijf jaar na aanvang van de relatie) van 2 naar 20 procent. Deze stijging wordt verklaard uit de toename van het aandeel ongehuwde paren (die immers een grotere kans op scheiding hebben), en het feit dat huwelijken, blijkens de gestegen echtscheidingskans in de tweede helft van de vorige eeuw, minder stabiel zijn geworden (zie ook De Jong 1999). Uit de analyse van Liefbroer & Dykstra blijkt verder dat hoger opgeleiden een grotere kans lopen om hun relatie vroeg te beëindigen dan laagopgeleiden; dit geldt voor alle onderzochte geboortecohorten. Onder vrouwen is dit effect nog sterker dan onder mannen, hetgeen wordt verklaard uit het feit dat hoger opgeleide vrouwen vanwege een betere positie op de arbeidsmarkt, een grotere vindingrijkheid en grotere sociale bedrevenheid na een scheiding gunstiger vooruitzichten hebben dan lager opgeleide vrouwen. Zij kunnen het zich dus sociaal en financieel beter 'veroorloven' om een slechte relatie te beëindigen (zie ook Fokkema & Liefbroer 1999; Janssen e.a. 1998).

Europa

Het onderzoek naar internationale verschillen in het uit elkaar gaan, is voornamelijk gericht op het vraagstuk of ongehuwde paren een grotere scheidingskans hebben dan gehuwde paren. Uit onder meer Trussell e.a. (1992) en Kiernan (2002) blijkt dat ongehuwd samenwonenden in Europa een grotere scheidingskans hebben dan gehuwden. In recent onderzoek van Liefbroer & Dourleijn (2006) staat het effect van verschillende typen paren op de scheidingskans eveneens centraal, maar is ook gekeken naar het scheidingsniveau in het algemeen in 16 Europese landen. Uit dit onderzoek (waarin drie groepen

geboortecohorten uit de jaren vijftig en zestig van de vorige eeuw zijn vergeleken) komt naar voren dat de frequentie van het scheiden in Noord-Europa hoog is en deze in de tijd gezien nog toeneemt. In West-Europa is de kans op scheiding gemiddeld, maar neemt deze wel toe. In Zuid-Europa is het scheidingsniveau laag, maar neemt de kans eveneens toe. In Centraal- en Oost-Europa ten slotte, is de frequentie gemiddeld en in de loop der tijd bezien vrij stabiel. Voor alle 16 landen geldt dat ongehuwd samenwonenden vergeleken met gehuwde paren een beduidend hogere kans op scheiding hebben. Over de scheidingskans van gehuwde paren die eerst ongehuwd hebben samenwoond, zijn de resultaten minder eenduidig. In ongeveer de helft van de onderzochte landen ligt deze kans hoger dan onder gehuwde paren zonder samenwoonervaring, en in de andere helft is het risico vrijwel gelijk.

Liefbroer & Dourleijn analyseerden daarnaast het effect van diverse achtergrondvariabelen op de scheidingskans. Uit deze analyse blijkt dat de scheidingskans in urbane gebieden hoger ligt dan elders; dit geldt voor vrijwel alle landen. Ook als de ouders ooit zijn gescheiden, heeft dit (in de meerderheid van de onderzochte landen) een opwaarts effect op de scheidingskans. Verschillen in opleidingsniveau daarentegen, oefenen in vrijwel geen van de landen invloed uit op de scheidingskans. Zowel het op vrij hoge leeftijd gaan samenwonen als het hebben van kinderen ten slotte, leidt in de meeste landen tot lagere scheidingskansen.

Nationale analyse

Leeftijd en geslacht

Op 1 januari 2003 woonden er ruim 8,2 miljoen mensen samen, al dan niet gehuwd. Op 1 januari 2004 woonden ruim 240.000 mensen niet langer samen, ofwel is netto ongeveer 3 procent van de samenwonenden uit elkaar gegaan; het werkelijke aantal mensen dat uit elkaar is gegaan, is groter, omdat een deel van hen in 2003 opnieuw is gaan samenwonen.

Figuur 34 geeft een beeld van het (netto)aantal mannen en vrouwen dat in het kalenderjaar 2003 uit elkaar is gegaan. De aantallen variëren sterk over de leeftijdsgroepen, hoewel de 20-40-jarigen het overgrote deel van de scheidingen voor hun rekening nemen. Op hogere leeftijden neemt het aantal scheidingen af. Dit hangt samen met de relatieduur: oudere samenwonenden zullen in het algemeen al langer een relatie hebben dan jongere samenwonenden, en hoe langer een relatie standhoudt, hoe kleiner de scheidingskans wordt (Van der Meulen & De Graaf 2006b). Hierbij komt dat met toenemende leeftijd in het algemeen meer naar vastigheid wordt gezocht. Jonge twintigers daarentegen, zullen waarschijnlijk vaak nog minder bewust op zoek zijn naar een langdurige, vaste relatie, waardoor de kans op het verbreken van een relatie groter is.

Naast het verschil in leeftijdsgroepen, valt ook het verschil tussen mannen en vrouwen op. Onder de 25 jaar verbreken meer vrouwen dan mannen een samenwoonrelatie, terwijl de situatie boven die leeftijd omgekeerd is. De verklaring hiervoor is dat vrouwen in samenwoonrelaties doorgaans jonger zijn

dan mannen, omdat vrouwen gemiddeld op jongere leeftijd gaan samenwonen dan mannen (zie het vorige hoofdstuk). Hierdoor ligt op jongere leeftijden het uit elkaar gaan bij vrouwen vanzelfsprekend hoger.

Door op elke leeftijd het aantal scheidende personen te relateren aan het aantal samenwonenden, kan de leeftijds specifieke kans op het uit elkaar gaan worden berekend (als gevolg van de gehanteerde wijze van afleiden van het aantal scheidingen verschilt het aantal tussen mannen en vrouwen en kunnen de kansen niet betrouwbaar worden berekend voor de geslachten afzonderlijk; zie de bijlage). Figuur 35 laat zien dat de kansen om uit elkaar te gaan veruit het grootst zijn op jeugdige leeftijden, en dat deze met het oplopen van de leeftijd eerst snel en daarna langzaam dalen. Onder de 20 jaar heeft het samenwonen nog het karakter van 'het elkaar aftasten', en tot 18-jarige leeftijd is de kans op uit elkaar gaan groter dan die op bij elkaar blijven. Op 25-jarige leeftijd zijn de meeste relaties beduidend stabiel en is de kans op uit elkaar gaan teruggelopen naar 10 procent. Boven de 30 jaar hebben de meeste paren kinderen en wordt mede daardoor niet zo snel uit elkaar gegaan (zie verder): de kansen liggen op elke leeftijd beneden de 5 procent.

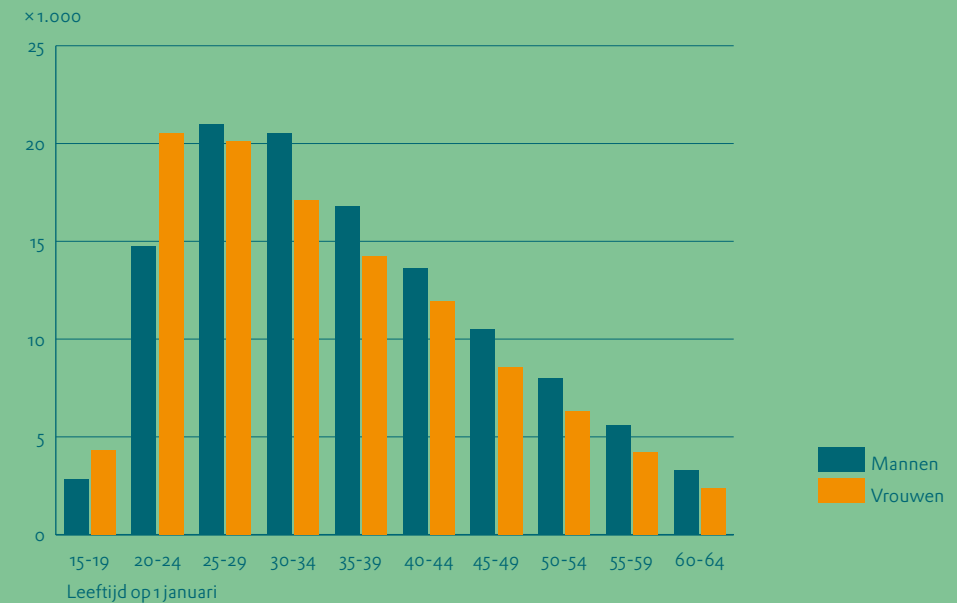
Herkomstgroepering

Uit onderzoek komt naar voren dat de echtscheidingskans bij gemengde huwelijken groter is dan die bij niet-gemengde huwelijken. Vooral huwelijken tussen een niet-westerse allochtone man en een autochtone vrouw hebben een grote kans om te stranden: na tien jaar is de helft van deze huwelijken ontbonden (Van Huis & Steenhof 2003a). Volgens Jansen (2002) lopen relaties in het algemeen vaker stuk naarmate de achtergrond van de partners sterker verschilt. Over ontbindingskansen van gemengde ongehuwde samenwoonrelaties zijn geen gegevens bekend, maar waarschijnlijk zal hier hetzelfde patroon van toepassing zijn.

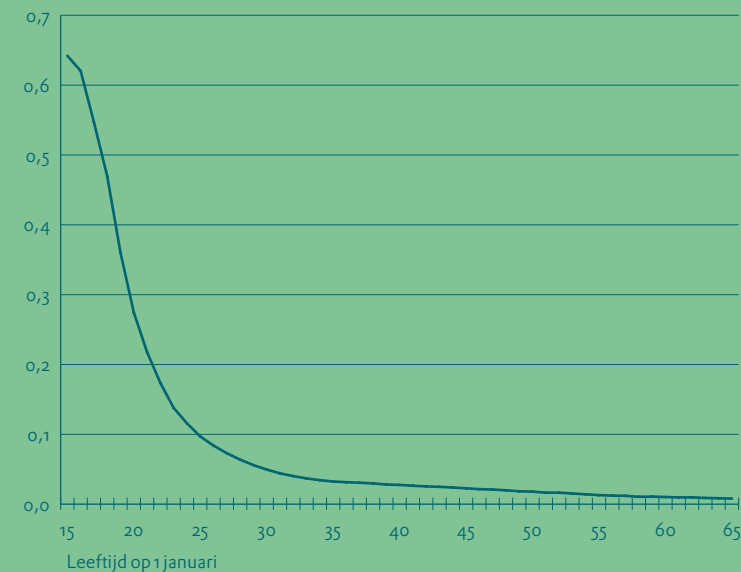
Van Huis & Steenhof (2003b) constateren daarnaast dat de echtscheidingskansen van twee Turkse partners van de eerste generatie (in Nederland) ongeveer gelijk zijn aan die van twee autochtone partners. De echtscheidingskansen liggen bij huwelijken tussen Marokkanen van de eerste generatie wel hoger dan die bij autochtone huwelijken. Surinaamse gehuwden spannen de kroon: van hen is 40 procent binnen tien jaar gescheiden. De echtscheidingskansen van Antillianen zijn eveneens groot, maar niet zo groot als die van Surinamers.

De cijfers van 2003 over het uit elkaar gaan naar herkomstgroepering, weerspiegelen dit beeld grotendeels (figuur 36). In dat jaar komt de scheidingskans bij autochtonen het laagst uit de bus. Vooral bij Antillianen en Arubanen, maar ook bij Surinamers ligt het cijfer beduidend hoger. Ook onder Turken, Marokkanen en overige niet-westerse allochtonen liggen de aantallen wat hoger dan onder autochtonen. Hierbij speelt de leeftijdsopbouw van de verschillende herkomstgroeperingen een rol. Jongeren hebben grotere scheidingskansen en aangezien de (niet-westerse) allochtone bevolking relatief jong is, heeft dit een opwaarts effect op het aantal scheidingen. Na correctie

Figuur 34. Uit elkaar gaan, 2003. Bron: CBS, bewerking RPB

Figuur 35. Kansen om uit elkaar te gaan, 2003. Bron: CBS, bewerking RPB

voor verschillen in de leeftijdsopbouw, vallen de cijfers voor de diverse allochtone groepen weliswaar wat lager uit, maar blijven de grote verschillen tussen Antillianen, Arubanen en Surinamers enerzijds en autochtonen anderzijds grotendeels gehandhaafd.

Huishoudenspositie voor en na het uit elkaar gaan

Er bestaat een flink verschil in echtscheidingskansen tussen paren met en zonder kinderen: echtparen zonder kinderen gaan tweemaal zo vaak uit elkaar als echtparen met kinderen (Van Huis e.a. 2001). Dit kan samenhangen met een hechtere band vanwege het ouderschap, maar ook met de keuze om vanwege het welbevinden van de kinderen toch bij elkaar te blijven, ook al is de relatie zelf niet meer goed. Dit kan deels ook verband houden met een selectie-effect: echtparen die een moeizame relatie hebben, zullen waarschijnlijk minder snel aan kinderen beginnen en deze relaties zullen mogelijk sneller stranden. Anders gezegd: echtparen met kinderen hebben mogelijk vaker een goede relatie dan echtparen zonder kinderen en zullen hierdoor minder snel uit elkaar gaan.

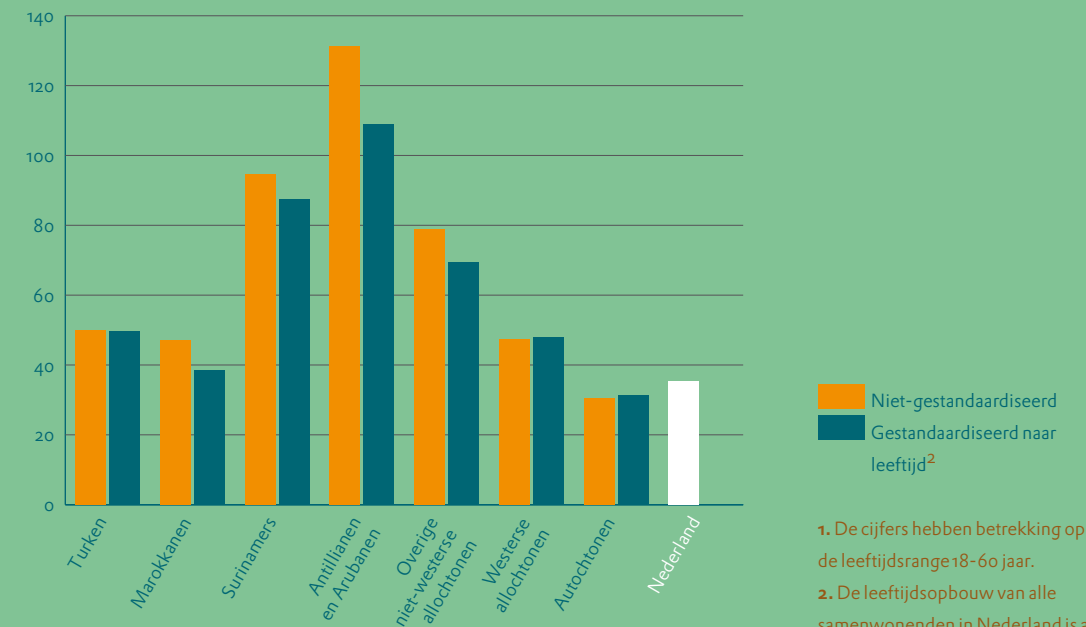
Figuur 37 laat zien dat het al dan niet hebben van kinderen ook in het algemeen, ongeacht de burgerlijke staat, de kans op het uit elkaar gaan beïnvloedt: samenwonenden zonder kinderen gaan tweemaal zo vaak uit elkaar als samenwonenden met kinderen.

Na het uit elkaar gaan, komen beide partners in een andere huishoudenspositie terecht (zie figuur 38). Veruit de meeste mannen en vrouwen gaan daarna weer alleenwonen, al is het aandeel onder de mannen (ongeveer 70 procent) veel hoger dan onder de vrouwen (ongeveer 50 procent). Dit houdt verband met het feit dat vrouwen na een scheiding meestal de zorg voor de kinderen krijgen, tot uitdrukking komend in het veel hogere percentage eenouders onder de vrouwen: circa 30 procent versus ongeveer 5 procent onder mannen. De percentages mannen en vrouwen die na een scheiding weer bij de ouders intrekken, en daardoor (opnieuw) in de positie 'thuiswonende kinderen' terechtkomen, verschillen amper. Dit geldt eveneens voor de categorie 'overigen' (bij familie gaan inwonen, institutioneel gaan wonen en dergelijke); wanneer een van de twee partners naar een institutie verhuist, dan wordt dit (technisch) beschouwd als een geval van uit elkaar gaan (beide partners verliezen namelijk de positie samenwonend).

Wanneer wordt gekeken naar de leeftijd bij het uit elkaar gaan (figuur 39 en 40), blijkt er een aanzienlijke variatie te zijn in de huishoudenspositie na de scheiding. Bovendien verschilt het patroon voor vrouwen en mannen duidelijk, hoewel de huishoudensposities 'thuiswonende kinderen' en 'overigen' bij beide geslachten nagenoeg hetzelfde patroon vertonen. Van de jongeren tot ongeveer 30 jaar trekt een relatief groot deel weer bij de ouders in, namelijk tussen de 10 en 20 procent. Ongeveer 10 procent komt in een overige woonvorm terecht; vaak in studentenhuisen of andere woningen waar jongeren bij elkaar wonen. Wanneer er kinderen zijn, dan blijven die meestal bij de moeder:

Figuur 36. Uit elkaar gaan per 1.000 samenwonenden naar herkomstgroepering¹, 2003.

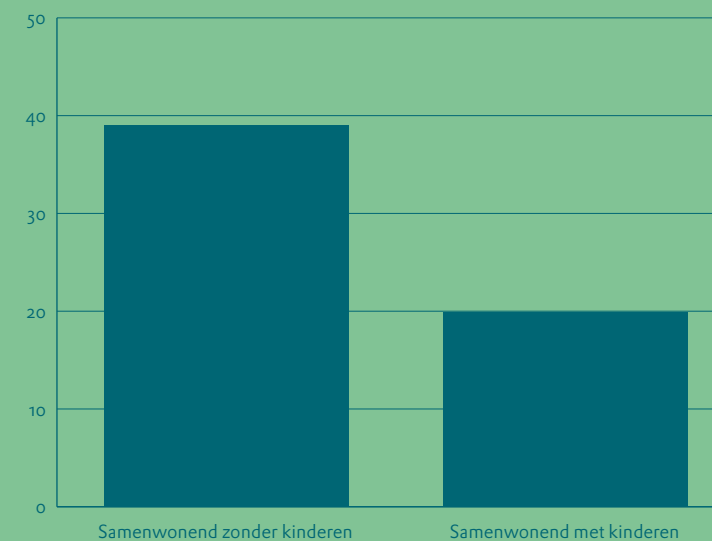
Bron: CBS, bewerking RPB

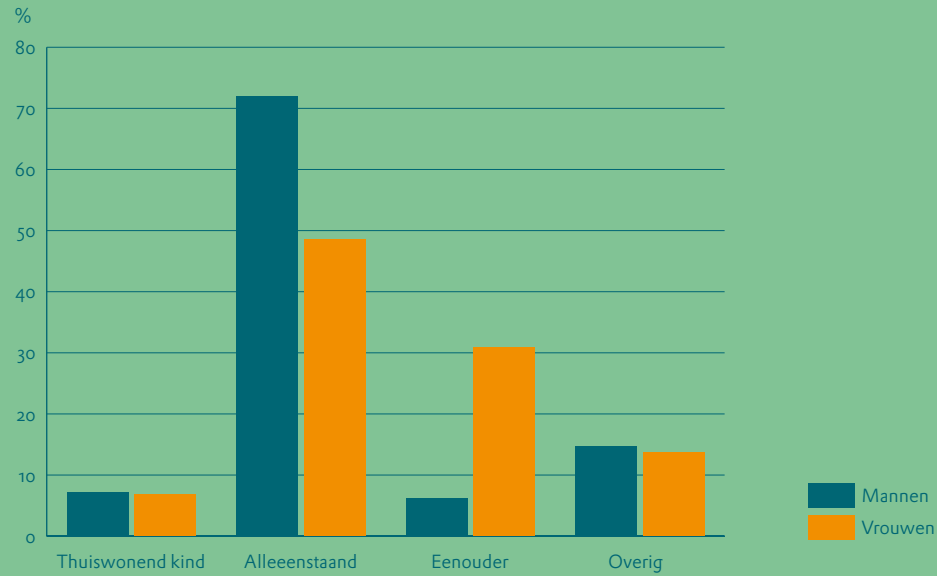
1. De cijfers hebben betrekking op de leeftijdsrange 18-60 jaar.
2. De leeftijdsopbouw van alle samenwonenden in Nederland is als standaardbevolking gebruikt.

Figuur 37. Uit elkaar gaan naar huishoudenspositie vóór het uit elkaar gaan, per 1.000 personen

in de betreffende huishoudenspositie, 2003. Bron: CBS, bewerking RPB

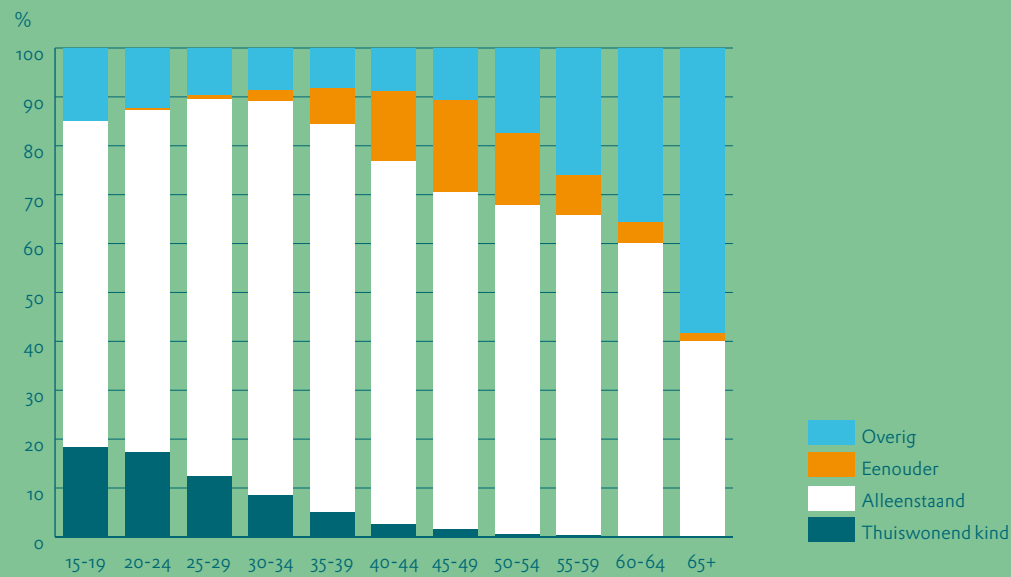

Figuur 38. Huishoudenspositie na het uit elkaar gaan. Bron: CBS, bewerking RPB

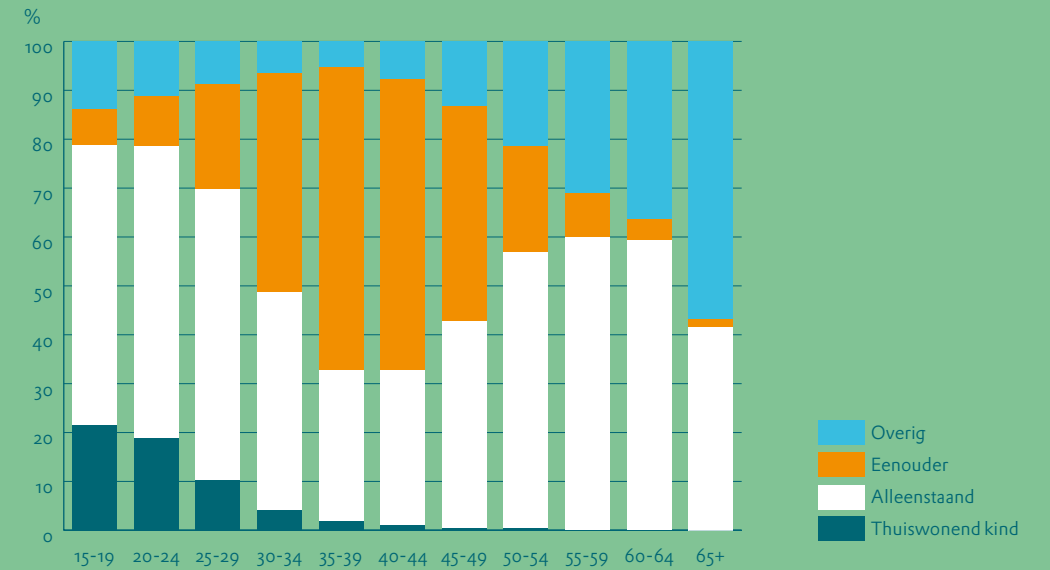
Figuur 39. Huishoudenspositie van mannen na het uit elkaar gaan, naar leeftijd.

Bron: CBS; bewerking RPB

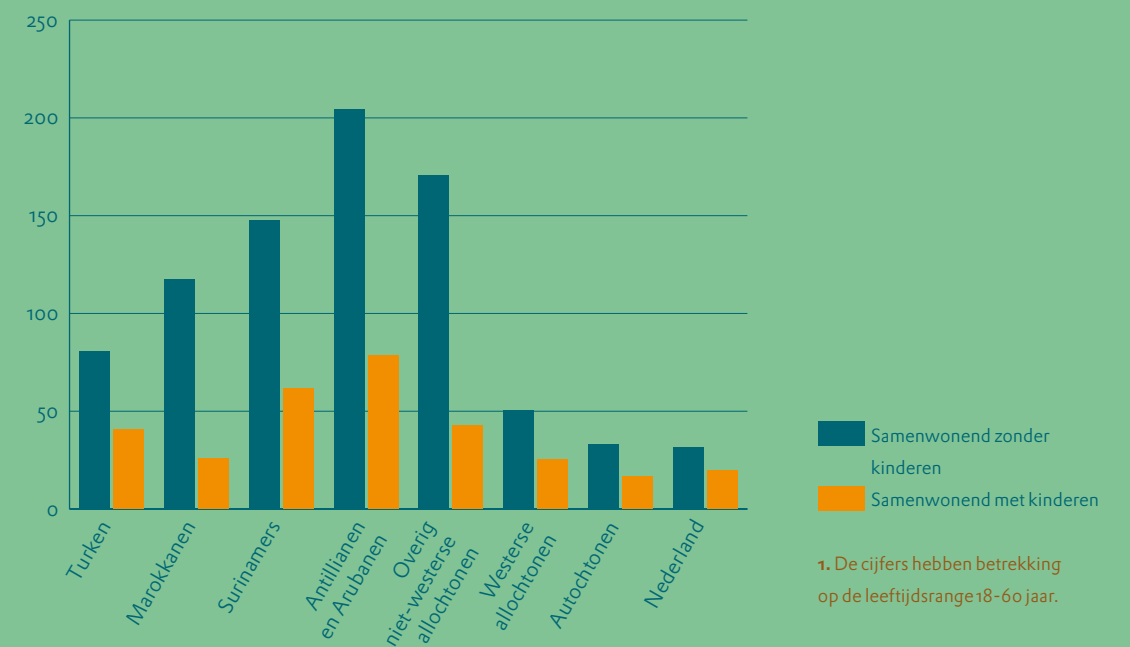
Figuur 40. Huishoudenspositie van vrouwen na het uit elkaar gaan naar leeftijd, 2003.

Bron: CBS, bewerking RPB

Figuur 41. Uit elkaar gaan naar huishoudenspositie vóór het uit elkaar gaan en herkomstgroepering¹, per 1.000 personen in de betreffende huishoudenspositie en de betreffende herkomstgroepering¹, 2003.

Bron: CBS, bewerking RPB

¹. De cijfers hebben betrekking op de leeftijdsrange 18-60 jaar.

tot 30 jaar is het percentage eenoudervaders vrijwel nihil, terwijl het percentage eenoudermoeders oploopt van 10 procent in de leeftijdsklasse 20-24 jaar naar 20 procent in de leeftijdsklasse 25-29 jaar. Het percentage jongeren dat alleen gaat wonen, ligt als gevolg hiervan bij de mannen navenant hoger, met respectievelijk 70 en 80 procent. Ook op hogere leeftijden gaat het overgrote deel van de mannen na een scheiding op zichzelf wonen, hoewel het percentage licht terugloopt naar 60 procent in de leeftijdsklasse 60-64 jaar. Het percentage eenoudervaders blijft gering; het aandeel is, met ongeveer 20 procent, het grootst in de leeftijdsklasse 45-49 jaar. Bij de vrouwen in de leeftijdsklassen tussen de 35 en 45 jaar staat daar een aandeel van circa 60 procent eenouders tegenover. In de leeftijdsgroepen boven de 50 jaar wordt de positie 'overigen' belangrijker. In dit geval gaat het veelal om ouderen die naar een verpleeg- of verzorgingshuis verhuizen. Bij paren van boven de 65 jaar is dit met 60 procent de belangrijkste reden voor het beëindigen van het samenwonen; de relatie blijft dan overigens meestal nog wel in stand.

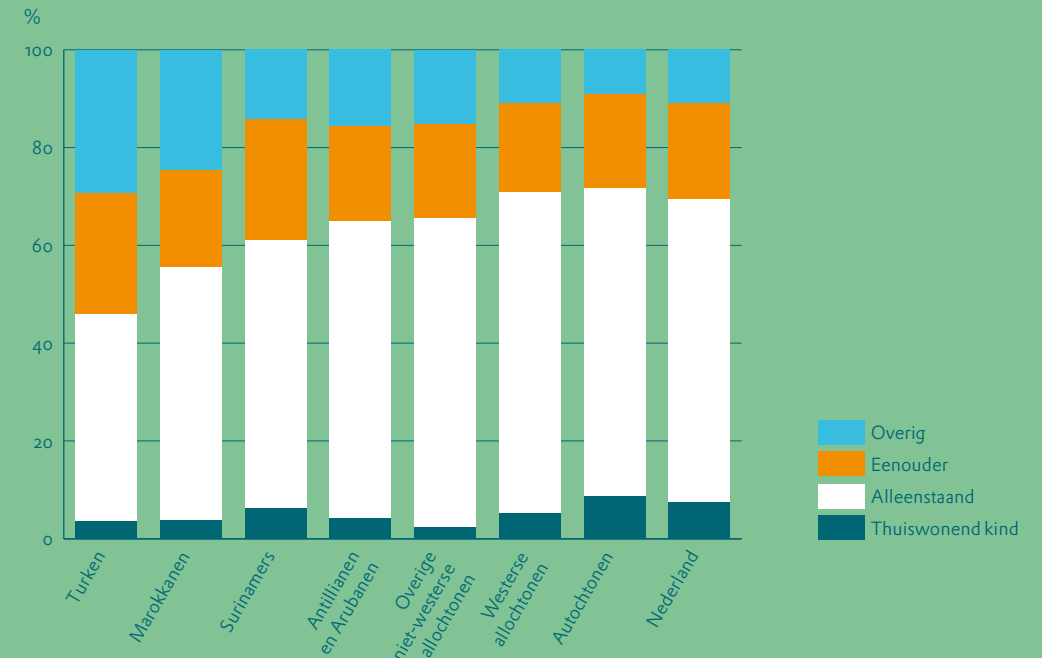
In figuur 41 is de kans op scheiding tussen paren met en zonder kinderen weergegeven, uitgesplitst naar herkomstgroepering. Deze kans is in 2003 bijzonder hoog voor kinderloze Antilliaanse en Arubaanse paren, met 200 mannen en vrouwen die uit elkaar gaan per 1.000 samenwonende Antillianen en Arubanen. Ook bij kinderloze Surinamers en overige niet-westerse allochtonen is deze kans hoog, met een score van (ruim) 150 scheidende personen. Kinderloze Marokkaanse en Turkse paren kennen vergeleken met kinderloze autochtone en westerse allochtone stellen ook een duidelijk hogere scheidingskans.

De scheidingskansen voor paren met kinderen liggen over de hele linie genomen aanzienlijk lager dan die voor kinderloze paren. Maar opnieuw zijn er sprekende verschillen tussen de herkomstgroeperingen: hoog bij Antillianen, Arubanen en Surinamers, en laag bij autochtonen en westerse allochtonen. Bij Marokkanen en overige niet-westerse allochtonen zijn de verschillen in scheidingskansen tussen paren met en zonder kinderen veel geprononceerder dan bij de overige herkomstgroeperingen. Bij deze twee groepen ligt de kans op een scheiding onder paren zonder kinderen vier keer zo hoog als onder paren met kinderen, tegen twee keer zo hoog bij autochtonen, westerse allochtonen en Turken. Het cijfer voor Turken is verrassend, omdat het demografische gedrag van Turken in veel gevallen meer op dat van Marokkanen lijkt dan op dat van autochtonen. Ten slotte geldt dat onder Surinamers, Antillianen en Arubanen de scheidingskans voor paren met kinderen rond 2,5 keer zo hoog ligt als onder paren zonder kinderen.

In figuur 42 is de huishoudenspositie na het uit elkaar gaan nader gespecificeerd. Onder Surinamers en Turken ligt het aandeel dat eenouder wordt na het uit elkaar gaan wat hoger dan onder de overige groepen (en hiermee samenhangend is het aandeel dat alleen gaat wonen wat lager). Vooral onder Turken en iets minder onder Marokkanen is het aandeel 'overigen' na de scheiding beduidend hoger dan onder de andere groepen. Mogelijk wordt na het uit elkaar gaan (meer) bij familie ingetrokken. Autochtonen keren vaker dan de

Figuur 42. Huishoudenspositie na het uit elkaar gaan naar herkomstgroepering.

Bron: CBS; bewerking RPB

overige groepen terug naar het ouderlijk huis, hoewel het aandeel (ongeveer 10 procent) ook hier klein is.

Het gesignaleerde patroon houdt geen verband met leeftijdsopbouw-effecten: na correctie voor verschillen in de leeftijdsopbouw van de diverse herkomstgroeperingen, blijft het patroon van figuur 42 vrijwel hetzelfde.

Regionale analyse

Er zijn diverse aanwijzingen dat de kans op relatieontbinding regionaal varieert. Ter verklaring wordt onder andere gewezen op culturele verschillen, zoals de sterkte van de aanhang van niet-confessionele partijen en de mate van kerkelijkheid (NIDI 2005). Strenggelovigen zijn van mening dat een verbond dat door God is gesloten, niet door mensen mag worden verbroken. Onder hen komt (echt)scheiding dan ook minder voor dan onder de rest van de bevolking; strenggelovigen worden relatief vaak aangetroffen in de eerder genoemde biblebelt. In de steden heerst in het algemeen een progressiever moreel klimaat, waardoor relatieontbinding daar vaker voorkomt.

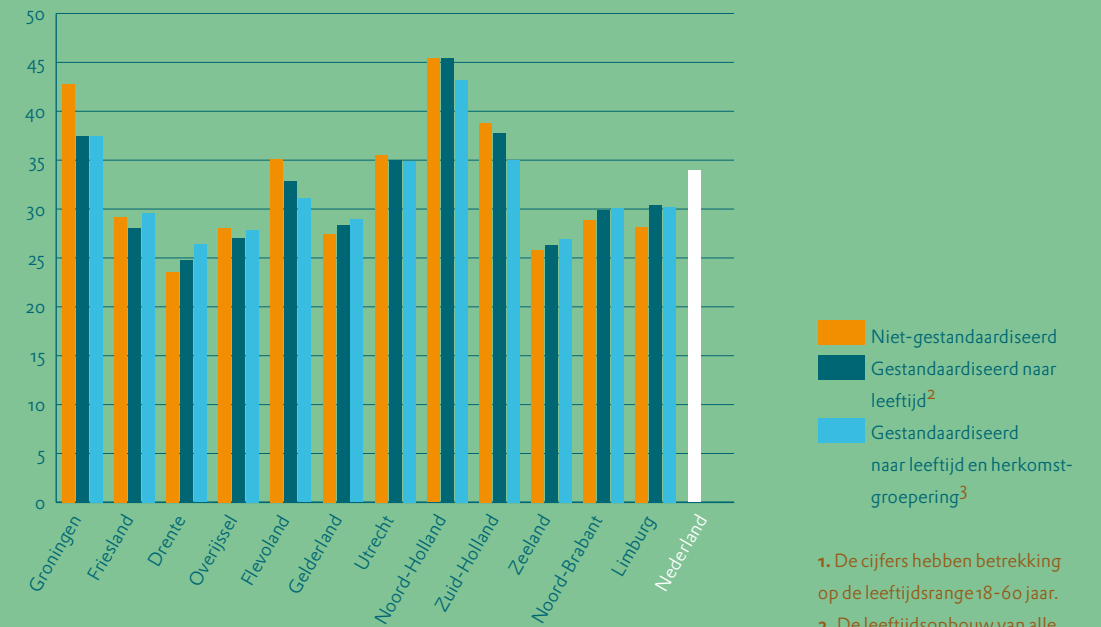
De Graaf & Kalmijn (1999) constateren dat regionale verschillen in echtscheidingskansen beter door sociale en culturele factoren worden verklaard dan door demografische en economische factoren. Zo kennen gemeenten waar veel op progressief-linkse partijen wordt gestemd een hoger echtscheidingscijfer dan gemeenten met een ander stemgedrag. Voorts hebben gemeenten met veel nieuwkomers (al dan niet uit het buitenland) hogere echtscheidingscijfers dan gemeenten met weinig nieuwkomers. Ook de gemeentegrootte heeft volgens deze onderzoekers effect: in grote gemeenten wordt meer gescheiden dan in kleine gemeenten; dit effect blijft overeind na controle voor alle andere factoren. In de Randstad komt echtscheiding vaker voor dan in de rest van Nederland; ook dit effect houdt stand na controle voor andere factoren.

Provincies en landsdelen

Figuur 43 toont het aantal personen dat uit elkaar is gegaan per 1.000 samenwonenden per provincie (in de leeftijdscategorie 18-60 jaar). Noord-Holland scoort (niet-gestandaardiseerd) het hoogst, met 45 tegen 35 voor Nederland als geheel. Ook in Groningen en in iets mindere mate in Zuid-Holland is het aantal scheidingen relatief groot. De aanwezigheid van hogere onderwijsinstellingen in de stad Groningen leidt tot een relatief hoog aantal jongeren, onder wie scheidingen vaker voorkomen. In Drenthe en Zeeland ligt het cijfer, met circa 25, juist veel lager dan het landelijk gemiddelde. Na correctie voor provinciale verschillen in de leeftijdsopbouw en in de samenstelling naar herkomstgroepering, blijkt dat eigenlijk alleen Noord-Holland ruim boven het landelijk gemiddelde blijft uitkomen. Standaardisatie heeft vooral invloed op het cijfer van Groningen dat nu aanzienlijk lager uitkomt (het 'studenten-effect' wordt nu verwijderd). In Drenthe en Zeeland leidt standaardisatie tot een iets hoger cijfer. Al met al worden de provinciale verschillen in het uit elkaar gaan door standaardisatie kleiner, hoewel ze niet geheel verdwijnen.

Figuur 43. Uit elkaar gaan per 1.000 samenwonenden naar provincie¹, 2003.

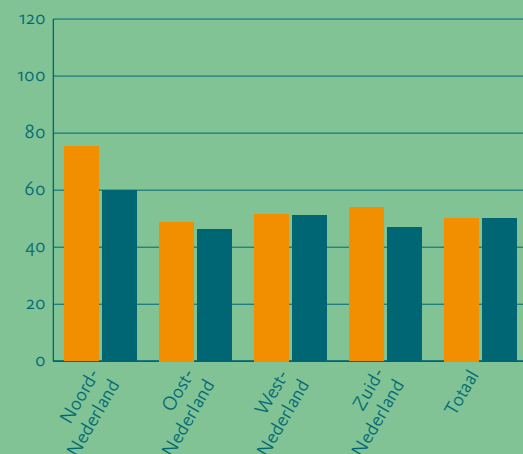
Bron: CBS, bewerking RPB

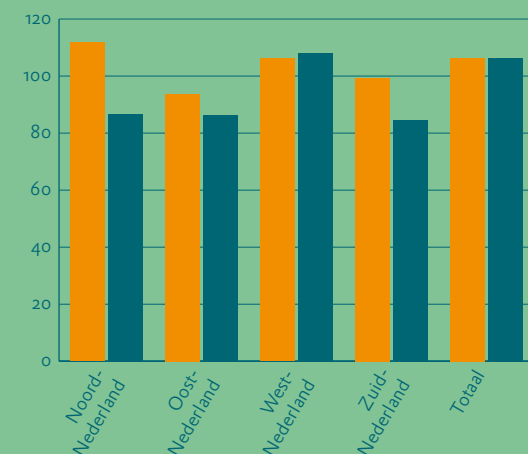
1. De cijfers hebben betrekking op de leeftijdsrange 18-60 jaar.
2. De leeftijdsopbouw van alle samenwonenden in Nederland is als standaardbevolking gebruikt.
3. De leeftijdsopbouw van de samenwonenden in de onderscheiden herkomstgroeperingen is als standaardbevolking gebruikt.

Figuur 44. Uit elkaar gaan naar landsdeel per herkomstgroepering¹, per 1.000 samenwonenden uit de betreffende herkomstgroepering in het betreffende landsdeel, 2003. Bron: CBS, bewerking RPB

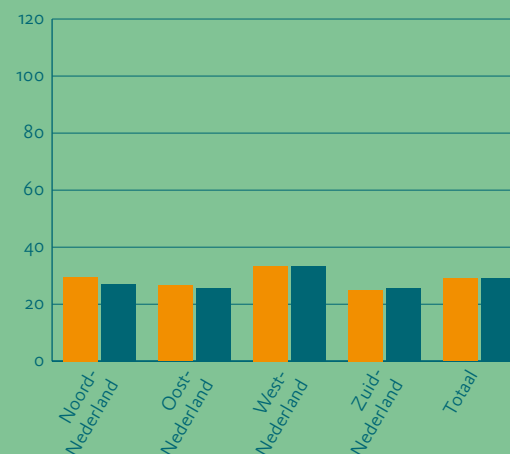
Turken en Marokkanen

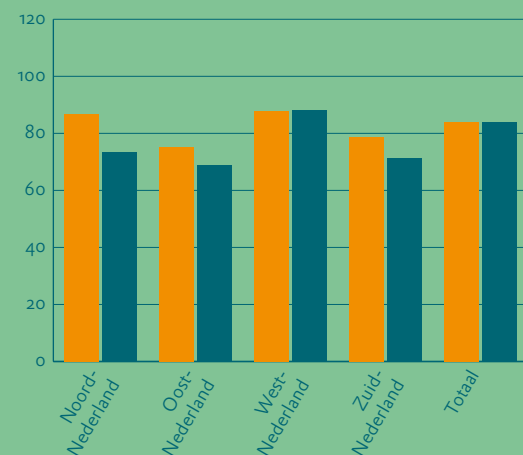
Surinamers, Antillianen en Arubanen

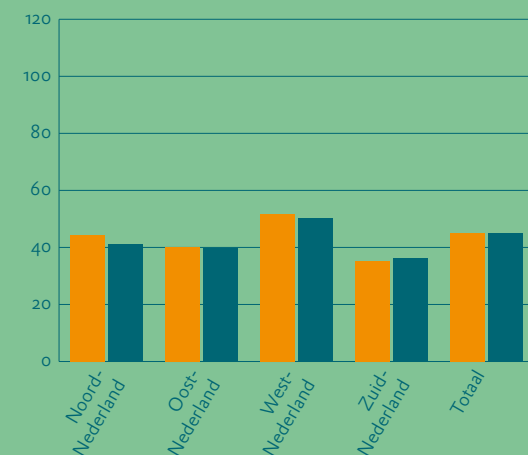
Autochtonen

Overige niet-westerse allochtonen

Westerse allochtonen

■ Niet-gestandaardiseerd
■ Gestandaardiseerd naar leeftijd²

1. De cijfers hebben betrekking op de leeftijdsrange 18-60 jaar.
2. De leeftijdsopbouw van alle vrouwen in de betreffende herkomstgroepering is gebruikt als standaardbevolking.

Op landelijk niveau zijn er duidelijke verschillen zichtbaar in het uit elkaar gaan *tussen* herkomstgroeperingen (zie de vorige paragraaf). In figuur 44 is per herkomstgroepering nagegaan in hoeverre er ook regionale verschillen zijn. Gezien het in diverse herkomstgroeperingen beperkte aantal scheidingen op provinciaal niveau, zijn hier de cijfers per landsdeel weergegeven. Het beeld van figuur 43 (Groningen, Noord-Holland en Zuid-Holland hoog) wordt min of meer teruggevonden: Noord- en West-Nederland scoren bij de verschillende herkomstgroeperingen meestal wat hoger dan Oost- en Zuid-Nederland. Na correctie voor leeftijdsopbouw-effecten daalt het cijfer in Noord-Nederland en blijft West-Nederland hoger scoren dan de overige landsdelen.

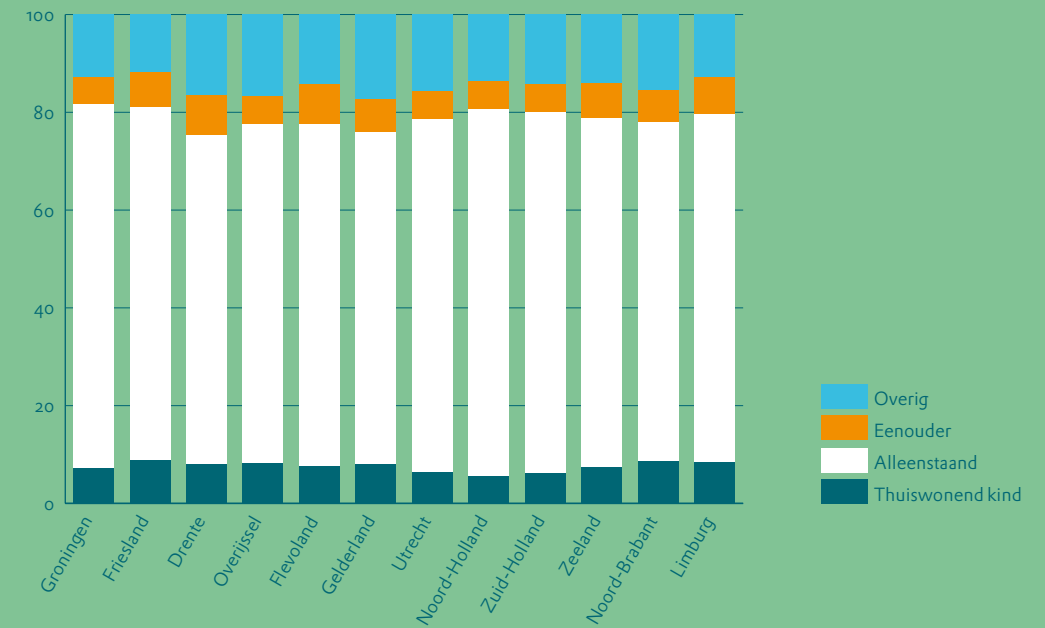
Bij mannen zijn er amper provinciale verschillen zichtbaar in de huishoudenspositie na een scheiding (zie figuur 45), bij vrouwen daarentegen wél (zie figuur 46). In Flevoland worden relatief veel vrouwen na een scheiding eenouder, namelijk rond 40 procent. Dit kan worden verklaard uit het feit dat er in deze provincie veel jonge paren met kinderen wonen, zodat er bij een scheiding relatief vaak kinderen betrokken zijn. Bovendien wonen er in Flevoland veel Surinamers, onder wie het alleenstaand moederschap veel voorkomt. In Groningen is het aandeel vrouwen dat na relatieontbinding eenouder wordt relatief klein (ongeveer 25 procent). Groningen telt veel studenten, die vaak in een leeftijdsklasse en levensfase zitten waarin nog geen kinderen in het geding zijn. Hoewel minder sterk, geldt voor Utrecht hetzelfde.

Uit elkaar gaan in de vier grote gemeenten

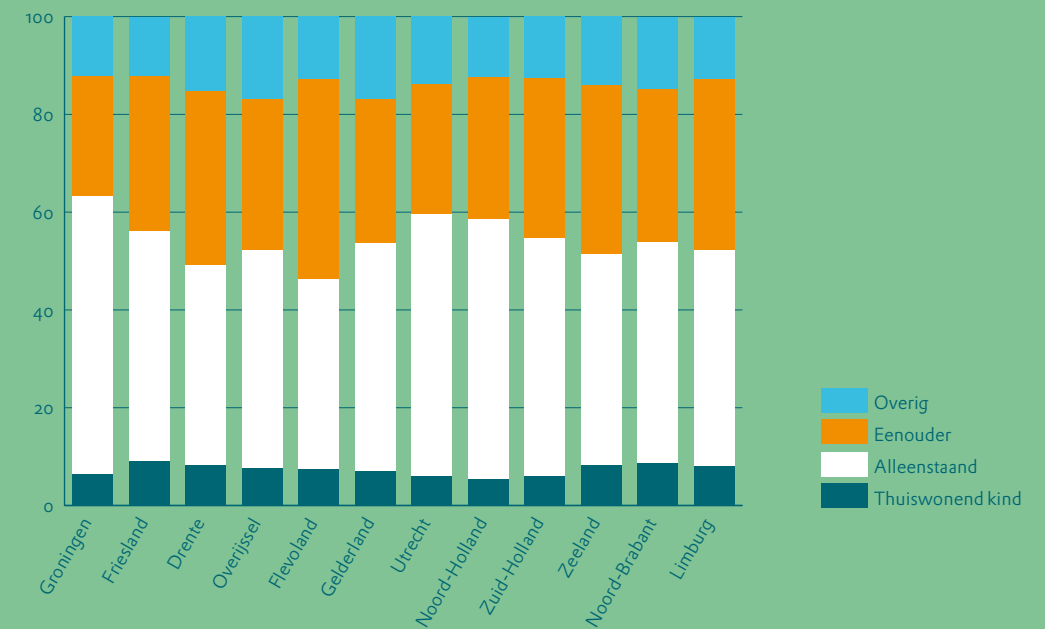
In alle vier grote gemeenten ligt het aantal personen dat in 2003 uit elkaar gaat veel hoger dan het landelijk gemiddelde (zie figuur 47). Amsterdam spant de kroon, met een cijfer dat bijna drie keer zo hoog is; in Rotterdam, Den Haag en Utrecht is dat cijfer circa tweemaal zo groot. Deze vier steden tellen relatief veel jongeren die daar voor werk of studie naartoe zijn getrokken. In deze levensfase worden (voor het eerst) relaties aangegaan die vrij vaak ook weer stuklopen. Indien wordt gecorrigeerd voor verschillen in de leeftijdsopbouw tussen de vier grote gemeenten en Nederland als geheel, dan dalen de cijfers in alle vier gemeenten beduidend. Dit geldt in het bijzonder voor Utrecht, waar een relatief grote studentenpopulatie aanwezig is. Standardisatie voor verschillen in de bevolkingssamenstelling naar herkomstgroepering, heeft enkel in Den Haag en Utrecht nog een licht verlagend effect op het relatieve aantal scheidingen. Na deze twee correcties blijft niettemin het beeld overeind: in Amsterdam ligt het relatieve aantal scheidingen fors hoger dan landelijk en in Den Haag, Rotterdam en Utrecht aanzienlijk hoger.

In figuur 49 is het uit elkaar gaan in de vier grote gemeenten nader uitgesplitst naar herkomstgroepering; ter vergelijking is telkens ook het landelijk cijfer voor elke herkomstgroepering opgenomen. Vooral in Amsterdam is het cijfer van autochtonen fors hoger dan het landelijk cijfer, maar ook in de drie overige gemeenten is het verschil aanzienlijk. Voor westerse allochtonen geldt vrijwel hetzelfde, al is het relatieve aantal scheidingen wat groter dan onder autoch-

Figuur 45. Huishoudenspositie van mannen na het uit elkaar gaan per provincie, in procenten, 2003. Bron: CBS, bewerking RPB

Figuur 46. Huishoudenspositie van vrouwen na het uit elkaar gaan per provincie, in procenten, 2003. Bron: CBS, bewerking RPB

tonen. Bij Surinamers, Antillianen en Arubanen is het relatieve aantal scheidingen in Amsterdam en Rotterdam hoger dan landelijk voor deze twee groepen, terwijl deze cijfers elkaar wat betreft Den Haag en Utrecht nauwelijks ontlopen. Voor Turken en Marokkanen gelden in alle vier grote gemeenten eveneens cijfers die weinig verschillen van de landelijke cijfers voor deze groepen. Dit houdt verband met de sterke concentratie van deze groepen in de vier steden. Bij de overige niet-westerse allochtonen is het cijfers in alle vier gemeenten wat groter dan landelijk voor deze groep. Het verschil is echter niet zo groot als bij autochtonen en westerse allochtonen.

Wat betreft de huishoudenspositie na de scheiding, is het patroon voor de vier grote steden nagenoeg gelijk (aan het landelijk gemiddelde) (figuur 48). Wel geldt dat in Amsterdam en Utrecht na de scheiding iets vaker alleen wordt gewoond en er daar iets minder eenouders zijn. Dit valt te verklaren uit het grotere aandeel studenten in Amsterdam en Utrecht, die na het verbreken van een samenwoonrelatie relatief vaak alleen gaan wonen. In Rotterdam en Den Haag is het aandeel eenouders iets groter en, hiermee samenhangend, het aandeel alleenwonenden iets kleiner.

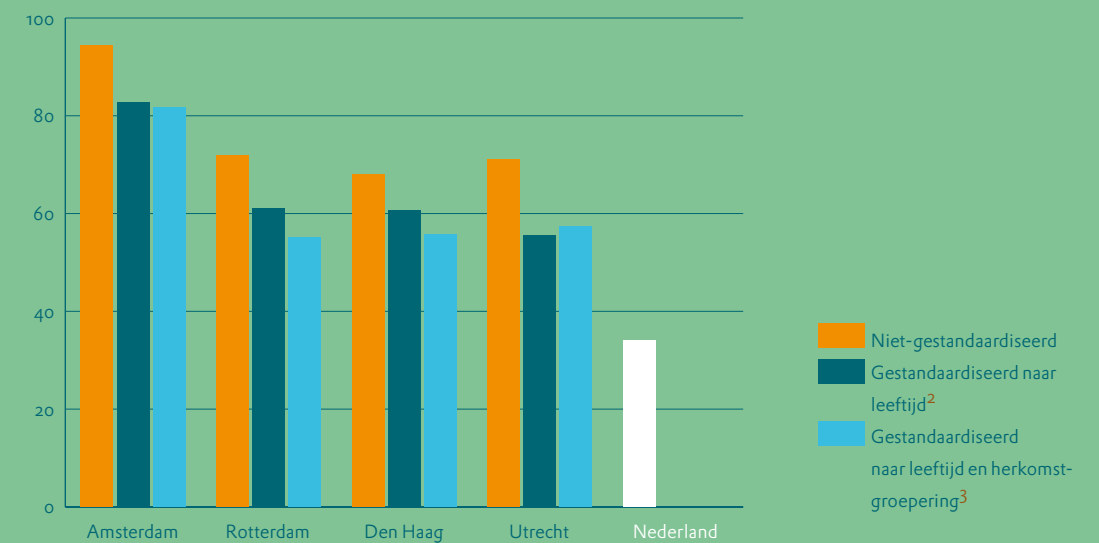
Gemeentelijke verschillen in het uit elkaar gaan

Kaart 5 toont per gemeente het (niet-gestandaardiseerde en gestandaardiseerde) aantal personen dat per 1.000 samenwonenden uit elkaar gaat, zoals waargenomen in het kalenderjaar 2003. Uit deze kaart komt naar voren dat het relatieve scheidingscijfer niet alleen in de vier grote gemeenten, maar ook in de meeste andere grote gemeenten en studentensteden aanzienlijk hoger ligt dan elders in Nederland. Vooral Groningen en Leeuwarden en in wat mindere mate Nijmegen en Arnhem springen in het oog. In de meeste plattelandsgemeenten ligt het scheidingscijfer juist vrij laag. Aangezien verschillen in de leeftijdsopbouw hierin een rol kunnen spelen, is ook het gestandaardiseerde aantal scheidingen weergegeven, waarbij de leeftijdsopbouw van samenwonenden in Nederland als geheel als standaard heeft gediend. De prominente plaats van Utrecht, Groningen, Leeuwarden, Nijmegen en Arnhem is nu zichtbaar teruggedrongen; waarmee duidelijk is dat de aanwezigheid van onderwijsinstellingen (en de studenten die daarbij horen) tot een vrij hoog scheidingscijfer leidt. Toch blijven de grote gemeenten ook na standaardisatie boven het landelijk gemiddelde uitsteken. Het lijkt aannemelijk dat dit samenhangt met de, in vergelijking met dorpen en kleinere steden, doorgaans vrijere levensstijl in de grote(re) steden, een levensstijl die ook invloed heeft op het tegen relaties en uit elkaar gaan aankijken. Bovendien trekken vooral hoogopgeleiden naar de grote steden, onder wie de scheidingskans vrij hoog is. Ook de aanwezigheid van niet-westerse allochtonen heeft een verhogend effect op de relatieontbinding in de grote gemeenten.

Terwijl standaardisatie voor diverse grote gemeenten een verlagend effect heeft, leidt dit in een aantal plattelandsgemeenten tot een hoger cijfer. Grosso modo geldt dat standaardisatie een fikse afname tot gevolg heeft van de gemeentelijke verschillen in het relatieve scheidingscijfer. Toch blijven nog steeds duidelijke gemeentelijke verschillen zichtbaar in het uit elkaar gaan.

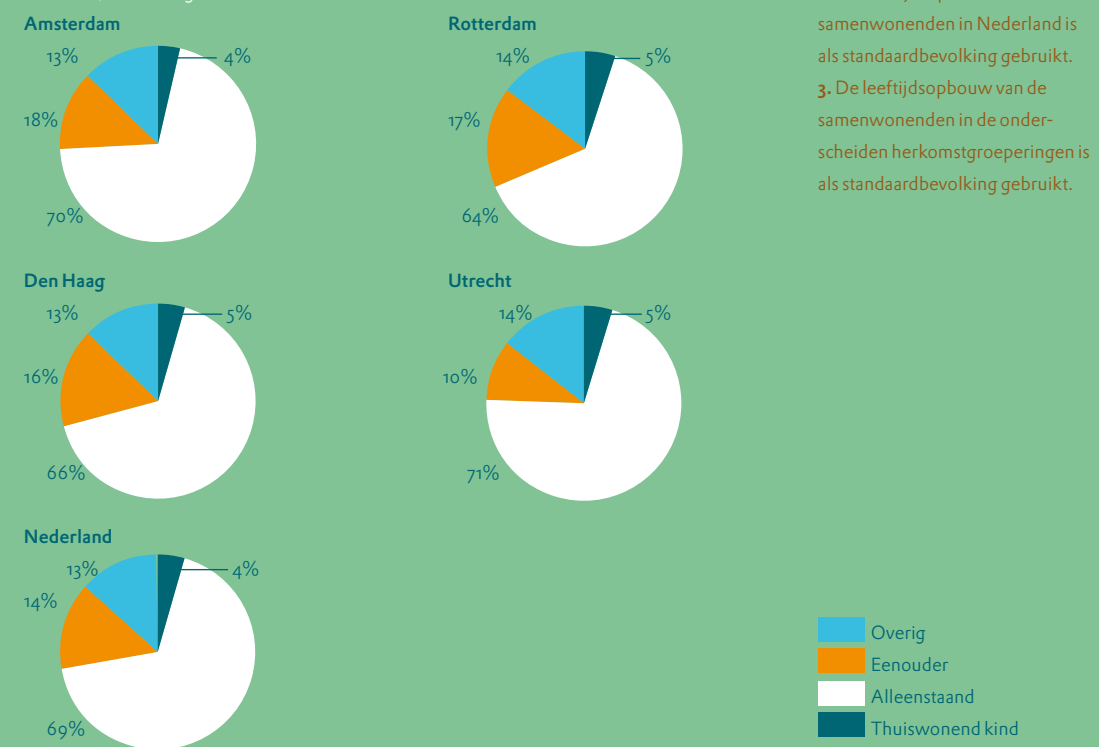
Figuur 47. Uit elkaar gaan per 1.000 samenwonenden in de vier grote gemeenten¹, 2003.

Bron: CBS, bewerking RPB

Figuur 48. Huishoudenspositie na het uit elkaar gaan in de vier grote gemeenten, 2003.

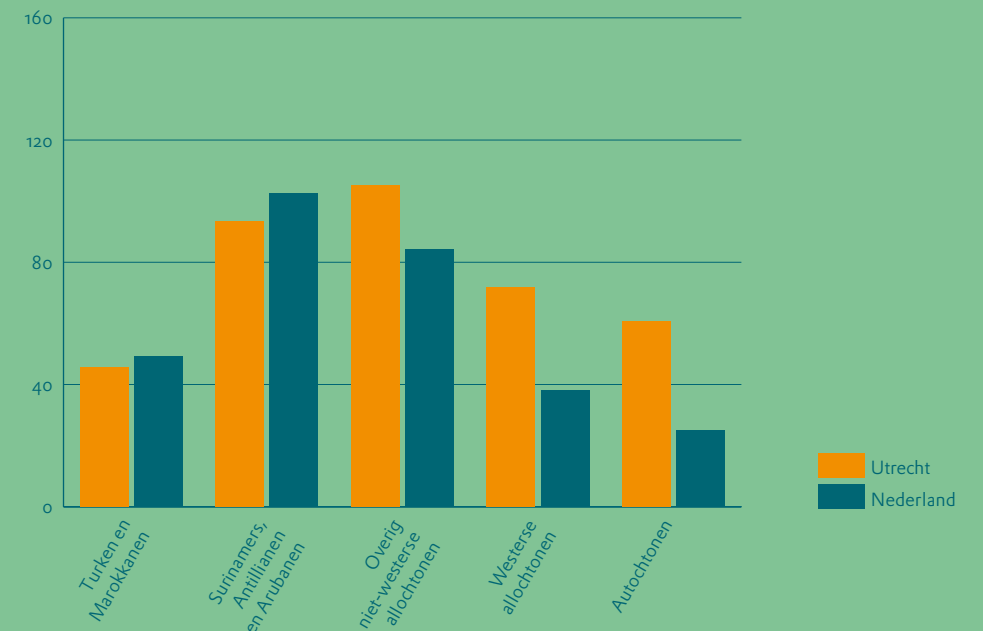
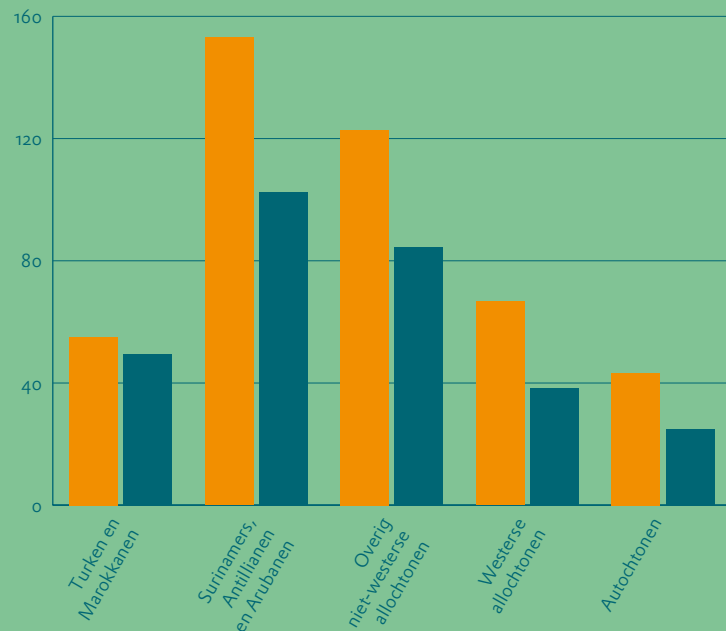
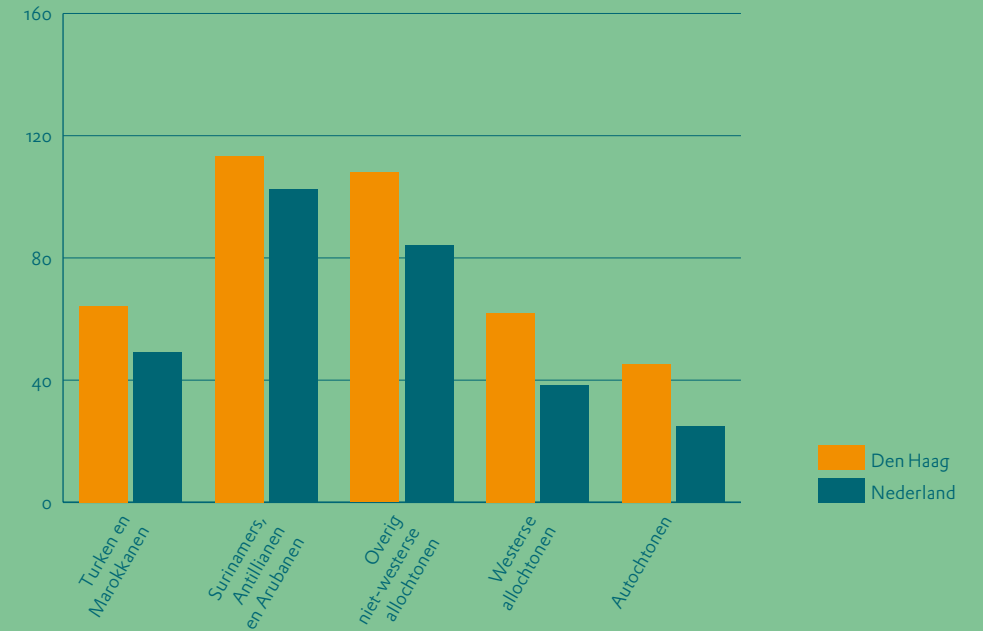
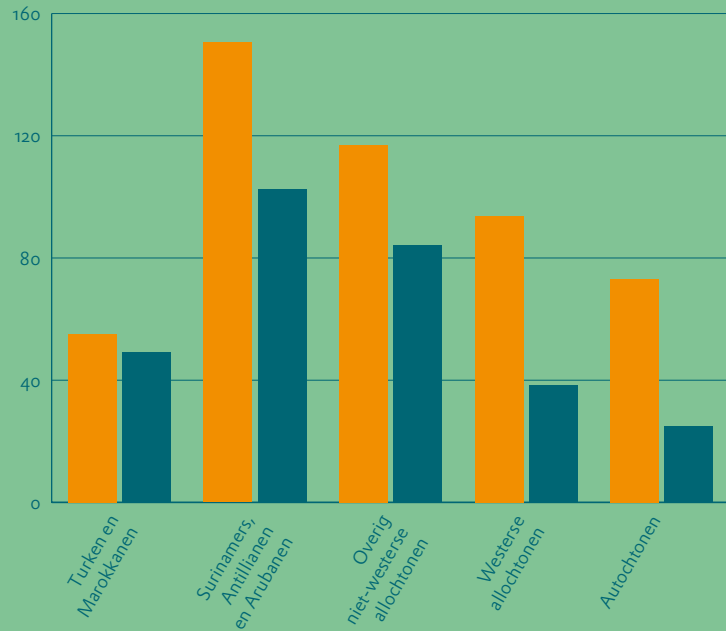
Bron: CBS, bewerking RPB

1. De cijfers hebben betrekking op de leeftijdsrange 18-60 jaar.
2. De leeftijdsopbouw van alle samenwonenden in Nederland is als standaardbevolking gebruikt.
3. De leeftijdsopbouw van de samenwonenden in de onderscheiden herkomstgroeperingen is als standaardbevolking gebruikt.

- Overig
- Eenouder
- Alleenstaand
- Thuiswonend kind

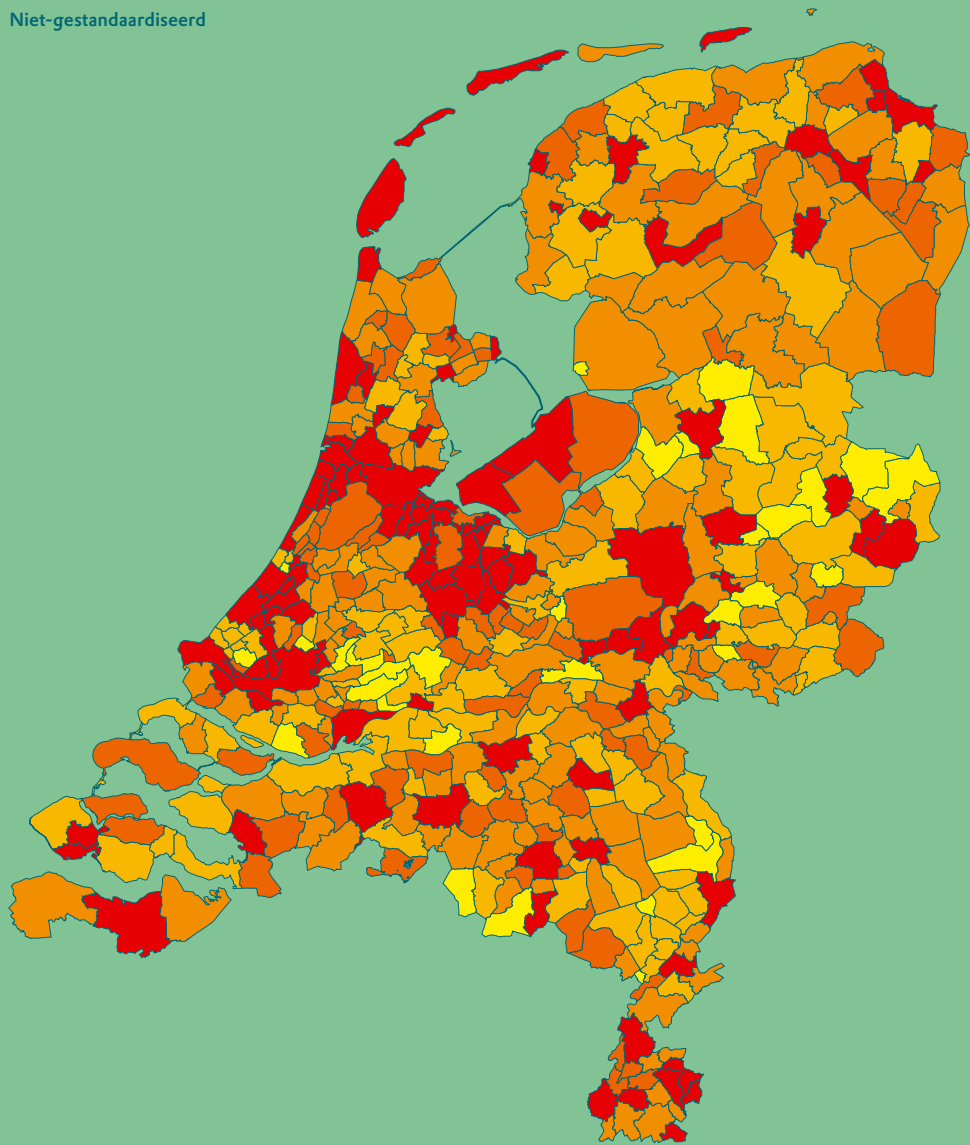
Figuur 49. Uit elkaar gaan per 1.000 samenwonenden in de vier grote gemeenten naar herkomstgroepering¹, 2003. Bron: CBS, bewerking RPB

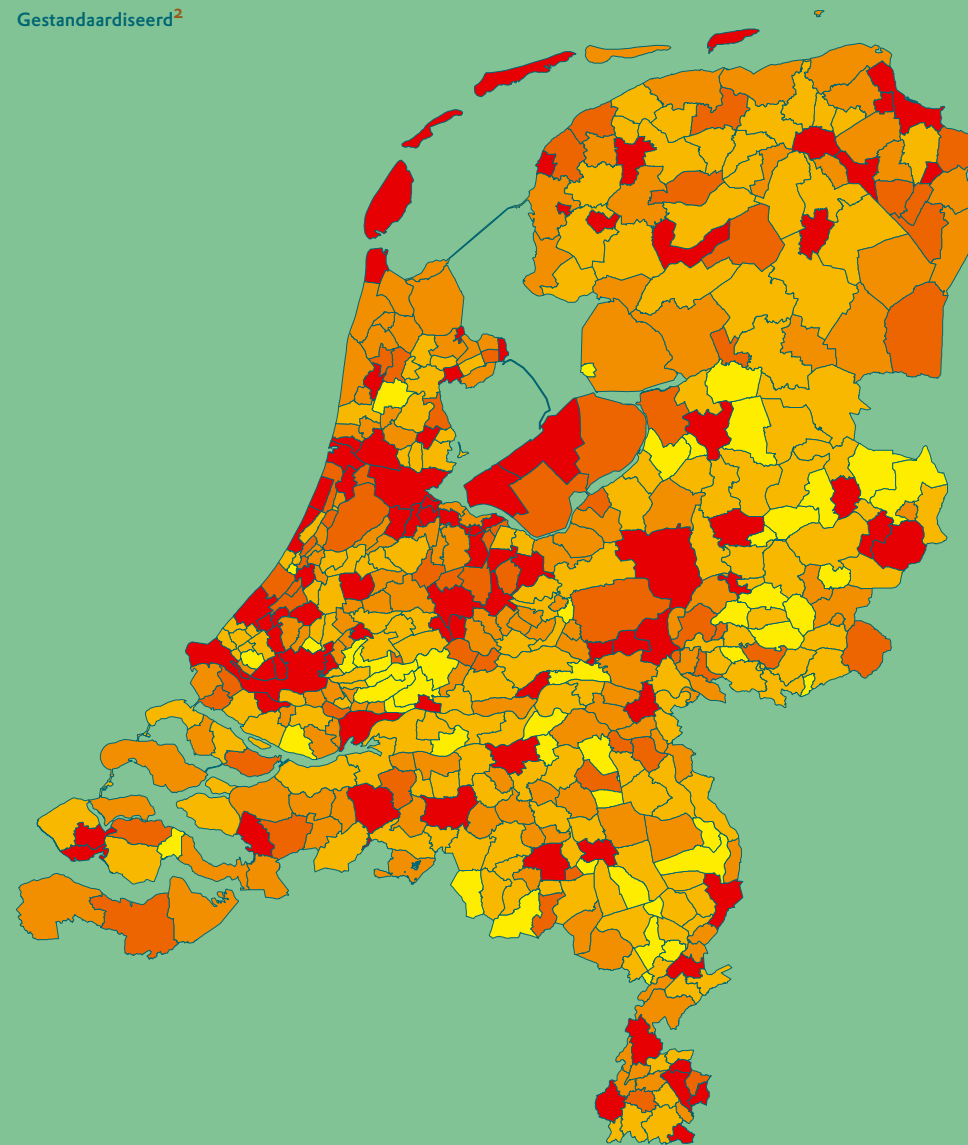
¹ de cijfers hebben betrekking op de leeftijdsrange 18-60 jaar.

Kaart 5. Aantal scheidingen per 1.000 samenwonenden¹, niet-gestandaardiseerd en gestandaardiseerd, 2003. Bron: CBS, bewerking RPB

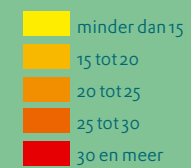
Niet-gestandaardiseerd

Gestandaardiseerd²

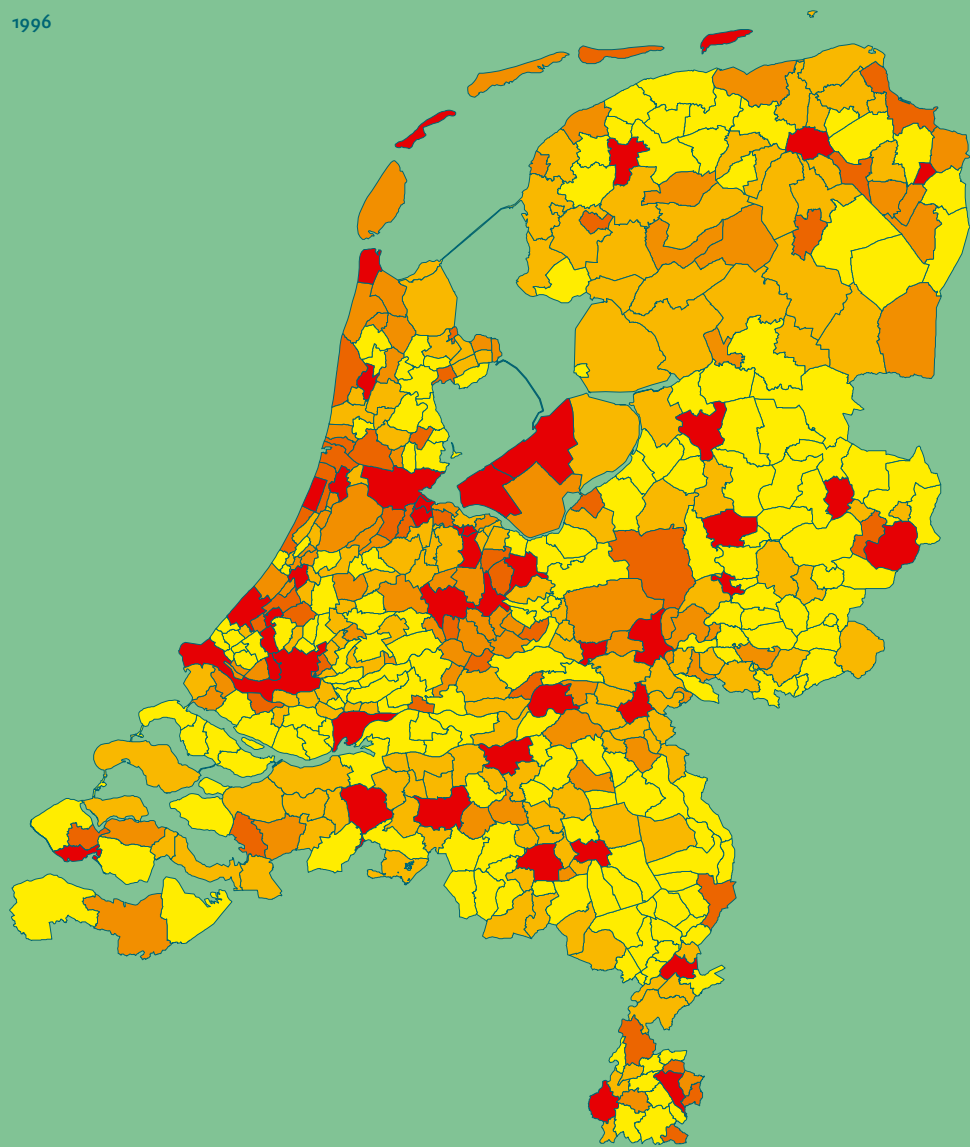
1. De cijfers hebben betrekking op de leeftijdsrange 18-60 jaar.
2. De leeftijdsopbouw van alle samenwonenden in Nederland is als standaardbevolking gebruikt.

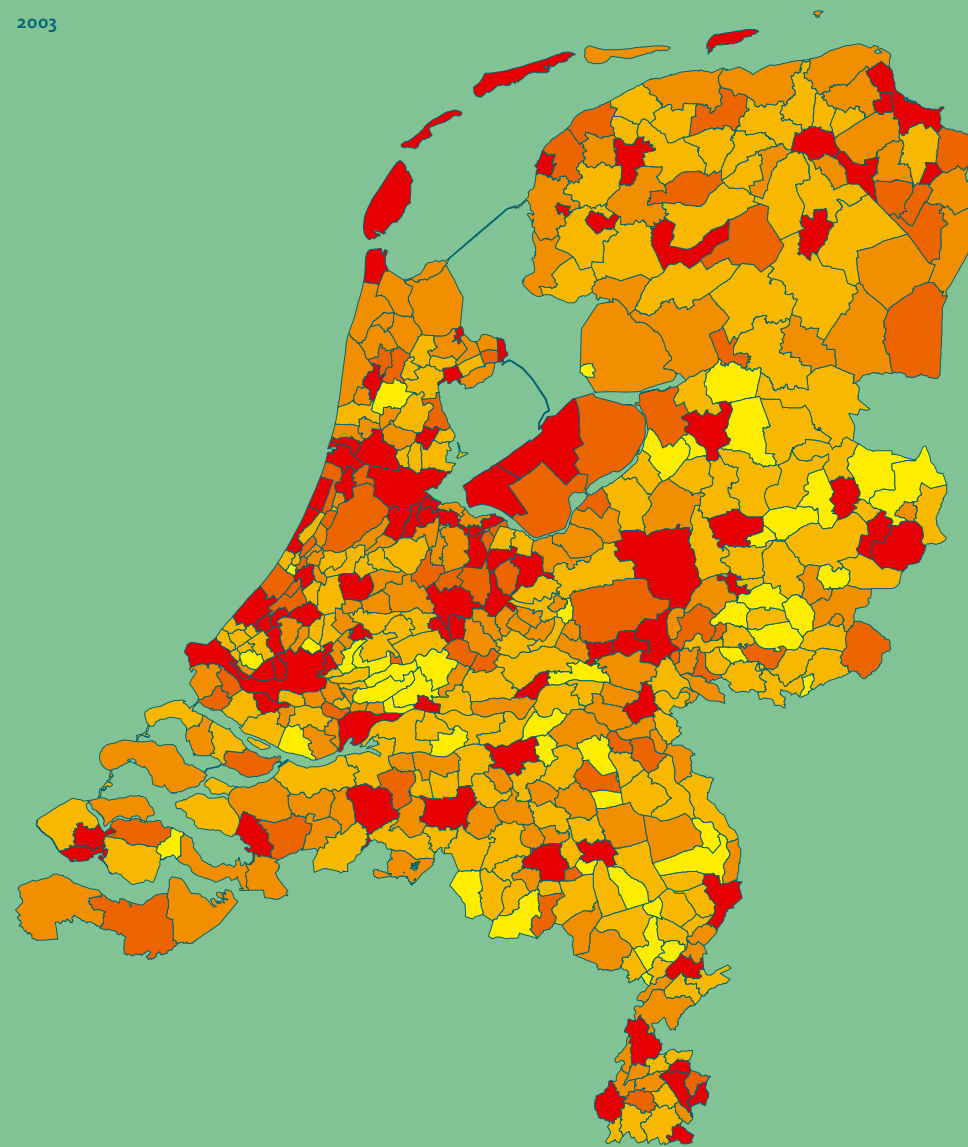
Kaart 6. Aantal scheidingen per 1.000 samenwonenden in 1996 en 2003.

Bron: CBS, bewerking RPB

1996

2003

Om te kunnen bepalen in hoeverre de regionale patronen in het uit elkaar gaan stabiel zijn in de tijd, zijn op kaart 6 de kalenderjaren 1996 en 2003 met elkaar vergeleken. Hieruit blijkt een grote overeenkomst, hoewel een aantal (plattelands)gemeenten wat van kleur is verschoten omdat ze in 2003 een wat hoger relatief scheidingscijfer kennen. Dit geldt in het bijzonder voor Flevoland, waar met uitzondering van Urk alle gemeenten een hoger cijfer laten zien.

Gemeentelijke verschillen in het uit elkaar gaan: verklarend model

Net als bij het uit huis gaan en het gaan samenwonen, is ter verklaring van gemeentelijke verschillen in het uit elkaar een multivariaat regressiemodel opgesteld. Hierbij is zowel het niet-gestandaardiseerde als het gestandaardiseerde aantal personen dat in 2003 (per 1.000 samenwonenden) uit elkaar is gegaan als de te verklaren variabele gekozen. Opnieuw is gebruikgemaakt van vier categorieën verklarende variabelen: het percentage niet-westerse allochtonen (als demografische variabele); het percentage stemmen bij de Tweede Kamerverkiezingen van 2002 op de Christen Unie en de SGP, en de aanwezigheid van instellingen voor hoger onderwijs (als culturele variabelen); het percentage van de beroepsbevolking dat werkloos is, het percentage inwoners met een ww-uitkering, en (dummies voor) de mate van stedelijkheid van een gemeente (als sociaaleconomische variabelen); en tot slot de provincies (als ruimtelijke variabelen).

Wat betreft het niet-gestandaardiseerde aantal (zie tabel 4) bleken verschillende verklarende variabelen niet significant te zijn (op 5 procent significantieniveau). De tabel toont, na verwijdering van deze variabelen, het uiteindelijke gekozen model. Het regressiemodel heeft een verklaarde variantie van ruim 60 procent. De bijdrage van de ruimtelijke variabelen, met 9 procentpunten, is beperkt (een model met enkel de inhoudelijke variabelen levert namelijk een verklaarde variantie op van ongeveer 53 procent).

Het percentage stemmen op kleine christelijke partijen heeft een negatief effect op het uit elkaar gaan. Dit blijkt onder andere bij bekende representanten van de biblebelt: Urk en Staphorst scoren met respectievelijk 5 en 11 procent fors onder het landelijk gemiddelde van 34 procent. Het verbreken van een kerkelijk ingezegend huwelijk (ongehuwd samenwonen komt in deze gemeenten minder vaak voor), is voor deze strenggelovigen uiteraard een zeer grote stap.

Hiervoor kwam al naar voren dat niet-westerse allochtonen (in het bijzonder Surinamers, Antillianen en Arubanen) vaker uit elkaar gaan dan autochtonen. In Amsterdam, Rotterdam en Den Haag is ongeveer een op de drie inwoners van niet-westerse allochtone herkomst. De regressiecoëfficiënt van 0,47 laat zien dat dit een beduidend 'positief' effect heeft op het relatieve scheidingscijfer. In Amsterdam bedraagt dat ruim 80, waarvan er 15 op het conto van de niet-westerse allochtonen komen. In Rotterdam en Den Haag bedraagt het relatieve scheidingscijfer 60, en is de bijdrage van niet-westerse allochtonen opnieuw 15.

Het effect op het uit elkaar gaan van het percentage inwoners met een ww-uitkering bedraagt 2,8. Dit lijkt een sterk effect, maar hierbij geldt als kanttekening dat de hoogte van deze variabele binnen een vrij klein bereik schommelt,

namelijk 4 procentpunten. In gemeenten waar dit percentage hoog is, leidt dit ertoe dat (de schatting van) het relatieve scheidingscijfer ongeveer 9 punten hoger ligt (vergeleken met gemeenten waar dit percentage 0 is). In het bijzonder in de provincie Groningen kan dit meespelen, waar bijvoorbeeld in de gemeenten Hoogezand, Stadskanaal en Eemsmond 4 procent van de inwoners een ww-uitkering ontvangt (uit figuur 43 bleek al dat het scheidingscijfer in Groningen hoger ligt dan landelijk).

Zoals uit de voorgaande analyse te verwachten viel, is het effect van de aanwezigheid van hogere onderwijsinstellingen behoorlijk groot. Zo bedraagt het relatieve scheidingscijfer in Nijmegen en Delft ruim 60. Zonder de aanwezigheid van de onderwijsinstellingen zou dit cijfer ongeveer 15 punten lager liggen.

Bij de bespreking van kaart 5 is al opgemerkt dat de stedelijke kernen door hun hoge relatieve scheidingscijfer goed zichtbaar zijn. De hoogte van de regressiecoëfficiënten bevestigt het sterke effect van verstedelijking op dit cijfer. In zeer sterk verstedelijkte gemeenten ligt het scheidingscijfer hierdoor bijna 25 punten hoger, in sterk verstedelijkte gemeenten rond 10 punten en in matig stedelijke gemeenten circa 5 punten.

Voor drie provincies is er sprake van significante waarden van de regressiecoëfficiënten (na verdiscontering van de effecten van de inhoudelijke variabelen): Friesland, Noord-Holland en Zeeland. Het effect is overigens vrij beperkt, gezien de waarden van minder dan 5.

Het regressiemodel is als gezegd ook opgesteld voor het (naar leeftijd) gestandaardiseerde aantal personen dat in 2003 per 1.000 samenwonenden uit elkaar is gegaan (zie tabel 5). Met een verklaarde variantie van 56 procent ligt de verklarende kracht iets lager dan in het vorige model. De hoogte van de regressiecoëfficiënten van de inhoudelijke variabelen ligt systematisch wat lager, met uitzondering van die van het percentage stemmen op kleine christelijke partijen (waar het niveau verdubbeld is). De conclusie die uit deze tabel kan worden getrokken, is dat leeftijdsopbouweffecten in het aantal samenwonenden in beperkte mate invloed hebben op gemeentelijke verschillen in het relatieve scheidingscijfer. Deze verschillen hangen voor een belangrijk deel samen met de variatie in sociaaleconomische en culturele kenmerken van de gemeenten.

Conclusie

De kansen om uit elkaar te gaan laten een flinke regionale variatie zien. In de meer verstedelijkte gemeenten liggen deze kansen veel hoger dan het landelijk gemiddelde en in de plattelandsgemeenten juist lager. Dit hangt waarschijnlijk samen met een andere kijk op (samenwoon)relaties en de daarbij horende verschillen in leefstijl. Dit geldt nadrukkelijk ook voor de vier grote gemeenten. Hierbij speelt ook de grotere aanwezigheid van niet-westerse allochtonen een belangrijke rol: vooral onder Surinamers, Antillianen en Arubanen is de scheidingskans beduidend groter dan onder autochtonen. Dit leidt ertoe dat niet-westerse allochtonen in de grote gemeenten aan de kans om uit elkaar te gaan een impuls naar boven geven. Dit laat echter onverlet dat het scheidings-

cijfer ook onder autochtonen in de grote gemeenten ver boven het landelijk gemiddelde voor deze groep ligt.

Uit het multivariate regressiemodel blijkt dat demografische, culturele en sociaaleconomische verschillen tussen gemeenten een rol spelen bij (verschillen in) het uit elkaar gaan. Zo vergroot de aanwezigheid van niet-westerse allochtonen de kans om uit elkaar te gaan, en heeft religie een duidelijk negatief effect. Dit laatste geldt vooral voor gemeenten in de biblebelt. Daarnaast vergroot ook de aanwezigheid van hogere onderwijsinstellingen de kans op (echt)scheiding, zoals ook een hoog percentage inwoners met een ww-uitkering.

De vergelijking van het ruimtelijk patroon in relatieve scheidingskansen tussen de kalenderjaren 1996 en 2003 laat zien dat dit patroon maar weinig is veranderd; dit impliceert een stabiliteit in regionale verschillen in relatieve scheidingskansen.

De huishoudenspositie na het uit elkaar varieert aanzienlijk naar geslacht. De overgrote meerderheid van de mannen gaat na de scheiding alleenwonen, terwijl een vrij groot aantal vrouwen eenouder wordt, samenhangend met het gegeven dat de kinderen na een scheiding meestal bij de moeder blijven wonen. Bij mannen vertoont de verdeling naar posities vrijwel geen provinciale variatie. Bij vrouwen daarentegen zijn er wel duidelijke provinciale verschillen te zien: in Flevoland worden relatief veel vrouwen (ongeveer 40 procent) na een scheiding eenoudermoeder; mede omdat er in deze provincie relatief veel jonge paren met kinderen wonen. Ook naar herkomstgroepering zijn er verschillen in de huishoudenspositie na de scheiding zichtbaar. Onder Surinamers en Turken ligt het aandeel dat eenouder wordt na het uit elkaar gaan wat hoger dan onder de overige herkomstgroeperingen, en onder Turken en Marokkanen is het aandeel 'overigen' (onder andere inwonend bij familie) beduidend hoger dan onder de andere groepen.

Tabel 4. Regressiemodel ter verklaring van het aantal samenwonenden dat uit elkaar gaat per 1.000 samenwonenden, 2003

	B	Significantie
Constante	11,19	0,00
<i>Demografische, culturele en sociaal-economische variabelen</i>		
Percentage stemmen op kleine christelijke partijen	-0,10	0,05
Percentage niet-westerse allochtonen	0,47	0,00
Percentage personen met een ww-uitkering	2,82	0,00
Aanwezigheid van instellingen voor hoger onderwijs	14,25	0,00
Zeer sterk stedelijk (dummy)	23,03	0,00
Sterk stedelijk (dummy)	10,66	0,00
Matig stedelijk (dummy)	4,57	0,00
<i>Ruimtelijke variabelen</i>		
Friesland	4,75	0,00
Noord-Holland	3,24	0,00
Zeeland	4,30	0,03
Verklaarde variantie	0,62	

Tabel 5. Regressiemodel ter verklaring van het naar leeftijd gestandaardiseerde aantal samenwonenden dat uit elkaar gaat per 1.000 samenwonenden, 2003¹

	B	Significantie
Constante	15,34	0,00
<i>Demografische, culturele en sociaal-economische variabelen</i>		
Percentage stemmen op kleine christelijke partijen	-0,22	0,00
Percentage niet-westerse allochtonen	0,39	0,00
Percentage personen met een ww-uitkering	2,22	0,00
Aanwezigheid van instellingen voor hoger onderwijs	9,31	0,00
Zeer sterk stedelijk (dummy)	16,09	0,00
Sterk stedelijk (dummy)	8,16	0,00
Matig stedelijk (dummy)	4,20	0,00
<i>Ruimtelijke variabelen</i>		
Friesland	2,90	0,02
Noord-Holland	4,86	0,00
Zeeland	3,95	0,03
Verklaarde variantie	0,56	

1. De leeftijdsopbouw van alle samenwonende vrouwen is gebruikt als standaard bevolking.

**Institutioneel
gaan wonen**

INSTITUTIONEEL GAAN WONEN

Institutioneel gaan wonen betreft de overgang naar een woonvorm waarin derden bedrijfsmatig in de dagelijkse levensbehoeften voorzien. Het gaat daarbij om een scala van instellingen, zoals kindertehuizen, gevangenissen, verpleeg- en verzorgingshuizen, revalidatiecentra en psychiatrische inrichtingen, waar de bewoners in principe langer dan een jaar verblijven.

In een institutie gaan wonen is voor de betrokkenen meestal een ingrijpende gebeurtenis. De zelfstandigheid moet deels worden ingeleverd, terwijl de afhankelijkheid van anderen wordt vergroot. Bovendien behelst de overgang per definitie een verandering van huis en haard. In de praktijk gaat het merendeels om ouderen die in een verzorgings- of verpleeghuis gaan wonen. Voor hen betekent deze overgang doorgaans dat ze in de laatste fase van de levensloop zijn gekomen. Als zij vóór deze stap alleen woonden, dan leidt dit tot het opheffen van het (particuliere) huishouden. Als ze daarvoor nog met een partner samenwoonden, dan wordt de achterblijvende partner alleenwonend. In het geval van vertrek naar een tehuis van beide partners, wordt het (particuliere) huishouden eveneens opgeheven.

In vergelijking met de overgangen die in de vorige hoofdstukken zijn besproken, gaat het bij het institutioneel gaan wonen om veel kleinere aantallen. Dit leidt tot beperkingen in de analysemogelijkheden (omdat de aantallen te klein zijn om betrouwbare uitspraken te kunnen doen). Dit heeft tot gevolg dat deze overgang minder uitgebreid wordt besproken dan de andere overgangen. Hierna worden eerst enkele trends in de ontwikkeling van de institutionele bevolking van Nederland beschreven. Vervolgens wordt op nationaal niveau gekeken naar het institutioneel gaan wonen in het kalenderjaar 2004, om daarna in te gaan op de eventuele regionale verschillen hieromtrent.

Overigens dient te worden opgemerkt dat de statistiek van de institutionele bevolking personen betreft die volgens de Gemeentelijke Basis Administratie op het adres van een institutie wonen. Bij echtparen gebeurt het vrij vaak dat wanneer een van beide partners naar een verpleeghuis vertrekt en de andere op het oude adres blijft wonen, ook de vertrekkende partner ingeschreven blijft staan op het oude adres. Deze man of vrouw zien we derhalve niet terug in de institutionele bevolking. In deze gevallen is er een verschil tussen de de jure en de facto institutionele bevolking.

Trends in het verleden

De statistieken (van het CBS) bevatten geen langdurige tijdreeksen over de ontwikkeling van het aantal mensen dat naar een institutie verhuist. Er zijn echter wel gegevens bekend over de omvang van de institutionele bevolking, die

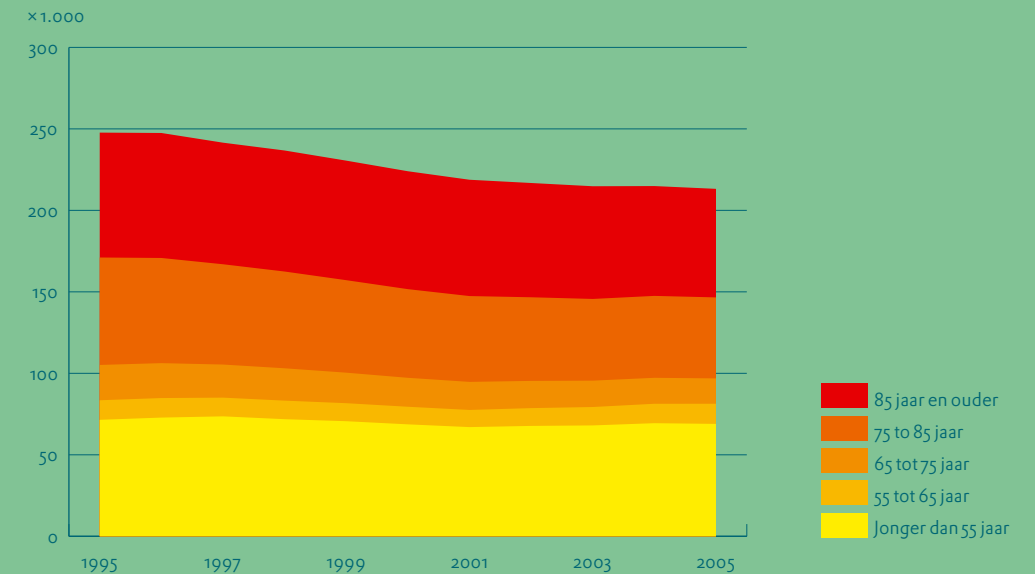
ver in de tijd teruggaan. Zo woonden in het begin van de twintigste eeuw ongeveer 100.000 mensen in een instelling, overwegend pleeghuizen en internaten (Harmsen & Prins 1999). Er werden destijds nog geen tehuizen speciaal voor ouderen gebouwd; wel waren er de zogenoemde hofjes. Na de Tweede Wereldoorlog werden er van overheidswege en in samenwerking met kerkelijke instellingen wel specifieke woonvoorzieningen voor ouderen gebouwd. In deze 'rusthuizen' stond het wonen en niet het verplegen centraal. Het aantal ouderen in deze tehuizen nam snel toe, en bereikte eind jaren zeventig, begin jaren tachtig een hoogtepunt.

In 1980 telden de institutionele woonvormen ruim 300.000 bewoners. Hierna nam de verzorgingscapaciteit van instellingen en tehuizen gestaag af, en in samenhang daarmee ook het aantal bewoners. De overheid voerde jegens ouderen een extramuraliseringsbeleid, waarin het aanbod van verzorgingshuisplaatsen werd beperkt en ouderen werden gestimuleerd langer zelfstandig te blijven wonen, met ondersteuning van de thuiszorg. Als gevolg van deze ontwikkeling daalde het aantal bewoners van verpleeg- en verzorgingshuizen in de periode 1998-2002 met 6 procent, terwijl gegeven de veroudering van de bevolking een stijging met 5 procent had mogen worden verwacht (Kok e.a. 2005).

Al met al woonden in 2004 ongeveer 215.000 personen in inrichtingen en tehuizen. De bevolking in institutionele huishoudens wordt daarbij voor een groot deel (ongeveer 60 procent) gevormd door vrouwen, en woont voor bijna de helft in een verzorgingshuis, vrouwen vaker dan mannen. Een gevolg van het extramuraliseringsbeleid (waarmee een opname in een verpleeg- of verzorgingshuis veelal wordt uitgesteld tot het moment waarop er vanwege ernstige fysieke of geestelijke problemen geen alternatieven meer zijn) is dat de populatie van verpleeg- en verzorgingshuizen, vergeleken met vroeger, steeds ouder wordt. Vooral ouderen tussen de 75 en 85 jaar verhuizen minder snel naar een tehuis. Bovendien zijn ouderen op het moment van verhuizing vaker alleenstaand en beschikken ze vaker dan voorheen over een zwakke gezondheid (Harmsen 2002). Ouderen willen overigens zelf ook zo lang mogelijk zelfstandig blijven wonen. Mede door de thuiszorg kan de stap naar geïnstitutionaliseerde verzorging ook steeds langer worden uitgesteld. In het verlengde hiervan zijn ook nieuwe woonvormen ontstaan, zoals aanleunwoningen en serviceappartementen.

Figuur 50 laat voor de periode 1995-2005 zien welke getalsmatige gevolgen deze ontwikkelingen hebben gehad voor de institutionele bevolking. In dit tijdvak is deze bevolking in omvang met ongeveer 15 procent gekrompen. In de leeftijdsklasse 75 jaar en ouder is de krimp, met circa 20 procent, veel sterker dan in de leeftijdsklasse tot 75 jaar, met een krimp van slechts 10 procent. De totale bevolking van 75 jaar en ouder is in dezelfde periode in omvang gegroeid met ongeveer 20 procent. Hierdoor is het aandeel van de institutionele bevolking in deze leeftijdsklasse gedaald van 17 naar 11 procent.

Figuur 50. Institutionele bevolking naar leeftijd, 1995-2005. Bron: CBS

Nationale analyse

Leeftijd en geslacht

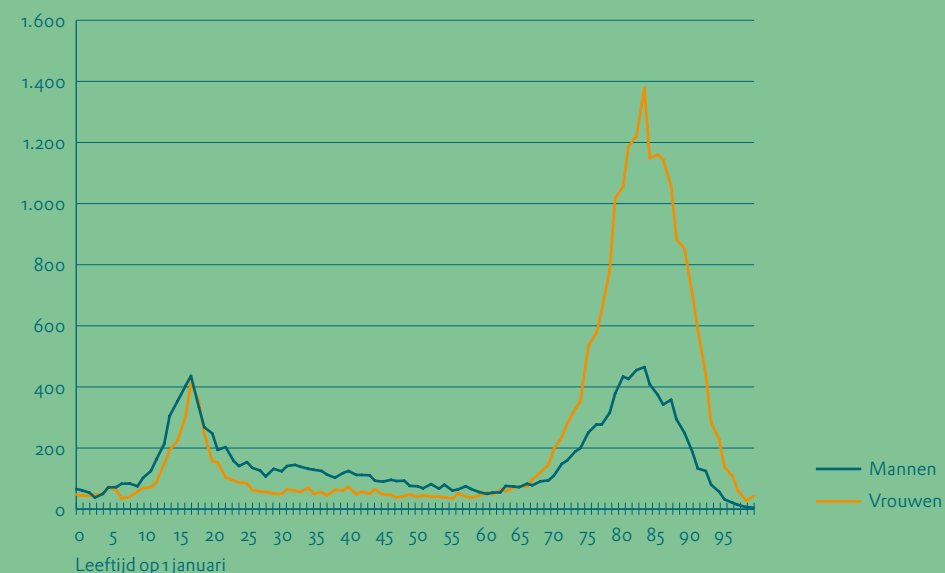
In 2004 zijn ongeveer 40.000 mensen institutioneel gaan wonen, zo'n 15.000 mannen en 25.000 vrouwen. Figuur 51 laat zien dat het daarbij tot 70-jarige leeftijd om relatief geringe aantallen gaat. Wel is een duidelijke piek zichtbaar tussen de 15 en 20 jaar; een leeftijdsklasse waarin kennelijk naar verhouding veel jongeren in een kindertehuis, gezinsvervangend tehuis of jeugdgevangenis terecht komen. Tussen de 70 en 85 jaar neemt het aantal ouderen dat institutioneel gaat wonen in snel tempo toe; uit Kullberg (2005) komt naar voren dat vanaf 75 jaar het aantal ouderen met matige of ernstige lichamelijke beperkingen het aantal zonder of met slechts lichte beperkingen begint te overstijgen. Boven de 85 jaar neemt het aantal ouderen dat institutioneel gaat wonen weer sterk af; dit houdt uiteraard verband met de sterke afname van het aantal personen door sterfte.

Opvallend is dat op (jonge en) middelbare leeftijden meer mannen dan vrouwen naar een instelling verhuizen. Dit hangt deels samen met het grotere aantal mannen dat in psychiatrische inrichtingen en gevangenissen verblijft. Op hoge leeftijden zijn de vrouwen (fors) in de meerderheid; rond 85 jaar verhuizen ongeveer driemaal zoveel vrouwen als mannen naar een instelling. Dit verschil wordt grotendeels veroorzaakt door het feit dat er op die leeftijd ook veel meer vrouwen dan mannen zijn (als gevolg van de hogere levensverwachting).

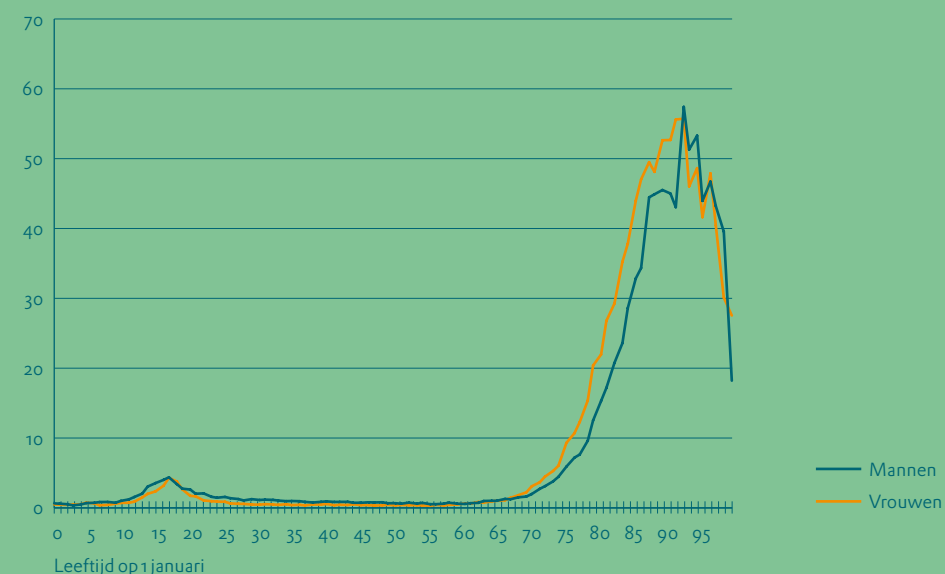
Gerelateerd aan de niet-institutionele bevolking is de oververtegenwoordiging op hoge(re) leeftijden van vrouwen veel minder sterk, hoewel deze wel blijft bestaan (zie figuur 52). Voor de hogere kans van vrouwen om in een instelling terecht te komen, zijn meerdere verklaringen mogelijk. Zeker in oudere samenwoonrelaties is de kans dat de vrouwen de zorg voor de mannen op zich nemen groter dan andersom. Dit betekent dat wanneer vrouwen hulpbehoevend worden, ook de kans groter is dat ze institutioneel gaan wonen dan wanneer de mannen extra zorg nodig hebben. Bovendien is in zulke relaties de kans dat de vrouwen de mannen overleven veel groter dan andersom, samenhangend met de hogere levensverwachting van vrouwen – in 2004 81 jaar voor vrouwen tegen 77 jaar voor mannen –, plus het feit dat vrouwen doorgaans een relatie hebben met een man die twee tot drie jaar ouder is. Dit betekent dat vrouwen op hogere leeftijden vaker dan mannen alleen komen te staan en aangewezen zijn op hulp van buitenaf. Mogelijk kan ook een rol spelen dat oudere vrouwen een wat ongunstiger gezondheidspositie hebben dan oudere mannen: chronische ziekten komen onder vrouwen vaker voor (Den Draak 2006).

De vertrekposities van mannen en vrouwen bij het institutioneel gaan wonen, vertonen in samenhang met het voorgaande duidelijke verschillen (figuur 53): veel meer vrouwen dan mannen woonden voor de verhuizing alleen. Daarnaast komen er verhoudingsgewijs meer jongens dan meisjes vanuit uit het ouderlijk huis in een instelling terecht.

Figuur 51. Institutioneel gaan wonen, 2004. Bron: CBS, bewerking RPB

Figuur 52. Kansen om institutioneel te gaan wonen, in procenten, 2004. Bron: CBS, bewerking RPB

In 2004 zijn ongeveer 4.500 paren institutioneel gaan wonen. In absolute zin is het aantal samenwonende mannen uiteraard gelijk aan het aantal samenwonende vrouwen dat naar een instelling verhuist, maar wanneer wordt gekeken naar de leeftijdspecifieke kansen om institutioneel te gaan wonen, blijken vrouwen hoger te scoren (zie figuur 54). Dit ondersteunt de veronderstelling dat vrouwen in (oudere) samenwonenrelaties vaker de zorg voor mannen op zich nemen dan andersom. Wat betreft de vertrekpositie 'alleenstaand' zijn de leeftijdspecifieke kansen om institutioneel te gaan wonen bij mannen en vrouwen vrijwel gelijk. Het feit dat er absoluut gezien veel meer alleenwonende vrouwen dan mannen institutioneel gaan wonen (in 2004 16.000 vrouwen tegen 6.000 mannen), heeft dus alles te maken met het feit dat er (op hogere) leeftijden veel meer alleenwonende vrouwen dan mannen zijn.

Herkomstgroepering

Het aantal allochtonen dat institutioneel gaat wonen is vergeleken met het aantal autochtonen zeer gering (zie figuur 55). In 2004 zijn ongeveer 33.000 autochtonen naar een instelling verhuist, tegen bijna 7.000 allochtonen, van wie ongeveer de helft van niet-westerse herkomst. Opvallend is dat er bijna tweemaal zoveel niet-westerse allochtone mannen als vrouwen institutioneel zijn gaan wonen. Onder de westerse allochtonen en autochtonen geldt een oververtegenwoordiging van vrouwen.

Ook wat betreft de leeftijdsverdeling is er een duidelijk verschil tussen niet-westerse allochtonen versus westerse allochtonen en autochtonen. Zo is het aandeel 65-plussers onder de niet-westerse allochtonen zeer gering (zie figuur 56). Ook in absolute aantallen gaat het om een zeer gering aantal, namelijk ongeveer 200. Met het oog op het (nog steeds) geringe aantal niet-westerse allochtonen van 65 jaar en ouder in Nederland, mag dit geen verwondering wekken. Niet-westerse allochtonen die institutioneel gaan wonen zijn dus relatief jong en in meerderheid van het mannelijk geslacht. Onder westerse allochtonen is het aandeel ouderen substantieel, met ongeveer 40 procent mannen en circa 70 procent vrouwen van 65 jaar en ouder. Dit (in vergelijking met niet-westerse allochtonen) hogere percentage hangt samen met het feit dat deze groep allochtonen wel veel ouderen telt. Hoewel de percentages onder autochtonen bij beide geslachten nog wat hoger liggen, lijkt het patroon van westerse allochtonen sterk op dat van autochtonen.

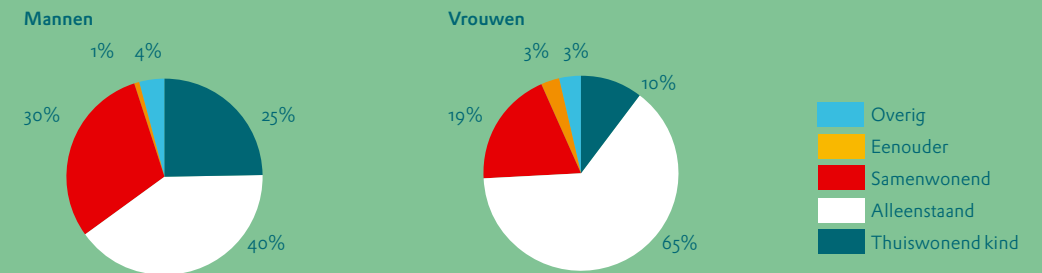
Regionale analyse

Provincies

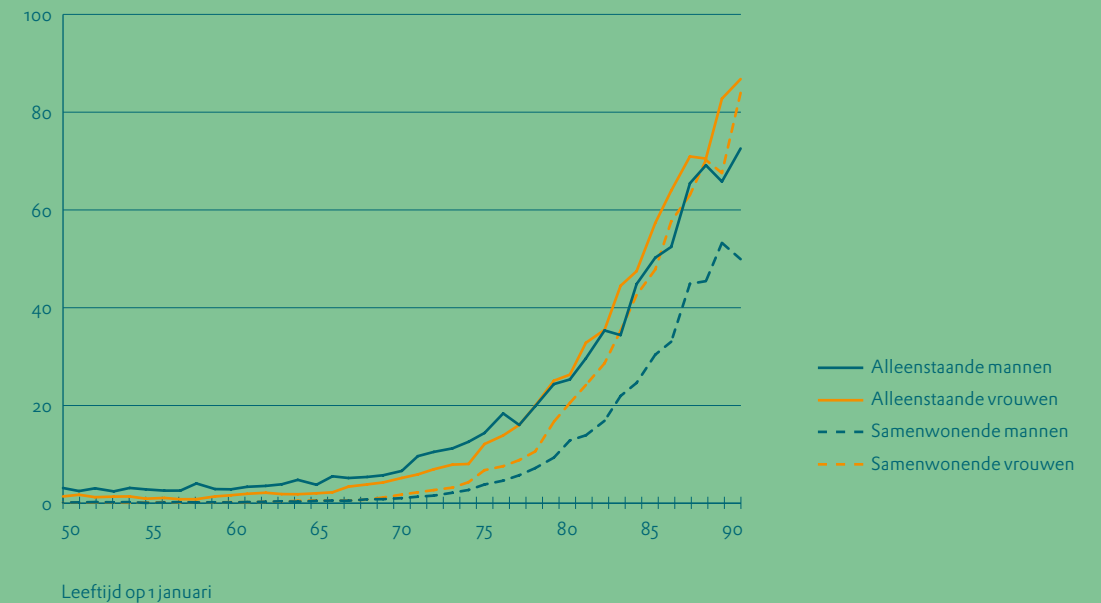
Zuid-Holland is koploper wat betreft het aantal personen dat in 2004 institutioneel is gaan wonen, met ruim 8.000 (figuur 57). Op de tweede plaats komt Noord-Holland, met ongeveer 6.500 personen. Gelderland en Noord-Brabant delen de derde plaats, met elk ongeveer 5.000 personen. In Flevoland is dat aantal (ongeveer 600) nog zeer gering, waarbij het aantal mannen vrijwel gelijk is aan het aantal vrouwen. In alle overige provincies verhuizen duidelijk meer

Figuur 53. Institutioneel gaan wonen naar huishoudenspositie bij vertrek, 2004.

Bron: CBS, bewerking RPB

Figuur 54. Kansen om institutioneel te gaan wonen naar huishoudenspositie bij vertrek, in procenten, 2004. Bron: CBS, bewerking RPB

vrouwen dan mannen naar een institutie. De (in twee opzichten) afwijkende positie van Flevoland wordt verklaard door het nog relatief kleine aantal ouderen, in combinatie met het feit dat het institutioneel gaan wonen zich vooral op hogere leeftijden afspeelt en het daarbij veel vaker om vrouwen dan mannen gaat.

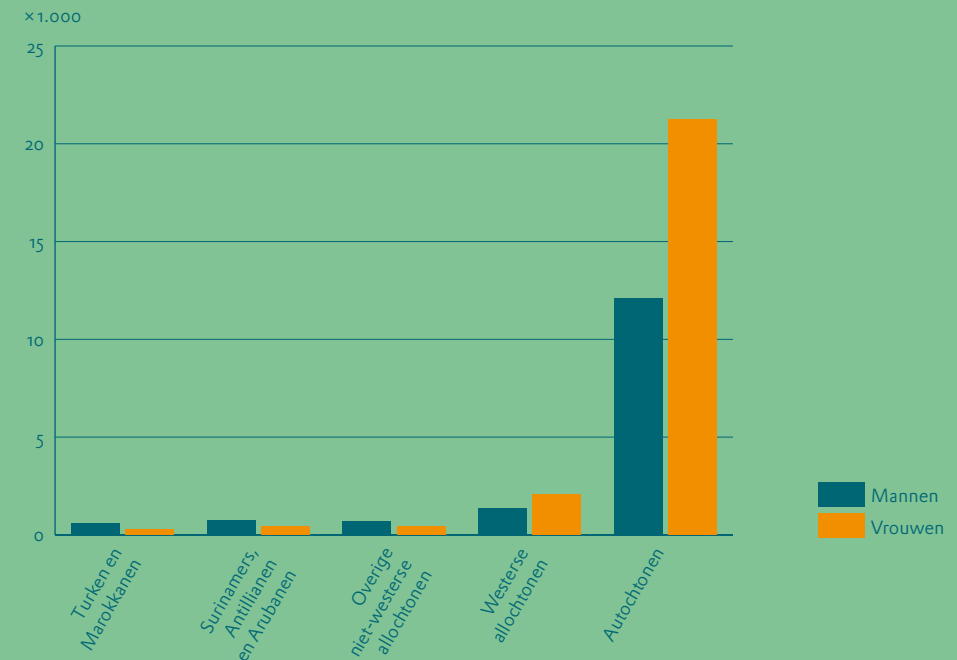
Om te kunnen beoordelen in hoeverre er provinciale verschillen zijn in de mate van het institutioneel gaan wonen, zijn in figuur 9 en 10 de aantallen per 1.000 inwoners van de betreffende provincie weergegeven. Bij mannen ligt dit cijfer in Drenthe, Zeeland, Groningen en Limburg wat hoger dan het landelijk gemiddelde, en in Flevoland, Overijssel en Noord-Brabant wat lager (zie figuur 58). Na correctie voor verschillen in de leeftijdsopbouw worden de verschillen tussen de provincies beduidend kleiner. Vooral Flevoland kruipt dicht naar het landelijk gemiddelde toe. Drenthe, Groningen en Limburg kennen ook na standaardisatie een wat hogere frequentie van institutioneel gaan wonen. Desondanks zijn de verschillen tussen de provincies vrij gering.

Bij vrouwen zijn (niet-gestandaardiseerd) de provinciale verschillen in de mate van het institutioneel gaan wonen sterker dan bij mannen (zie figuur 59). In Groningen ligt de frequentie twee keer hoger dan in Flevoland; bij mannen is de frequentie in Drenthe maar de helft hoger dan in Flevoland. Wederom geldt dat correctie voor verschillen in de leeftijdsopbouw leidt tot een sterke afname van de variatie. Dit geldt in het bijzonder voor Flevoland, waar de frequentie na standaardisatie dicht bij het landelijk gemiddelde ligt. Voor vrouwen geldt, net als bij mannen, dat de provinciale verschillen na standaardisatie gering zijn.

Institutioneel gaan wonen in (de vier grote) gemeenten

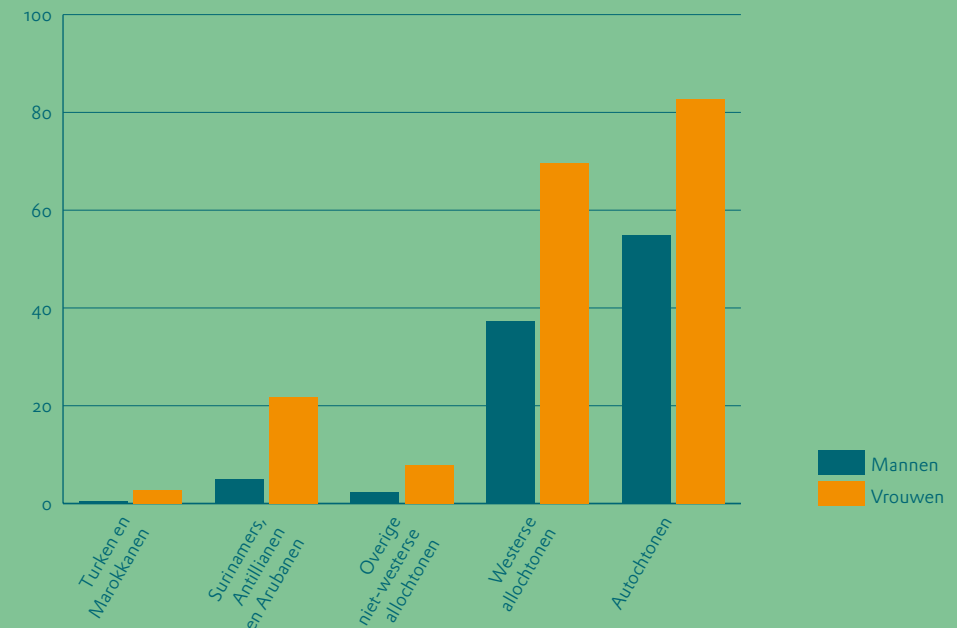
In het leeuwendeel van de gemeenten is het aantal personen dat institutioneel gaat wonen zeer gering: in 2004 ligt dit aantal in 80 procent van de gemeenten beneden de 100, in 10 procent tussen de 100 en 200 en in de overige 10 procent van de gemeenten boven de 200 personen. In figuur 60 is de 'top tien' weergegeven, waarvan de eerste vier plaatsen, zoals te verwachten viel, worden ingenomen door de vier grote steden. In Rotterdam en Amsterdam is het aantal vrijwel gelijk (ongeveer 1.800 personen); in Den Haag en vooral Utrecht zijn beduidend minder mensen institutioneel gaan wonen. De zes overige plekken in de top tien (waarbij het telkens om ongeveer 500 personen gaat) worden alle ingenomen door grotere stedelijke kernen. Per 1.000 van de bevolking gaan in deze tien gemeenten gemiddeld ongeveer drie inwoners institutioneel wonen. Voor Nederland als geheel ligt dit cijfer op 2,5. Dit betekent dat in deze tien gemeenten in relatieve zin iets meer mensen institutioneel gaan wonen dan in Nederland als geheel.

Figuur 55. Institutioneel gaan wonen naar herkomstgroepering, 2004. Bron: CBS, bewerking RPB

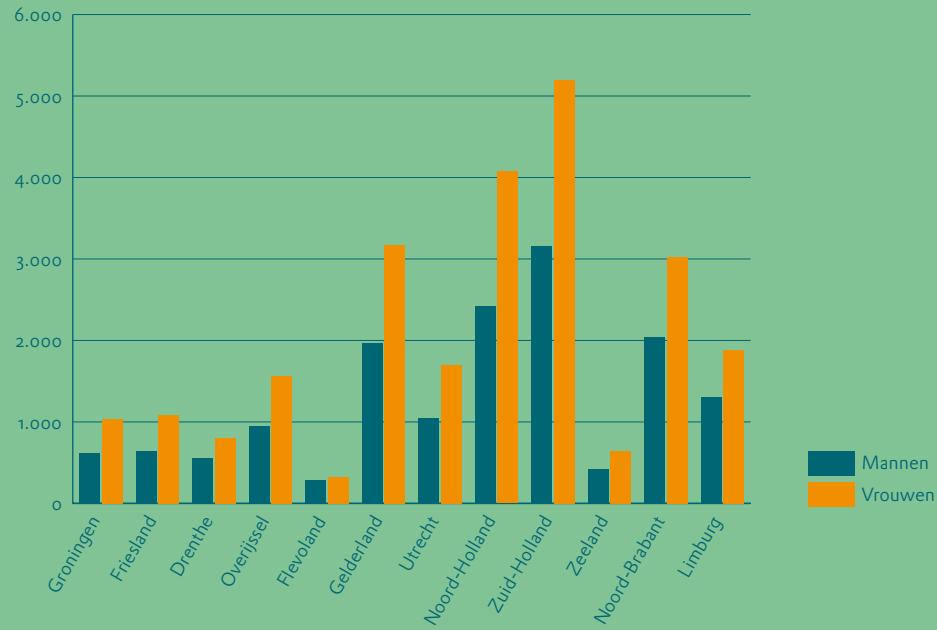

Figuur 56. 65-plussers die institutioneel gaan wonen als percentage van het totale aantal personen dat institutioneel gaat wonen per herkomstgroepering, 2004.

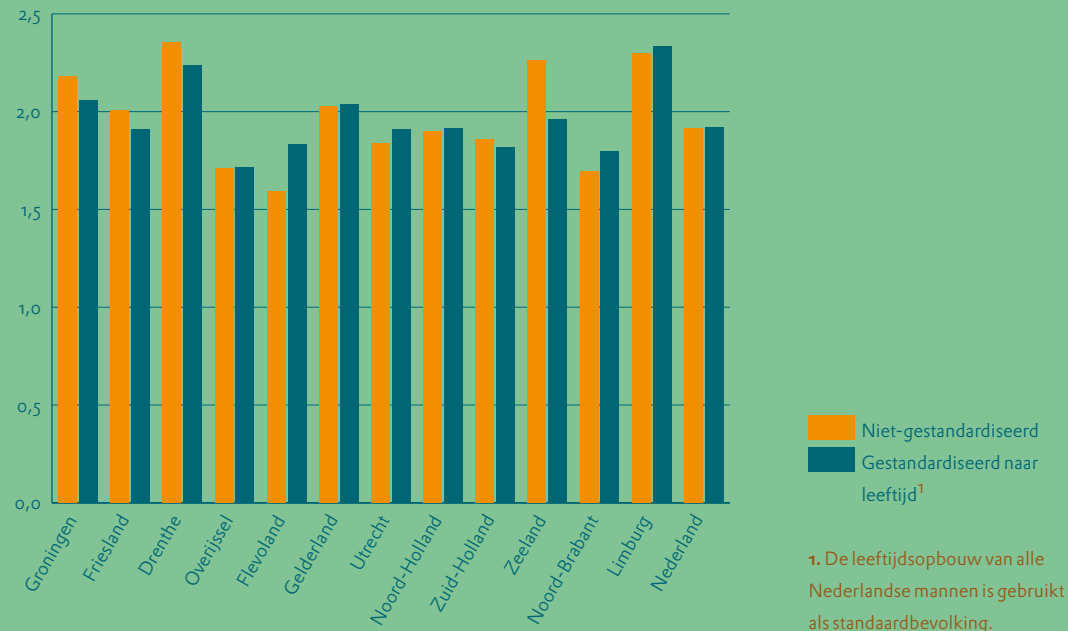
Bron: CBS, bewerking RPB

Figuur 57. Institutioneel gaan wonen per provincie, 2004. Bron: CBS, bewerking RPB

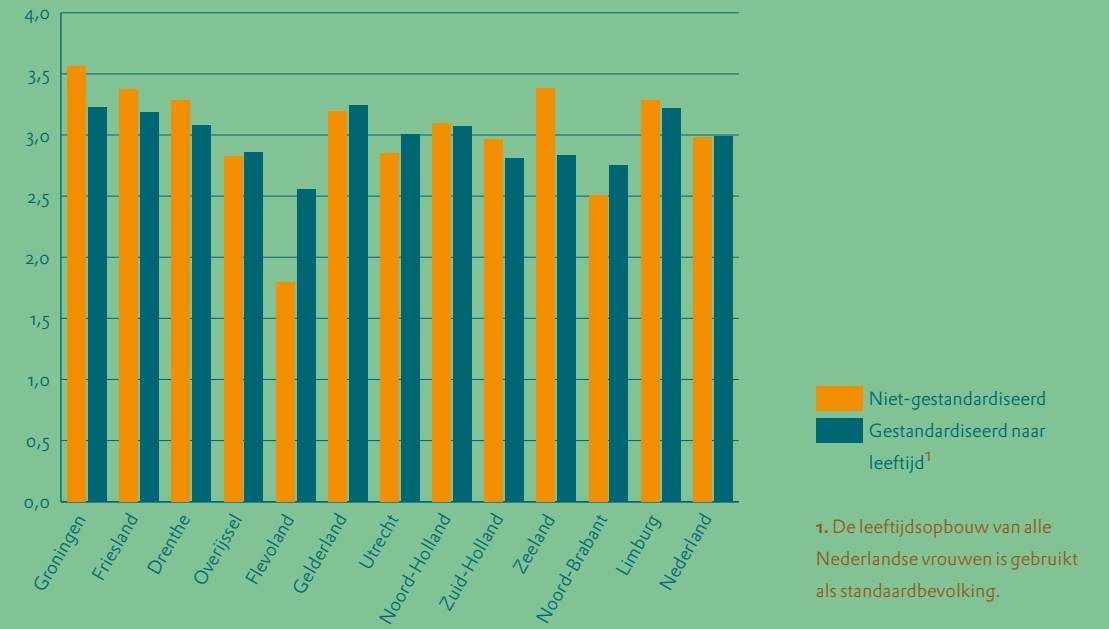

Figuur 58. Mannen die institutioneel gaan wonen per provincie, per 1.000 mannen in de betreffende provincie, 2004. Bron: CBS, bewerking RPB

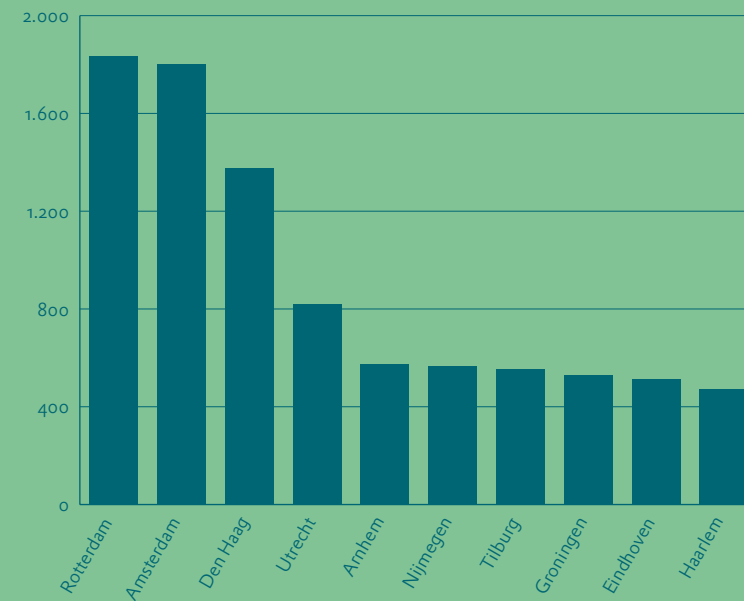
¹. De leeftijdsopbouw van alle Nederlandse mannen is gebruikt als standaardbevolking.

Figuur 59. Vrouwen die institutioneel gaan wonen per provincie, per 1.000 vrouwen in de betreffende provincie, 2004. Bron: CBS, bewerking RPB

¹. De leeftijdsopbouw van alle Nederlandse vrouwen is gebruikt als standaardbevolking.

Figuur 60. Top tien van gemeenten wat betreft het institutioneel gaan wonen, 2004. Bron: CBS, bewerking RPB

Conclusie

Het institutioneel gaan wonen vertoont slechts geringe regionale verschillen. Niet-gestandaardiseerd verhuizen relatief weinig mensen uit Flevoland naar een institutie, maar na correctie voor de relatief jonge leeftijdsopbouw, lijkt het patroon van Flevoland vrij sterk op het landelijk beeld.

Anno 2004 zijn er nog maar vrij weinig allochtonen die institutioneel gaan wonen. Dit houdt verband met de relatief jonge leeftijd van deze bevolkingsgroep, waardoor maar weinigen naar een verpleeg- of verzorgingshuis verhuizen.

EPILOOG

Huishoudensontwikkelingen in Nederland hangen samen met tal van demografische veranderingen die zich gedurende de levensloop van mensen voordoen. Wanneer kinderen het ouderlijk huis verlaten, neemt het aantal huishoudens toe, terwijl dat aantal door het vertrek naar een verzorgings- of verpleeghuis weer afneemt. Daarnaast leiden het gaan samenwonen en het uit elkaar gaan tot nieuwe huishoudens en/of veranderingen in de omvang van huishoudens. In deze publicatie zijn vier belangrijke demografische processen in de levensloop beschreven: het uit huis gaan, het gaan samenwonen, het uit elkaar gaan en het institutioneel gaan wonen. Hierbij lag de nadruk op de regionale variatie in deze processen én op verschillen in deze processen tussen uiteenlopende herkomstgroeperingen.

Wat betreft het ruimtelijk aspect is de belangrijkste conclusie dat er bij het uit huis gaan en bij relatieontbinding behoorlijke regionale verschillen zijn, maar deze voor het gaan samenwonen en het institutioneel gaan wonen vrijwel afwezig zijn. In het noorden van Nederland, Flevoland en Zeeland wordt doorgaans eerder uit huis gegaan dan in de rest van Nederland. In de grote gemeenten wordt in het algemeen vaker uit elkaar gegaan dan in de plattelandsgemeenten.

Veel pregnanter dan de regionale variatie blijken de verschillen tussen autochtonen en allochtonen te zijn, alsook tussen de diverse allochtone groepen. In 2006 maken autochtonen met 13 miljoen personen het merendeel van de Nederlandse bevolking uit. Daarnaast zijn er 3 miljoen allochtonen, wier aantal volgens de CBS-prognoses in de toekomst nog beduidend zal toenemen, terwijl de autochtone bevolking in omvang zal krimpen (Alders 2005). De allochtone bevolkingsgroei zal vooral plaatsvinden in de Randstad; in het bijzonder in de randgemeenten van de grote gemeenten zal het aantal (en aandeel) westerse en niet-westerse allochtonen beduidend toenemen (Van Duin e.a. 2006). Vanwege de geconstateerde, pregnante verschillen tussen de herkomstgroeperingen, is de aandacht in deze epiloog verder overwegend gericht op een vergelijking van hun levensloopprocessen.

De onderzochte processen van de levensloop vertonen vooral duidelijke verschillen tussen *Turken* en *Marokkanen* enerzijds en *autochtonen* anderzijds. Het verschil is al direct zichtbaar bij het uit huis gaan: Turkse en Marokkaanse jongeren verlaten gemiddeld ruim drie jaar eerder dan autochtone jongeren het ouderlijk huis; tussen de Turkse en Marokkaanse eerste en tweede generatie zijn er in dit opzicht amper verschillen. Bovendien gaan Turkse en Marokkaanse jongeren vervolgens veel vaker bij familie, kennissen of vrienden inwonen: ongeveer een op de drie jongeren, tegen een op de tien bij autochtonen.

Turken en Marokkanen gaan daarnaast minder vaak samenwonen dan autochtonen. De meesten gaan pas samenwonen na het trouwen, terwijl de meeste autochtone jongeren (eerst) ongehuwd gaan samenwonen. Ook wanneer wordt gekeken naar de huishoudenspositie voorafgaand aan het gaan samenwonen, wijken Turken en Marokkanen af van autochtonen. Veel vaker woonden ze daarvoor bij familie in en minder vaak nog bij de ouders thuis of alleen. De route naar het gaan samenwonen verloopt kennelijk voor veel Turken en Marokkanen anders dan bij autochtonen. Vooral voor vrouwen is het minder gebruikelijk om vanuit het ouderlijk huis alleen te gaan wonen en daarna te gaan samenwonen. In plaats daarvan gaan ze veelal bij familie inwonen en via dit tussenstation (pas) samenwonen.

Voorts is de stabiliteit van relaties onder Turken en Marokkanen geringer dan onder autochtonen: de kans om uit elkaar te gaan ligt bij de eersten ongeveer de helft hoger. Daarbij geldt dat de scheidingskans onder paren zonder kinderen beduidend groter is dan onder paren met kinderen. Wat betreft de situatie na het uit elkaar gaan, komt opnieuw de belangrijke rol van familieleden naar voren: vaak wordt er ingetrokken bij familie, terwijl autochtonen vaker alleen gaan wonen of weer bij de ouders intrekken.

Niet-westerse allochtonen vormen in Nederland nog steeds een relatief jonge bevolkingsgroep. Dit heeft tot gevolg dat het institutioneel gaan wonen onder hen nog zeer weinig voorkomt, aangezien het hierbij overwegend gaat om ouderen die naar een verpleeg- of verzorghuis verhuizen.

In ruimtelijk opzicht vertonen Turken en Marokkanen nauwelijks verschillen in de leeftijd bij het uit huis gaan; dit geldt zowel voor het niveau van landsdelen als voor de grote gemeenten. Bij autochtonen daarentegen, is er wel een duidelijke regionale variatie zichtbaar: in het noorden, Flevoland en Zeeland wordt eerder uit huis gegaan dan elders in Nederland. In de grote gemeenten is het patroon van autochtonen echter vergelijkbaar met het landelijk gemiddelde.

Ook in het gaan samenwonen is de regionale variatie bij Turken en Marokkanen gering, en zijn er weinig verschillen tussen de landsdelen en tussen stad en platteland. In het geval van allochtonen lijkt het samenwonen in de vier grote gemeenten in eerste instantie vaker voor te komen dan in de rest van Nederland. Hierbij speelt de oververtegenwoordiging van jongeren – die in een levensfase zitten waarin veelal een partner wordt gezocht – een belangrijke rol. Indien hiervoor wordt gecorrigeerd, verdwijnt het verschil grotendeels.

Zowel onder autochtonen als onder Turken en Marokkanen lijkt het uit elkaar gaan in Noord- en West-Nederland wat vaker voor te komen. In de vier grote gemeenten verbreken autochtonen vaker samenwoonrelaties dan doorsnee in Nederland. Vooral in Amsterdam ligt het scheidingscijfer voor autochtonen fors hoger dan het landelijk cijfer, maar ook in Den Haag, Rotterdam en Utrecht is het verschil aanzienlijk. Bij Turken en Marokkanen komen in alle vier steden de cijfers vrijwel overeen met de landelijke cijfers voor deze groeperingen.

Geconcludeerd kan worden dat regionale variatie in de verschillende processen van de levensloop bij Turken en Marokkanen in het algemeen beperkt tot afwezig is. De sterke concentratie van deze twee bevolkingsgroepen in de

(vier) grote gemeenten speelt hierbij een belangrijke rol. Voor autochtonen gaat deze bevinding niet op: bij het gaan samenwonen zijn er weliswaar geringe regionale verschillen, maar bij het uit huis gaan en het uit elkaar gaan is de regionale variatie aanzienlijk.

Surinamers, Antillianen en Arubanen verlaten net als Turken en Marokkanen eerder het ouderlijk huis dan autochtonen, maar in hun geval zijn de verschillen met autochtonen veel minder groot. Voorts geldt voor deze drie groeperingen dat de tweede generatie wat later uit huis gaat dan de eerste generatie. Bij het gaan samenwonen zijn de verschillen met autochtonen juist groter dan bij Turken en Marokkanen: Surinaamse, Antilliaanse en Arubaanse vrouwen gaan veel minder vaak samenwonen. Dit heeft mogelijk te maken met het 'Caribische patroon' van relatie- en gezinsvorming, waarbij vrouwen wel relaties hebben en kinderen krijgen, maar hun partner geen deel uitmaakt van het huishouden. Dit heeft ook gevolgen voor de vertrekpositie bij het gaan samenwonen: in vergelijking met autochtonen zijn veel meer vrouwen alleenstaande moeder op het moment van gaan samenwonen. Daarnaast zijn de samenwoonrelaties van Surinamers, Antillianen en Arubanen veel minder stabiel dan die van de overige herkomstgroeperingen; zo ligt de scheidingskans vergeleken met die van autochtonen zo'n drie keer hoger. Tevens is het aandeel dat na de scheiding eenouder wordt wat hoger dan onder de overige groeperingen.

Wat betreft de ruimtelijke dimensie van de levensloop zijn er bij Surinamers, Antillianen en Arubanen, net als bij Turken en Marokkanen, amper regionale verschillen te zien als het gaat om de leeftijd bij het verlaten van het ouderlijk huis. Wel gaan Surinamers, Antillianen en Arubanen woonachtig in West-Nederland minder vaak samenwonen dan in de overige landsdelen; mogelijk is het 'Caribische patroon' hier wat sterker dan elders. Ook in de vier grote gemeenten is een afwijkend patroon zichtbaar: in Den Haag en Utrecht gaan Surinamers, Antillianen en Arubanen vaker samenwonen dan in overig Nederland, en in Rotterdam en Amsterdam wat minder vaak. Bij het uit elkaar gaan geldt een andere situatie: in Amsterdam en Rotterdam is het aantal scheidingen groter dan landelijk voor deze drie groeperingen, terwijl deze cijfers elkaar in Den Haag en Utrecht nauwelijks ontlopen.

Concluderend kan worden gesteld dat de regionale variatie in de processen van de levensloop bij Surinamers, Antillianen en Arubanen een wisselend beeld oplevert: bij het uit huis gaan is vrijwel geen variatie zichtbaar, terwijl er bij het gaan samenwonen en het uit elkaar gaan wel regionale verschillen zijn.

In het algemeen lijkt de levensloop van de overige *niet-westerse allochtonen* vrij sterk op die van Turken en Marokkanen, hoewel de verschillen met autochtonen meestal wat minder groot zijn. Het gaat hierbij om een sterk gemêleerde groepering, afkomstig uit een groot aantal landen. Overige niet-westerse allochtonen wijken overigens in vergelijking met Turken en Marokkanen wel duidelijk af bij het gaan samenwonen: bij Turken en Marokkanen zijn er in dit opzicht vrijwel geen verschillen tussen de vier grote gemeenten onderling en de rest van Nederland, terwijl het gaan samenwonen onder overige niet-

westerse allochtonen in Den Haag aanmerkelijk vaker voorkomt dan in de drie andere grote steden én elders in Nederland. Mogelijk herbergt deze gemeente door de aanwezigheid van diverse internationale instellingen niet-westerse allochtonen die naar herkomst en/of sociaaleconomische kenmerken afwijken van die in de andere (grote) gemeenten.

Voor de *westerse allochtonen* geldt in het algemeen dat hun levensloop sterk lijkt op die van autochtonen. Dit geldt voor vrijwel alle onderscheiden processen van de levensloop, ook als het gaat om de regionale variatie daarin.

BIJLAGE: METHODOLOGIE

Beperkingen van de gebruikte data

De gegevens die voor de analyses zijn gebruikt, zijn afkomstig uit de jaarlijkse huishoudensstatistiek van het CBS, die op haar beurt is afgeleid uit de Gemeentelijke Basis Administratie. De data betreffen de bevolking naar leeftijd, geslacht, herkomstgroepering en huishoudenspositie per 1 januari voor de periode 1995-2004.

Hoewel de gegevens afkomstig zijn uit de bevolkingsregisters van alle Nederlandse gemeenten, bestaan er beperkingen bij het bepalen van de bevolking naar huishoudenspositie. Dit houdt verband met het feit dat het samenwonen als zodanig niet in de bevolkingsregisters wordt weergegeven. Wanneer twee personen woonachtig op één adres met elkaar zijn getrouwd, dan worden zij in de jaarlijkse huishoudensstatistiek van het CBS gekenmerkt als samenwonend. Ook indien op één adres een ouder met haar kinderen woonachtig is en er tevens een andere persoon woont die deze kinderen heeft erkend, dan worden de twee volwassenen gekarakteriseerd als samenwonend. In de andere gevallen waarin meerderjarige personen op één adres staan ingeschreven, krijgen deze door het CBS de huishoudenspositie alleenstaand, samenwonend of overig toegewezen. Hierbij is het mogelijk dat twee dezelfde personen in het ene jaar de huishoudenspositie alleenstaand krijgen en het andere jaar samenwonend. Dit zou tot gevolg hebben dat het bepalen van overgangen op basis van het vergelijken van twee januaristanden, een (beduidende) overschatting zou opleveren van het aantal personen dat in dat jaar uit elkaar is gegaan of is gaan samenwonen. Om dit te voorkomen heeft het CBS de januaristanden uit de huishoudensstatistiek onderling consistent gemaakt. Dit houdt bijvoorbeeld in dat twee personen die op 1 januari van het ene jaar als samenwonend (dan wel alleenstaand) zijn gekarakteriseerd, op 1 januari van het volgende jaar opnieuw de positie samenwonend (dan wel alleenstaand) krijgen toegewezen indien ze beide nog steeds op hetzelfde adres woonachtig zijn.

Het gebruik van deze bron brengt ook andere beperkingen met zich. Dit heeft te maken met het feit dat veranderingen tussen huishoudensposities worden afgeleid door de januaristanden van twee opeenvolgende kalenderjaren te vergelijken. Wanneer binnen een bepaald kalenderjaar meerdere veranderingen in de huishoudenspositie plaatsvinden, zal het aantal overgangen worden onderschat. Als bijvoorbeeld iemand die alleenwoont gaat samenwonen en vervolgens binnen hetzelfde jaar weer gaat scheiden, wordt in dit geval geen enkele overgang tussen huishoudensposities afgeleid. Aangezien bij de regionale prognose de nadruk ligt op het voorspellen van de stand van de bevolking (naar huishoudenspositie) op 1 januari van elk jaar (en niet op het

aantal overgangen), heeft deze onderschatting geen praktische consequenties. Van primair belang is dus kennis te hebben van de huishoudenspositie aan het begin van opeenvolgende kalenderjaren. Op basis hiervan worden overgangen bepaald, waarbij de onzichtbare derhalve niet worden meegeënen.

Een veel belangrijker nadeel van deze methodiek is dat er inconsistenties tussen de geslachten kunnen optreden. Dit geldt bijvoorbeeld voor het afleiden van het aantal personen dat uit elkaar gaat: in 2003 zijn er 8.000 meer mannen dan vrouwen die uit elkaar gaan. Mogelijk gaan vrouwen na een scheiding vaker dan mannen in hetzelfde jaar opnieuw samenwonen, zodat voor hen geen overgang wordt afgeleid.

Gebruikte maten bij de analyse van overgangen tussen huishoudensposities

Uit huis gaan

Het uit huis gaan kan aan de hand van diverse maten worden geanalyseerd. Zo kan in principe worden gekeken naar het leeftijds patroon van de aantallen kinderen die uit huis gaan, waarbij verschillende kalenderjaren kunnen worden vergeleken. Dit kan echter een vertekend beeld geven van ontwikkelingen in de tijd, omdat hierin leeftijdsopbouw effecten een rol kunnen spelen. Wanneer bijvoorbeeld in bepaalde jaren veel meer kinderen zijn geboren dan in andere jaren, heeft dit doorgaans tot gevolg dat er in een bepaald kalenderjaar op bepaalde leeftijden hogere aantallen uit huis gaande kinderen zijn (dan in voorafgaande jaren), zonder dat er sprake hoeft te zijn van versnellingen in het proces van het uit huis gaan. Ook voor het vergelijken van regio's geldt dat leeftijdsopbouw effecten tot een onzuiver beeld van regionale verschillen kunnen leiden, bijvoorbeeld als in bepaalde regio's op bepaalde leeftijden (waarop vaak uit huis wordt gegaan) veel meer kinderen aanwezig zijn dan in de andere regio's. Voor deze leeftijdsopbouw effecten kan worden gecorrigeerd door op elke leeftijd de kans om uit huis te gaan te berekenen. Door deze kansen in een zogenaamde overlevingstafel toe te passen, kan een beeld worden verkregen van het percentage kinderen dat op elke leeftijd nog thuis woont. Voorts kan op basis van deze tafel een samenvattende indicator voor het proces van het uit huis gaan worden berekend namelijk de gemiddelde leeftijd waarop het ouderlijk huis wordt verlaten. Met deze indicator is het mogelijk een zuiver beeld te geven van ontwikkelingen in de tijd of verschillen tussen regio's.

De overlevingstafelmethode werkt als volgt. Op 14-jarige leeftijd wonen alle kinderen nog thuis (de zogenaamde radix van de overlevingstafel bedraagt dan bijvoorbeeld 100). Voor de berekening van het percentage thuiswonende kinderen op 15-jarige leeftijd wordt eerst de kans op het uit huis gaan met 15 jaar toegepast op het initiële percentage thuiswonende kinderen. Dit levert het aantal uit huis gaande kinderen op, uitgedrukt in procentpunten. Vervolgens wordt dit aantal afgetrokken van het oorspronkelijke percentage van 100. Voor de hogere leeftijden wordt eenzelfde procedure toegepast: voor bijvoorbeeld het percentage thuiswonende kinderen op 16-jarige leeftijd moet de kans op het uit huis gaan met 16 jaar worden toegepast op het percentage thuiswonende

kinderen van 15 jaar; het resulterende aantal uit huis gaande kinderen moet weer van dit percentage worden afgetrokken. Op deze manier laat de curve van 'overlevenden' (de nog thuiswonende kinderen) een continu dalend verloop zien (tenzij de kans op het uit huis gaan 0 is, waardoor het aantal thuiswonende kinderen in de betreffende leeftijd niet verder daalt). Met behulp van de berekende aantallen kinderen die op de verschillende leeftijden het ouderlijk huis verlaten, kan vervolgens de gemiddelde leeftijd bij het uit huis gaan worden berekend.

Gaan samenwonen en uit elkaar gaan

Bij het gaan samenwonen en het uit elkaar gaan kan in eerste instantie worden gekeken naar het absolute aantal personen dat gaat samenwonen/uit elkaar gaat. In dit kader kunnen ook leeftijdspatronen worden beschouwd. Voor het gaan samenwonen kan de analyse verder worden verdiept door deze aantallen uit te splitsen naar de 'vertrekpositie', ofwel de huishoudenspositie vóór het gaan samenwonen. Bij het uit elkaar gaan kan worden gekeken naar de 'vestigingspositie', ofwel de huishoudenspositie ná het samenwonen. Voor een zuivere vergelijking tussen regio's (of voor zuivere ontwikkelingen in de tijd) schieten absolute aantallen evenwel tekort. De zogenaamde risicobevolking kan namelijk tussen regio's (of in de tijd) sterk verschillen. Bij het uit elkaar gaan wordt de risicobevolking gevormd door samenwonenden, bij het gaan samenwonen door niet-samenwonenden. Wanneer deze bevolking in de ene regio veel omvangrijker is dan in de andere regio, valt te verwachten dat er in de laatste regio relatief veel meer mensen uit elkaar gaan/gaan samenwonen. Omdat beneden de 15 jaar nog (vrijwel) niet wordt samengewoond, wordt dit deel van de bevolking niet tot de risicobevolking gerekend.

Bij het gaan samenwonen kan voor verschillen in de risicobevolking worden gecorrigeerd door op elke leeftijd de kans te berekenen om te gaan samenwonen (voor niet-samenwonenden); bij het uit elkaar gaan kan dit worden gedaan door voor samenwonenden op elke leeftijd de kans te berekenen om uit elkaar te gaan. Omdat het lastig is om telkens sets van kansen te vergelijken tussen regio's (of in de tijd), is het raadzaam te werken met samenvattende indicatoren. Intuïtieve indicatoren verdienen hierbij de voorkeur: indicatoren die meteen kunnen worden begrepen zonder inzicht te hebben in de achterliggende berekeningswijze. Bij het proces van huwelijksluiting bijvoorbeeld, vormt de kans om ooit te gaan trouwen een dergelijke indicator. Voor het proces van het gaan samenwonen zou de kans om ooit te gaan samenwonen eenzelfde rol kunnen vervullen. Voor het berekenen van deze indicator is het echter nodig onderscheid te maken tussen het voor het eerst gaan samenwonen en opnieuw gaan samenwonen. De analyses in deze publicatie zullen worden gebruikt voor het opstellen van de regionale huishoudensprognose. In deze prognose wordt niet gewerkt met het onderscheid tussen de eerste keer gaan samenwonen en opnieuw gaan samenwonen, omdat dit voor de berekening van het aantal huishoudens op regionaal niveau niet nodig is en dus extra werk zou betekenen. Om deze reden zal in de analyse evenmin naar dit onderscheid worden gekeken.

Een andere samenvattende indicator, die helaas minder intuïtief is, betreft het aantal personen dat gaat samenwonen per 1.000 niet-samenwonenden. Bij het uit elkaar gaan is in dit kader gekeken naar het aantal personen dat uit elkaar gaat per 1.000 samenwonenden. Deze maat zal in de praktijk ver beneden het maximum (van 1.000) blijven steken, omdat het onwaarschijnlijk is dat de gehele risicobevolking in een bepaald jaar zal gaan samenwonen/uit elkaar zal gaan. Voorts is deze maat gevoelig voor leeftijdsopbouw-effecten: wanneer de ene regio veel meer personen telt in de leeftijden waarop frequent wordt samengewoond/uit elkaar wordt gegaan, zal deze maat hoger uitvallen dan in regio's waar dit niet het geval is. Om het effect van leeftijdsopbouw-effecten (in de risicobevolking) uit te schakelen, dienen de cijfers zowel bij het gaan samenwonen als het uit elkaar gaan te worden gestandaardiseerd.

Kaarten met de gemiddelde leeftijd bij het uit huis gaan op gemeentelijk niveau

In het hoofdstuk over het uit huis gaan, zijn op gemeentelijk niveau enkele kaarten gepresenteerd met gegevens over de gemiddelde leeftijd bij het uit huis gaan (uitgesplitst naar geslacht en bij de mannen ook naar herkomst-groepering). Bij het analyseren van de gegevens op gemeentelijk niveau bleek echter dat er vaak, vooral in de kleinere gemeenten, slechts geringe aantallen kinderen zijn (in bepaalde herkomstgroeperingen) in de leeftijden waarop uit huis wordt gegaan (ofwel in de leeftijdsrange 15-34 jaar). Om toevalsfluctuaties zo veel mogelijk uit te schakelen, zijn deze gegevens volgens de onderstaande methodiek bewerkt.

Per gemeente is eerst nagegaan of het aantal mannen of vrouwen in de leeftijdsklasse 15-34 jaar (in 2003) minstens 400 bedroeg. Als dat het geval was, is de gemiddelde leeftijd bij het uit huis gaan van de betreffende gemeente berekend. Als dat niet zo was, is voor de COROP-regio waartoe de betreffende gemeente behoort, nagegaan of het aantal mannen in de leeftijdsklasse 15-34 jaar (in de betreffende herkomstgroepering) minstens 400 bedroeg. Indien deze grens werd gehaald, kreeg de gemeente het COROP-gemiddelde. Werd ook dit niet gehaald, is voor de provincie waartoe de betreffende gemeente behoort, nagegaan of het aantal van 400 jongens in de genoemde leeftijds-klasse (in de betreffende herkomstgroepering) werd gehaald. Als dat het geval was, kreeg de gemeente het provinciale gemiddelde. Was zelfs dat niet haalbaar, dan is het landelijk cijfer (voor de betreffende herkomstgroepering) aan de gemeente toegekend.

Een aan deze methodiek verbonden nadeel is dat bepaalde gemeenten in een COROP-regio een 'eigen' gemiddelde leeftijd bij het uit huis gaan hebben gekregen, terwijl andere gemeenten het cijfer van de COROP-regio kregen toebedeeld. Voor deze andere gemeenten geldt dat het COROP-cijfer berekend op basis van de gemeenten exclusief de gemeenten met de eigen gemiddelde leeftijd een zuiverder beeld oplevert van de gemiddelde leeftijd bij uit huis gaan. Gelijksortige nadelen gelden voor de keuze voor het provinciale of landelijke cijfer voor een bepaalde gemeente. Er is toch voor deze methodiek

gekozen, omdat de zuiverder berekeningswijze gepaard gaat met een bewerkelijke berekeningsmethode.

Huishoudenspositie van immigranten en emigranten

Veranderingen in de samenstelling van de bevolking naar huishoudenspositie hangen niet alleen samen met processen in de levensloop, maar ook met de huishoudenssamenstelling van immigranten en emigranten. Hierop wordt in deze bijlage in kort bestek ingegaan, uitgaande van de waargenomen aantallen in de periode 2002-2004.

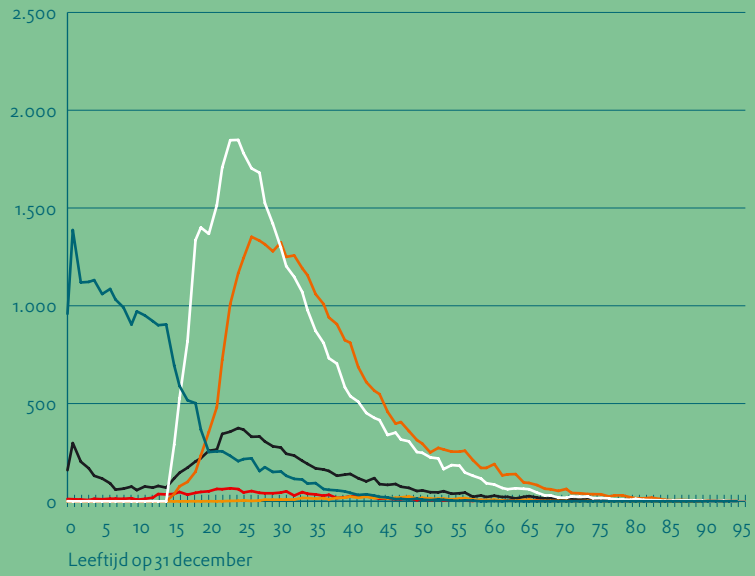
Figuur 61 geeft (op basis van het driejaarsgemiddelde) voor immigranten het leeftijds patroon weer naar de huishoudenspositie na aankomst, uitgesplitst naar mannen en vrouwen. Hieruit komen duidelijke geslachtsverschillen naar voren. Tot ongeveer 30 jaar is het aantal alleenstaande mannen beduidend groter dan het aantal samenwonende mannen, terwijl boven die leeftijd het aantal samenwonende mannen systematisch iets hoger ligt. Bij vrouwen gaat tot 23 jaar het aantal vrouwen dat alleenstaand naar Nederland komt vrijwel gelijk op met het aantal dat samenwonend is, terwijl boven die leeftijd het aantal samenwonende vrouwen aanzienlijk hoger ligt. Wat betreft het totaal over alle leeftijden geldt dat het aandeel samenwonende vrouwen, met ruim 40 procent, beduidend groter is dan dat bij mannen (ongeveer 30 procent). De verschillen tussen mannen en vrouwen hangen waarschijnlijk samen met verschillen in migratiemotieven. Veel arbeidsmigranten zijn namelijk alleenstaand, en het is waarschijnlijk dat er veel meer mannen dan vrouwen als arbeidsmigrant naar Nederland komen. Bij het migratiemotief gezinshereniging gaat het voornamelijk om in het herkomstland achtergebleven vrouwen die zich later bij de al geëmigreerde partner voegen. Dit is waarschijnlijk de reden waarom het aantal samenwonende vrouwen bij immigratie beduidend groter is dan het aantal samenwonende mannen. De groep samenwonende immigranten bestaat voor een ander deel uit arbeidsmigranten die samen met hun partner hier komen.

Figuur 62 geeft voor emigranten een beeld van het leeftijds patroon naar huishoudenspositie voor vertrek. Zowel bij de mannen als de vrouwen vertoont het patroon een sterke gelijkenis met dat bij immigratie.

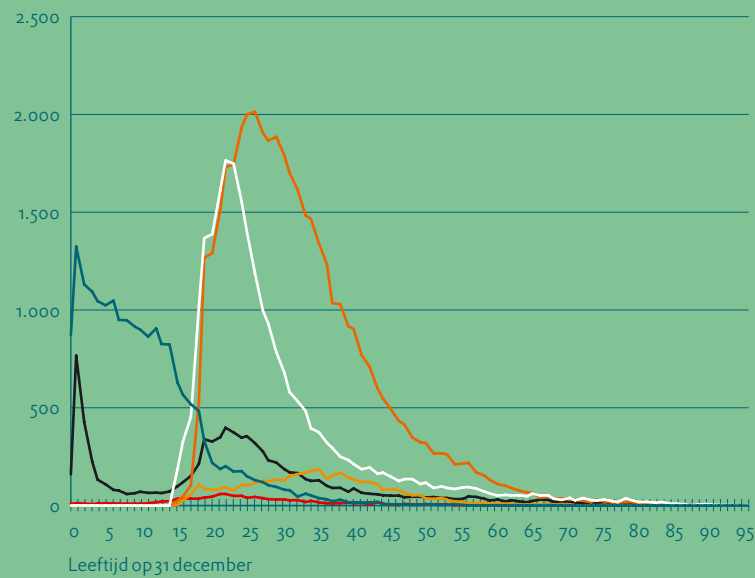
Figuur 61. Immigranten naar huishoudenspositie, driejaarsgemiddelde 2002-2004.

Bron: CBS, bewerking RPB

Mannen

Vrouwen

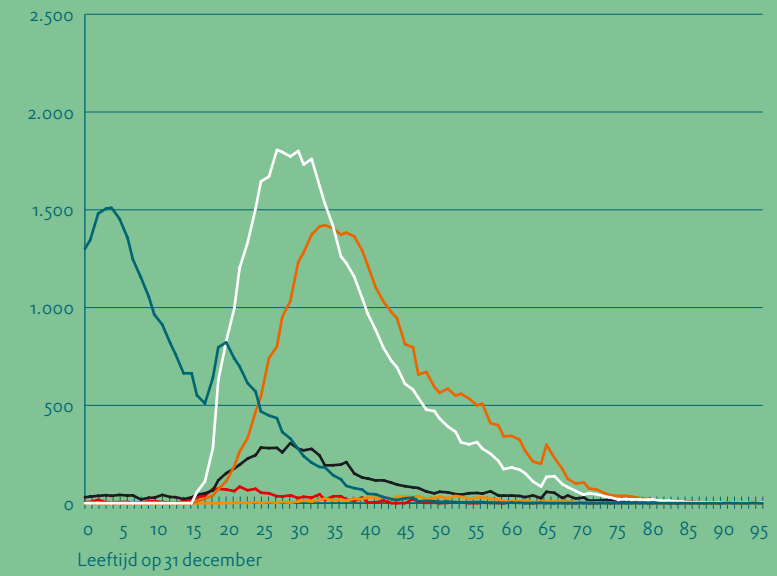

- Thuiswonend kind
- Alleenstaand
- Samenwonend
- Eenouder
- Overig
- Institutioneel

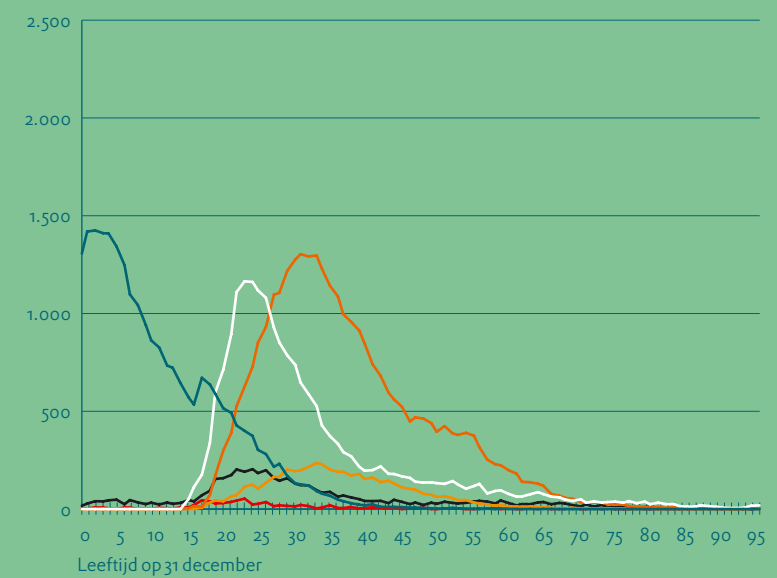
Figuur 62. Emigranten naar huishoudenspositie, driejaarsgemiddelde 2002-2004.

Bron: CBS, bewerking RPB

Mannen

Vrouwen

- Thuiswonend kind
- Alleenstaand
- Samenwonend
- Eenouder
- Overig
- Institutioneel

LITERATUUR

- Aassve, A., F.C. Billari, S. Mazzucco & F. Ongaro (2001), *Leaving home ain't easy. A comparative longitudinal analysis of ECHP data*, MPIDR Working Paper, Rostock: Max Planck Institute for Demographic Research.
- Alders, M. (2001), 'Relatie- en gezinsvorming van allochtonen', *Maandstatistiek van de Bevolking* 49 (11): 16-21.
- Alders, M. (2005), 'Allochtonenprognose 2004-2050. Belangrijkste uitkomsten', *Bevolkingstrends* 53 (1): 32-41.
- Alders, M. & D. Manting (1999), 'Household scenarios for the European Union, 1995-2025', paper voor de European Population Conference EPC99, 30 augustus-3 september, Den Haag.
- Alders, M., C. Harmsen & E. Hooghiemstra (2001), 'Relatievorming van allochtonen', in: J. Garssen, J. de Beer, P. Cuyvers & A. de Jong (red.) (2001), *Samenleven. Nieuwe feiten over relaties en gezinnen*, Voorburg: CBS.
- Baanders, A. (1995), 'Uitvliegen of uitstellen. Reacties op het economisch klimaat', *Bevolking en Gezin* 1: 1-26.
- Beer, J. de & I. Deerenberg (2005), 'Regionale verschillen in vruchtbaarheid. Een verklarend model', *Bevolkingstrends* 53 (1): 46-56.
- Billari, F.C., D. Philipov & P. Baizan (2001), 'Leaving home in Europe. The experience of cohorts born around 1960', *International Journal of Population Geography* 7 (5): 339-356.
- Bras, H. & J. Kok (1999), 'Naturally, every child was supposed to work. Family determinants of the leaving home process in the Netherlands, 1850-1940', paper voor de workshop 'Leavers and stayers in Euro-Asian society', 18-20 juni, Den Haag.
- Distelbrink, M. & A. de Graaf (2005), *De demografische levensloop van jonge Turken en Marokkanen*, Den Haag/Voorburg: NGR/CBS.
- Draak, M. den (2006), 'Gezondheid', in: A.H. de Boer (red.), *Rapportage ouderen 2006. Veranderingen in de leefsituatie en levensloop*, Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Duin, C. van, A. de Jong & R. Broekman (2006), *Regionale bevolkings- en allochtonenprognose 2005-2025*, Den Haag: RPB/CBS.
- Ekamper, P. & M. van Huis (2004), *Verhuizingen en huishoudensveranderingen in Nederland. Verschillen tussen COROP-regio's*, Den Haag: NIDI.
- Ekamper P. & M. van Huis (2005), 'Verhuizingen en huishoudensveranderingen in Nederland. Verschillen tussen COROP-regio's', *Bevolkingstrends* 53 (1): 84-89.
- Fokkema, T. & A.C. Liefbroer (1999), 'Brengt werken echtscheiding dichterbij? De invloed van economische onafhankelijkheid op de echtscheidingskans van vrouwen geboren in de periode 1903-1937', *Mens en Maatschappij* 74: 62-81.
- Graaf, A. de (2003), 'Jonge vrouwen stellen samenwonen uit', CBS *Webmagazine*, 29 december 2003.
- Graaf, A. de (2004), 'Jongeren eerder uit huis', CBS *Webmagazine*, 28 juni 2004.
- Graaf, A. de (2006), 'Meeste 50'ers nog getrouwd met eerste partner', CBS *Webmagazine*, 12 juni 2006.

- Graaf, A. de & L. Steenhof (1999), 'Relatie- en gezinsvorming van generaties 1945-1979. Uitkomsten van Onderzoek Gezinsvorming 1998', *Maandstatistiek van de Bevolking* 47 (12): 23-39.
- Graaf, P.M. de & M. Kalmijn (1999), 'Verschillen in echtscheidingscijfers tussen Nederlandse gemeenten. Een verklaring vanuit sociologisch en demografisch perspectief', *Maandstatistiek van de Bevolking* 47 (11): 15-24.
- Harmsen C. (2002), 'Minder snel naar het verzorgingshuis', cbs *Webmagazine*, 13 mei 2002.
- Harmsen, C. & H. Nicolaas (2005), 'Huishoudensprognose 2004-2050. Ontwikkelingen naar huishoudenspositie', *Bevolkingstrends* 53 (2): 28-32.
- Harmsen, C. & K. Prins (1999), 'A rapid increase in numbers', in: J. Garssen e.a. (red.), *Vital events. Past, present and future of the Dutch population*, Voorburg/Heerlen: Statistics Netherlands.
- Harmsen, C. & H. Schapendonk-Maas (2001), 'Uit huis... en dan', *Maandstatistiek van de Bevolking* 49 (2): 21-22.
- Harmsen, C. & L. Steenhof (2003), 'Demografische levensloop van jongeren na uit huis gaan', *Bevolkingstrends* 51 (3) 38-44.
- Holdsworth, C. & M. Irazoqui Solda (2002), 'First housing moves in Spain. An analysis of leaving home and first housing acquisition', *European Journal of Population* 18: 1-19.
- Holdsworth, C., D. Voast & M. Tranmer (2002), 'Leaving home in Spain. When, where and why', *Regional Studies* 36 (9): 989-1004.
- Hooghiemstra, E. (2004), 'De dynamiek en complexiteit van het kiezen van een partner over de grens. Ontwikkelingen en achtergronden van de partnerkeuze van Turken en Marokkanen in Nederland', *Bevolking en Gezin* 33 (2): 79-102.
- Hoorn, W.D. van (2000), 'Alleen wonen: liever wel of liever niet. Over vrijers, twijfelaars, spijtoptanten en vrijgezellen', *Demos* 16 (3): 17-20.
- Hoorn, W. van (2001), 'Weg van moeders pappot', in: J. Garssen, J. de Beer, P. Cuyvers & A. de Jong (red.), *Samenleven. Nieuwe feiten over relaties en gezinnen*, Voorburg: cbs.
- Huis, L.T. & H. Visser (2001), 'Weer samenwonen na scheiding en verweduwing', *Maandstatistiek van de Bevolking* 49 (2): 17-20.
- Huis, M. van (2005), 'Flitsscheiding blijft populair', cbs *Webmagazine*, 23 mei 2005.
- Huis, M. van & L. Steenhof (2003a), 'Echtscheidingskansen van allochtonen. Berekeningsmethode', *Bevolkingstrends* 51 (1): 49-53.
- Huis, M. van & L. Steenhof (2003b), 'Echtscheidingskansen van allochtonen. Specifieke groepen', *Bevolkingstrends* 51 (1): 54-57.
- Huis, M. van, A. de Graaf & A. de Jong (2001), 'Niet meer samen', in: J. Garssen, J. de Beer, P. Cuyvers & A. de Jong (red.), *Samenleven. Nieuwe feiten over relaties en gezinnen*, Voorburg: cbs.
- Jansen, J. (2002), *Do opposites attract divorce?*, proefschrift Katholieke Universiteit Nijmegen.
- Janssen, J.P.G., A.-R. Poortman, P.M. de Graaf & M. Kalmijn (1998), 'De instabiliteit van huwelijken en samenwonenrelaties in Nederland', *Mens en Maatschappij* 73: 4-26.
- Jones, G. (1995), *Leaving home*, Buckingham: Open University Press.
- Jong, A.H. de (1993), 'Jongens wonen twee jaar langer thuis dan meisjes', *Maandstatistiek van de Bevolking* 41 (1): 8.
- Jong, A.H. de (1999) 'Trouwden en scheiden. Lichte restauratie op komst', *Maandstatistiek van de Bevolking* 47 (6): 8-16.
- Jong, A. de & A. de Graaf (1999), 'De huwelijksconjunctuur', *Index* 6: 6-7.
- Jong, A. de & C. Harmsen (2001), 'Gemengde huwelijken', cbs *Webmagazine*, 8 oktober 2001.
- Jong, A. de & W. van Hoorn (1999a), 'Hotel mama. Uit huis gaan en dan?', *Index* 6 (8): 2-3.
- Jong, A. de & W. van Hoorn (1999b), 'Leaving home, and then?', in: J. Garssen e.a. (red.), *Vital events. Past, present and future of the Dutch population*, Voorburg/Heerlen: Statistics Netherlands.
- Jong, A. de, M. Alders, P. Feijten, P. Visser, I. Deerenberg, M. van Huis & D. Leering (2005), *Achtergronden en veronderstellingen bij het model PEARL. Naar een nieuwe regionale bevolkings- en allochtonenprognose*, Rotterdam/Den Haag: NAI Uitgevers/RPB/cbs.
- Jong Gierveld, J. de, A.C. Liefbroer & E. Beekink (1991), 'The effect of parental resources on pattern of leaving home among young adults in the Netherlands', *European Sociological Review* 7: 55-71.
- Jong Gierveld, J. de, A.C. Liefbroer & E. Dourleijn (2001), 'Je bent jong en je wilt wat... Patronen van uit huis gaan in 16 Europese landen en in de USA', *Bevolking en Gezin* 30 (1): 77-100.
- Kaa, J.D. van de (1987), 'Europe's second demographic transition', *Population Bulletin* 42(1).
- Kiernan, K. (2002), 'The state of European unions. An analysis of partnership formation and dissolution', in: M. Macura & G. Beets (red.), *Dynamics of fertility and partnership in Europe. Volume I*, New York/Geneva: United Nations.
- Kok, L.M., J. Stevens, E. van Gameren, K. Sadiraj & I.B. Woittiez (2005), 'De baten van thuiswonen', *Economisch Statistische Berichten* 90 (1): 36-39.
- Kullberg, J. (2005), *Ouderen van nu en in de toekomst. Hun financiële draagkracht, zorgbehoefte en woonwensen*, Werkdocument 113, Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Lautenbach, H. (2006), 'Arbeidsaanbod vrouwen verschilt sterk naar regio', cbs *Webmagazine*, 6 maart 2006.
- Lesthaeghe, R. & D.J. van de Kaa (1986), 'Twee demografische transitie?', in: D.J. van de Kaa & R. Lesthaeghe (red.), *Bevolking. Groei en krimp*, Deventer: Van Loghum Slaterus.
- Liefbroer, A.C. & E. Dourleijn (2006), 'Unmarried cohabitation and union stability. Testing the role of diffusion using data from 16 European countries', *Demography* 42 (2): 203-221.
- Liefbroer, A.C. & P.A. Dykstra (2000), *Levenslopen in verandering. Een studie naar ontwikkelingen in de levenslopen van Nederlanders geboren tussen 1900 en 1970*, WRR Rapport V107, Den Haag: SDU uitgevers.
- Loozen S. & L. Steenhof (2004), 'Ruim 125 duizend personen met een lat-relatie', cbs *Webmagazine*, 22 maart 2004.
- Manting, D. (1994), *Dynamics in marriage and cohabitation. An inter-temporal, life course analysis of first union formation and dissolution*, Amsterdam: Thesis Publishers.
- Meulen, I. van der & A. de Graaf (2006a), 'Minder huwelijken na samenwonen', cbs *Webmagazine*, 27 maart 2006.
- Meulen, A. van der & A. de Graaf (2006b), 'Samenwonenrelaties stabiel', *Bevolkingstrends* 54 (1): 32-36.
- Miret-Gamundi, P. (1997), 'Nuptiality patterns in Spain in the Eighties', *Genus* LIII: 183-198.
- Mulder, C.H. (1993), *Migration dynamics. A life course approach*, Amsterdam: Thesis Publishers.
- Mulder, C.H. & P. Hooijmeijer (1995), 'Alleen of samenwonen. De veranderende bestemming bij het verlaten van het ouderlijk huis', *Bevolking en Gezin* 24 (2): 1-28.
- Mulder, C.H. & D. Manting (1994), 'Strategies of nest-leavers. "Settling down" versus flexibility', *European Sociological Review* 10 (2): 155-172.
- NIDI (2005), *Bevolkingsatlas*, <http://www.nidi.knaw.nl/nl/atlas/>.

- Reher, D.S. (1998), 'Family ties in Western Europe. Persistent contrasts', *Population and Development Review* 24: 203-234.
- Schapendonk-Maas, H. (2001a), 'Boemerangkinderen', *Maandstatistiek van de Bevolking* 49 (2): 23.
- Schapendonk-Maas, H. (2001b), 'Niet-westerse allochtonen eerder uit huis dan autochtonen', *Maandstatistiek van de Bevolking* 49 (4): 21-22.
- Schapendonk-Maas, H. (2001c), 'Inwonende Turkse en Marokkaanse jongeren', *Maandstatistiek van de Bevolking* 49 (9): 8-9.
- Schapendonk-Maas, H. (2002), 'Allochtonen eenouders', *Maandstatistiek van de Bevolking* 50 (7): 18-19.
- Steenhof, L. (2005), 'Ruim 50 duizend homoparen', *CBS Webmagazine*, 14 november 2005.
- Steenhof, L. & C. Harmsen (2002), 'Nieuwe samenwoners', *Maandstatistiek van de Bevolking* 50 (2): 7-11.
- Trussell, J., R. Hankinson & J. Tilton (red.) (1992), *Demographic applications of event history analysis*, Oxford: Clarendon Press.
- Valk, H. de & A.C. Liefbroer (2004), 'Invloed van ouders op relatievormingsvoorkeuren van Turkse, Marokkaanse en autochtone jongeren in Nederland', *Migrantenstudies* 20 (3): 108-129.
- Valk, H. de, A.C. Liefbroer, I. Esveldt & K. Henkens (2001), 'De één is de ander niet. Patronen van gezinsvorming onder allochtonen in Nederland', *Bevolking en Gezin* 30 (3): 67-96.
- Visser, H. (1994), 'Kinderen worden volwassen', *Maandstatistiek van de Bevolking* 42 (6): 17.

OVER DE AUTEURS

Andries de Jong (RPB) studeerde sociale geografie en sociologie aan de Rijksuniversiteit Groningen. Hij werkte twintig jaar bij het CBS, onder meer als projectleider demografische prognoses. Sinds februari 2005 werkt hij bij het RPB als projectleider aan de regionale demografische prognose.

Peteke Feijten (RPB) heeft sociologie gestudeerd aan de Universiteit Utrecht. Aan de faculteit Geowetenschappen is zij gepromoveerd op een onderzoek naar wooncarrières in de levensloop. In 2005 is ze werkzaam geweest als onderzoeker demografie en wonen bij het RPB. Momenteel werkt ze als onderzoeker bij de University of St. Andrews.

Carola de Groot (RPB) heeft algemene economie gestudeerd aan de Vrije Universiteit in Amsterdam, met een specialisatie in ruimtelijke economie. Bij het RPB houdt zij zich overwegend bezig met onderzoek op het terrein van wonen vooral met woonwensen en woongedrag en demografie.

Carel Harmsen (CBS) studeerde sociale geografie aan de Rijksuniversiteit Groningen. Hij is lange tijd verantwoordelijk geweest voor de samenstelling en ontwikkeling van de CBS-huishoudensstatistieken. Momenteel heeft hij binnen het CBS een voortrekkersrol bij de vernieuwing van het productieproces bij bevolkingsstatistieken.

Mila van Huis (CBS) studeerde wiskunde in Amsterdam. Zij is bij het CBS verantwoordelijk voor het samenstellen van bevolkingsstatistieken. Daarnaast doet ze veel demografisch onderzoek, in het bijzonder op het terrein van verhuizingen en andere regionale demografische ontwikkelingen.

Frank Vernooij (RPB) studeerde civiele techniek aan de Universiteit Twente, met als specialisatie verkeer en vervoer. Bij het RPB houdt hij zich als onderzoeker vooral bezig met kwantitatieve analyses op het gebied van demografie en mobiliteit.

COLOFON

Onderzoek

Andries de Jong (projectleider, RPB)
Stephaan Declerck (RPB)
Peteke Feijten (RPB)
Carola de Groot (RPB)
Carel Harmsen (CBS)
Mila van Huis (CBS)
Frank Vernooij (RPB)

Supervisie

Dorien Manting (RPB)

Ondersteuning

Rob Broekman (CBS)

Met dank aan

Maarten Alders (CBS)

Eindredactie

Heleen Ronden (RPB)

Ontwerp en productie

Typography Interiority & Other Serious
Matters, Den Haag

Druk

Veenman Drukkers, Rotterdam

© NAI Uitgevers, Rotterdam/Ruimtelijk Planbureau, Den Haag/2005. Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16B Auteurswet 1912jo het Besluit van 20 juni 1974, Stb. 351, zoals gewijzigd bij Besluit van 23 augustus 1985, Stb. 471 en artikel 17 Auteurswet 1912, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 882, 1180 AW Amstelveen). Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) dient men zich tot de uitgever te wenden.

NAI Uitgevers is een internationaal georiënteerde uitgever, gespecialiseerd in het ontwikkelen, produceren en distribueren van boeken over architectuur, beeldende kunst en verwante disciplines.

www.naipublishers.nl

ISBN 90 5662 593 4

ISBN 97890 5662 593 1